

Dijitalleşme ve Sosyal Hizmet: Sosyal Hizmet Yönetiminde Dijitalleşme

Mehmet BİRİNCİ¹

ÖZET

Dijitalleşmenin son yıllarda geldiği nokta oldukça çarpıcıdır. Eğitim, yönetim-kamu ve yerel yönetimler dahil olmak üzere, sağlık, turizm, pazarlama gibi akla gelebilecek, ekonomik ve sosyal hayatın her alanında, mal ve hizmet üretimi yapılan tüm organizasyon ve süreçlerde gittikçe daha önemli hale geldiğini görmekteyiz. Bu alanlardan birisi de çalışmanın konusunu oluşturan sosyal hizmettir. Sosyal hayatın içinde yer alan, sosyal sorunlara kalıcı çözümler bulmak ve ideal bir toplum oluşturma gayesi içinde olan sosyal hizmet mesleği ve disiplinin dijitalleşmenin dışında kalması düşünülemez. Bu çalışmada; özellikle sosyal hizmetin dijitalleşen dünyada halen bulunduğu yer, yapılan çalışmalar ve sosyal hizmet yönetim ve uygulamalarında dijitalleşmenin getirebileceği avantajlar üzerinde durulmuştur. Çalışma, bir literatür araştırmasıdır ve bu konuda son yıllarda yapılan araştırmaların incelenmesi ve yorumlanması şeklinde gerçekleşmiştir. Dijitalleşmenin yoğun olarak yaşandığı bir dünyada sosyal hizmetin ve bu hizmetleri sunan örgütlerin yönetim ve örgüt yapılarının yeniden ele alınmasının önemine dikkat çekilmiş, sosyal hizmetin yönetim ve uygulamalarında dijital teknolojilerden yararlanması gerektiğinin oldukça faydalı ve gerekli olabileceği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, sosyal hizmet, yönetim, sosyal hizmet yönetimi.

Digitalization and Social Work: Digitalization in Social Work Management

ABSTRACT

Digitalization has reached a remarkable point in recent years. We observe that it has become increasingly important in every aspect of economic and social life, including but not limited to education, public and local administration, health, tourism, and all processes and organizations involve in economic activity. Among these areas, social work is the focus of this study. It is impossible to think that the social work profession and discipline, which is involved in social life and aims to find permanent solutions to social problems and create an ideal society, remains outside of digitalization. This study emphasizes the position of social work in the digitalized world, highlighting the research conducted and the benefits of digitalization in the management and practices of social work. This literature-based study, examines and interprets recent research on the role of digitalization in this field. In a world where digitalization rapidly increases, the importance of reevaluating the management and organizational structures within the field of social work and the organizations providing these services is highlighted. Consequently, it has been evaluated that incorporating digital technologies in social work management and practices can be useful and necessary.

Keywords: Digitalization, social work, management, social work management

¹ Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, mehmet1808@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5639-4799

1. Giriş

Son yıllarda teknoloji, hayatımızda hiç olmadığı kadar etkili oldu. Teknolojinin çıktılarında biri olan dijital dönüşüm, yeni uygulama alanlarını ve yeni yönetsel pozisyonları beraberinde getirdi. Dijital dönüşümün günlük yaşantımıza daha çok yer edindiğini ve dünya üzerinde önemli araştırmalara konu olduğunu görülebilmektedir (Aydemir, 2023). Covid-19 salgını dijital değişim ve dönüşümü hızlandırmış; başta eğitim, sağlık, turizm, ekonomi, finans, yönetim ve aklımıza gelebilecek birçok alanda gerçekleştirilen uygulamalarda bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımında çarpıcı farklılıklara yol açmıştır. Bu durumdan etkilenen alanlardan birisi de hiç şüphesiz sosyal hizmet/sosyal çalışma alanı olmuştur. Sosyal hizmetin yönetiminde ve sunumunda yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı “dijital sosyal hizmeti” gündeme getirmiş ve uygulamalarında gittikçe daha çok yer bulmaya başlamıştır (Başçılar, Karataş ve Pak Güre, 2022).

Sosyal hizmet, dijital dönüşümü nispeten geç kavrayan bir alan olarak görülmektedir. Sosyal Hizmetin sosyal sorunlarla mücadelesini daha ileriye taşımak "*Teknolojiyi Sosyal Fayda için Kullanmak*", sosyal hizmet alanının dönüştürücü yönelime ve yönetimine ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Bunu yaparken, kendisini yalnızca teknolojiyi eleştirel bir şekilde benimseyen olarak değil, aynı zamanda disiplinlerarası teknoloji ortaklıklarını da gerekli katkıyı sağlayan olarak görmeyi gerektirir. Bir meslek olarak sosyal hizmetin, teknolojilerin kullanımı ile ortaya koyacağı uygulamalarda çok farklı yol ve yöntemlere yer vermesi mümkün görülmektedir. Bu uygulamalar ayrıca, farklı disiplinlerle işbirliklerinin getireceği sayısız fırsat ile sosyal değişime katkı sunabilir (Storer vd., 2023). Teknoloji ve teknolojinin sağladığı fırsatları yok saymak bir anlamda dijital dönüşüme direnç göstermek olarak yorumlanabilir. Bu değişimin gerisinde kalmak bireysel ve toplumsal açıdan, maliyeti yüksek bir senaryo olarak değerlendirilmektedir (Kocaman-Karoğlu vd., 2020; akt., Bozkurt vd., 2021). "*Teknoloji insanın uzantısıdır ve teknolojinin kullanılması ile insan eylemlerinin kapasitesi artar*" (McLuhan, 1964) düşüncesini destekler bir biçimde dijital teknolojilerle desteklenen çevrimiçi ağlar, insanların biyolojik sınır sistemlerinin bir uzantısıdır düşüncesi de giderek kabul görmektedir (Akt., Bozkurt vd., 2021). Dijitalleşmenin tüm sektörlerde yaygınlaştığı ve hızlı bir biçimde kullanılmaya başlandığı dijital teknolojilerin, bütün alanlarda kullanımının yaygınlaştığı söylenebilir.

Sosyal hizmetin en önemli sorunlardan birisi de hiç şüphesiz ki sosyal hizmetin yönetimidir. Günümüzde organizasyonların yönetimi çok hızlı değişmeye başlamıştır. Özellikle sosyal hizmet örgütlerinin yönetiminde yaşanan zorluklar, bu örgütlerin yönetim yapılarının gözden geçirilmesini ve yeni bir anlayışla ele alınmasını zorunlu hale getirmiştir (Andy, 1997). Sosyal hizmet örgütlerinde, özellikle kamuda bürokrasinin öne çıktığı merkeziyetçi bir örgütlenme olduğunu görmekteyiz. Bu örgütler bağımsız karar alma imkanlarının kısıtlı olduğu; yasalardan, mali ve sosyal politikalarından etkilenen, değişime direnen ve uyum sorunu yaşayan, genelde liyakat esasına göre değil atama ile belirlenen kadrolara sahip, durağan özellikleri fazla olan örgütlerdir (Bayraktaroğlu ve Adıgüzel, 2015). Sosyal çalışmanın diğer disiplinler ile ilişkisine yönelik çalışmalar dikkate alındığında yönetim bilimi ile olan ilişkisinin nispeten göz ardı edildiği görülmektedir. Oysa uygulamalı bir alan olması ve bu uygulamaların kurumsal bir niteliğe sahip olmasından dolayı yönetim ile doğrudan ilişkisi kaçınılmazdır (Birinci vd., 2017). Aynı durum sosyal hizmetin dijitalleşme aşamasında da göze çarpmaktadır.

Sosyal hizmetlerin planlanması, organize edilmesi, hizmetten yararlanacak olan birey, aile ve toplumun farklı kesimlerine sunulması kapsamında dijital teknolojilerin sosyal hizmetin yönetiminde yer alması kaçınılmazdır. Dijitalleşen bir toplumda sosyal hizmet bilim ve mesleğinin teknolojik gelişmelerin dışında kalması, bu teknolojileri görmezden gelmesi ve buna uyum sağlayacak adımları atması son derece önemli hale gelmiştir. Çalışmada sosyal hizmet yönetiminde dijital dönüşüm ile ilgili hususları gündeme getirmek, sosyal hizmet yönetiminin kendisini çağın gereklerine uygun olarak yeniden yapılandırılması konusunda ilgili tarafların (sosyal hizmet sunan tüm paydaşların) dikkatini çekmek ve bu konuda yapılması gerekenler neler olabileceğinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu kapsamda dijitalleşme, dijitalleşme ve sosyal hizmet ilişkisi ele alınmış, dijitalleşmenin örgütler üzerindeki etkilerine vurgu yapılmıştır. Dijitalleşmenin önemi, Dünyada ve Türkiye’de bu konuda yaşanan gelişmeler, sosyal hizmetin mevcut durumu ele alınmış ve sosyal hizmetin mesleki uygulamalarından örnekler verilmiştir. Son olarak çalışmanın amacı doğrultusunda dijitalleşme stratejileri ve çalışmanın temel argümanı olan dijital olarak sosyal hizmetin yönetilmesi gerektiğinin öne çıkarılmaya çalışıldığı bir süreç izlenmiştir.

1.1. Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Dijitalleşen dünyada başarıya ulaşmak ve hayatta kalabilmek için dijital değişim ve dönüşüm sürecini anlamak ve buna uyum sağlamak son derece önemli hale gelmiştir. Bu uyum, bireyden başlamak üzere toplumun dezavantajlı kesimlerine hizmet veren sosyal hizmet meslek ve disiplini için de geçerlidir. Sosyal hizmetin müracaatçı kesimlerine sunulması aşamasında görev alan kamu, yerel yönetimler, özel sektör, sivil toplum örgütleri, sosyal girişim organizasyonları olmak üzere tüm örgütlerin kendilerini buna göre konumlandırması gerekmektedir.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı dijital bilgi çağında sosyal hizmet ve sosyal hizmetlerin organizasyonu, yönetilmesi ve hizmetlerin sunumu aşamasında dijital teknolojilerin kullanılması konusunun önemine dikkat çekmek ve sosyal hizmet literatürüne katkı sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda: “Dijitalleşen dünyada sosyal hizmetin geldiği nokta nedir? Bu konuda hangi çalışmalar ne ölçüde yapılmıştır? Sosyal hizmet dijital dönüşüme uyum sağlamada geç mi kalmıştır? Dijital dönüşümün etkili ve verimli bir biçimde sağlanması için yapılması gerekenler nelerdir?” Sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır. Çalışmada geleneksel literatür taraması benimsenmiştir. Literatür taramasında genel amaç olarak, çalışmanın hangi bağlamda yürüyeceğinin ve özellikle süregelen çalışmalardan sentez yoluyla hangi boşlukların doldurulmak üzere hedef alındığının gösterilmesidir (Köroğlu, 2015). Bu tür çalışmalar bir konu hakkında güncel bilgiler ve bilimsel araştırma bulgularına dayalı mevcut çalışmaların eleştirel bir özeti şeklinde tanımlanmaktadır (Hammersley, 2004; akt., Gülmez, 2021). Bu çalışma ile literatürde yer alan bulgular ele alınmıştır. Bu kapsamda sosyal hizmetin dijitalleşmesi ile elde edilen bulgular arasında bağlantı kurulmak suretiyle bir değerlendirme yapılmıştır.

2. Dijitalleşme ve Sosyal Hizmet

Temel sorun alanı, insanın ve dolayısıyla toplumun refahı ve olumlu yönde gelişmesi olan sosyal hizmetin, günümüzde birçok alanda yaşanan değişime ilişkin temel sorun alanlarını belirleme, açıklama ve çözme çabaları, sosyal hizmeti, sosyal disiplinler içinde kendine özgü bir meslek ve bilim dalı haline getirmektedir. Sürekli olarak değişen ve gelişen toplum yapısı içinde sosyal hizmet mesleğinin hizmet sunumu odağında da toplum, gelişme ve değişim yer alır. Merkezine değişim ve gelişmeyi alan sosyal hizmet, kendisini yeni koşullara uyarlamak zorundadır (Duyan, 2010; akt., Erol, Karasoy, Yıldırım, 2021).

Ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik ve siyasal olanakların herkese eşit ve hakça dağıtılmasını, adaleti ve fırsat eşitliğini ön plana alan sosyal hizmet, her alanda sağlanan gelişmelerin toplum yararına kullanılması, sosyal alanda yeni buluş ve teknolojilerin geliştirilmesi ve bunların yeni hizmetlerin düzenlenmesi için kullanılabilmesine yönelik strateji, politika ve yeni yöntemler geliştirmesi günümüzde daha da önemli hale gelmiştir (Cılga, 2016; akt., Birinci, 2018).

Bir disiplin ve meslek olan sosyal hizmet, sahip olduğu bilimsel bilgi, yöntem ve kendine özgü hizmet modelleri, beceri ve değer dinamiklerini arkasına alarak, meslek elemanları aracılığıyla dezavantajlı-özel olarak korunması gereken kesimlerin sosyal işlevselliğinin artmasına ve kalıcı olacak şekilde toplumla bütünleşmelerine imkân sağlar. Bunların gerçekleştirilmesinin koşulu ise sosyal hizmet sunan tüm organizasyonların ortak çabalarıyla sağlanan kaynakların ve hizmetlerin doğru zamanda ve uygun biçimde, özel olarak ele alınması ve korunması gerekli olan ihtiyaç sahibi bu kesimlere ulaştırılması ile mümkündür (Birinci, 2020). Sosyal hizmet her zaman toplumun dönüşüm ve gelişimi nedeniyle ortaya çıkan sorunlara odaklanmıştır. Buradan baktığımızda ise dijitalleşmenin neden olduğu değişim ve dönüşümler hayatın her alanına nüfuz etmiş ve derinden etkilemeye başlamıştır. Bir meslek ve disiplin olan sosyal hizmet bu değişimden hem teorik hem de pratik olarak etkilenmektedir.

Çünkü, dijitalleşmenin getirdiği değişiklikler hem teori oluşumunu hem de sosyal hizmetin profesyonel pratiğini etkiler ve onlara yeni zorluklar sunar. Mevcut sosyal çalışma teorilerinin uyarlanması veya genişletilmesinin yanı sıra, yeni düşünce besinleri de ortaya çıkar. Dolayısıyla sosyal hizmet için dijitalleşme kavramının kullanılması mantıklı görünmektedir. Kültürel ve sosyal düzeydeki değişikliklerin yanı sıra dijital teknolojiler, bunların tanıtımı ve mantığı, organizasyonlardaki dijital dönüşümün derecesini belirlemektedir. Bu nedenle, her şeyden önce, bilgisayarlaşma, yani dokümantasyonun dijitalleştirilmesi, faaliyetlerin organizasyonu, bilginin elde edilmesi, güvenliğinin sağlanması ve yönetimi öne çıkmaktadır (Beranek, Hill ve Sagebiel, 2019). Günümüzde dijitalleşmenin sosyal hizmetler alanındaki çalışanlar tarafından yaygın kabul gördüğünü ve giderek daha da yaygınlaşacağını göstermektedir (Fabian, Katrin ve Anna-Lena, 2021). Buradan hareketle sosyal hizmetin kendini yenilemesi, değişen ve dönüşen dünyaya eski kavram, teori ve yöntemlerle uyum sağlama çabalarının yerini daha inovatif, gerçekçi kalıcı ve sürdürülebilir çözümler üretebilecek çalışmalara odaklaması gerekir. Ayrıca, sosyal hizmette teori ile pratik her zaman uyum içinde olmayabilir. Dolayısıyla yalnızca teoriyi uygulamaya taşımak yerine, uygulamadan elde edilen bilgiyi teori ile bütünleştirmek için Schon'un "eylemdeki yansımaları" ve "eyleme yansımaları" na vurgu yapılmaktadır (Askeland ve Fook 2009; Pawar ve Anscombe 2015). Schon'un bakış açısına göre yansıtıcı uygulama, profesyonellerin düşüncelerini şekillendirmeye yardımcı olmak ve uygulamayı geliştirmedeki eylemleri için gerekçe sağlamak ve çalışmalarını çevreleyen risk ve belirsizliklerle başa çıkmak için yansımaları kullandıkları bir öğrenme alanıdır (Ferguson 2018). Yeni çalışma yolları bulma, işe olan ilgiyi ve bağlılığı yeniden canlandırma ve sosyal hizmette uzun süredir devam eden ikilemlerle başa çıkmak için yeni stratejiler ve seçenekler bulma motivasyonunu artırır (Fook ve Askeland 2006). Bu nedenle eleştirel yansımaları, derin bir perspektif değişikliği gerektiren bilginin yaratılmasına katılmak için dönüştürücü bir yöntem olarak görülmektedir (Béres ve Fook 2020; akt., Rambaree, Nässén, 2021).

Geleneksel, modern ve post-modern dönemlerdeki toplum anlayışından farklı olarak karşımıza çıkan "dijital toplum" kavramı, sosyal bilimlerin üzerinde durması gereken önemli bir kavramdır. Dijitalleşmeyle birlikte "dijital vatandaşlık", "çevrimiçi topluluk", "yapay zekâ", "büyük veri" gibi benzeri çok sayıda kavrama atıf yapılmaktadır (Gencer ve Aktan, 2021).

İnsanı ve toplumu temel alan ve sosyal bilimler içinde yer alan sosyal hizmet disiplinin doğrudan insanla temas halinde olması bu kavrama yüklenen anlamın sosyal hizmet açısından son derece önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Dijitalleşme kavramı, ile ilgili çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Karakaş vd. (2009) bilginin sayısallaştırılması, yani analog işlemlerin bilgisayar ortamında depolanmak suretiyle kullanılması; Accenture, (2015) kaynakların değer yaratacak sonuçlara daha etkili dönüştürülmesi, yeni iş modelleri ve hizmet süreçlerinde teknoloji ile uyumlaştırılması (akt., Ersöz ve Özmen, 2020) şeklinde ifade edilmektedir. Değirmencioglu'na göre (2016), Dijitalleşme ile veriler ve bilgiler farklı iletişim kanallarından hızlı ve sorunsuz bir şekilde iletelebilmekte, bilginin mobilizasyonu çok daha rahat bir biçimde sağlanmaktadır. Maigret (2011) dijitalleşmede internetin önemine vurgu yaparken; Ergüney (2017), internetin toplumun dijitalleşmesi üzerinde önemli etkileri olduğunu, iletişim ve sınırsız bilgi paylaşımı imkânı sunduğunu ifade etmiştir (Akt., Altun, 2020: 172). Rayner (2019), dijitalleşmeyi yenilik yapmak, her işi basit ve iyileştirilebilir hale getirebilmek için teknolojinin kullanımı olduğunu belirtmiştir. Dijital teknolojiler ise ilk akla gelen veri üreten ve bunları depolayıp-işleyen çeşitli cihazlar ve bunların oluşturduğu mobil veya yerleşik sistemler, sosyal medya araçlarını sayabiliriz (Akt., Güllü, 2021:4-5).

Kavram, birçok alana katkı sağlayan önemli teknolojik gelişmelere atıf yapmaktadır. Analog mesajların (resim, kelime, harf, ses kayıtları gibi) farklı şekillerde elektronik olarak depolanabilen verilere, dolayısıyla bilginin yeni bir forma dönüştürebilme yeteneğidir. İnternetin ortaya çıkışından bu yana dijitalleşme kavramı, “siber ütopya” olarak kabul edilmiştir (Atik, 2019; akt., Sucu, 2021). Ross (2017) dijital olmak için liderlerin vizyoner bir dijital değer önermesi oluşturması gerekir. Bu değer önerisi, yeni müşteri değeri yaratmak için dijital teknolojilerin ve bilginin bir örgütün mevcut varlıklarını ve yeteneklerini nasıl geliştirebileceğini yeniden değerlendirmelidir (Akt., Ritter ve Pedersen, 2020).

Bloching vd. (2015), dijital dönüşümü tüm iş sektörlerinin sürekli birbirine bağlanması ve dijital ekonominin gereklerine aktör tarafında uyum olarak yorumlarken, Unruh ve Kiron (2017) bunu ekonomilerin, kurumların ve toplumun sistem düzeyinde yeniden yapılandırılması olarak ifade etmişlerdir (Akt., Rachinger, Rauter, Müller Vorraber ve Schirgi 2019). Bozkurt vd., (2021) dijital dönüşümü, dijital teknolojileri kullanarak yeni fırsatlar ve değerler yaratma; sosyal yapıları dijital teknolojilerle güçlendirme ve daha verimli hale getirme süreci şeklinde tanımlanmıştır.

Bunlara ilave olarak dijitalleşme ile dijital ekonomi içinde yer alan, mal ve hizmet alımlarının dijital araçlarla gerçekleştiği dijital pazar kavramı ortaya çıkmıştır (Okçu ve Düz, 2023).

Dijitalleşme ile ilgili olarak yapılan tanımların ortak özelliklerine bakıldığında bilgiye vurgu yapıldığı, bilginin ve iş süreçlerinin birbirleri arasındaki bağlantısının öne çıktığı, en küçük örgüt birimlerinden en büyük organizasyon olan devletlere kadar tüm dünyada dijitalleşmenin artan önemi ve toplumsal hayatın entegrasyonu gibi konuların ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Dijitalleşmenin Bazı Tanımları

Yazar	Tanımlar
Coreynen et al. (2017); based on Hsu (2007)	İnsanları, sistemleri, örgütleri, ürünleri ve hizmetleri birbirine bağlamak için dijital teknolojilerin artan kullanımı.
Brennen ve Kreiss (2016) based on Oxford English Dictionary	Sayısallaştırma eylemi veya süreci; analog verilerin (özellikle daha sonra kullanılacak resimler, video ve metin) dijital forma dönüştürülmesi.
Brennen ve Kreiss (2016)	Analog bilgi akışlarını dijital bitlere dönüştürme süreci.
Ross (2017)	Dijitalleştirme, iş süreçlerini standartlaştırmayı içerir ve maliyet düşürme ve operasyonlar arasındaki mükemmellik ilişkisidir.
Brennen ve Kreiss (2016) based on Oxford, English Dictionary	Organizasyonların, endüstrilerin, ülkelerin dijital veya bilgisayar teknolojilerini benimsemesi veya kullanımının artmasıdır.
Brennen ve Kreiss (2016)	Toplumsal hayatın birçok alanının dijital iletişim ve medya altyapıları etrafında yeniden yapılandırılmış biçimidir.
Ross (2017)	Dijital olmak için liderlerin vizyoner bir dijital değer önermesi oluşturması gerekir. Bu değer önerisi, yeni müşteri değeri yaratmak için dijital teknolojilerin ve bilginin bir kuruluşun mevcut varlıklarını ve yeteneklerini nasıl geliştirebileceğini yeniden değerlendirmelidir.

Kaynak: Ritter, T., ve Pedersen, L. C (2020). Digitization Capability and The Digitalization of Business Models in Business to- Business Firms: Past, Present, and Future. Industrial Marketing Management.

3. Dünya’da ve Türkiye’de Dijitalleşme

Bilişim teknolojilerinin (BT) gelişmesi, dijitalleşmeyi hızlandırmıştır. Bilginin elde edilmesi, saklanması, kullanıma uygun hale getirilmesi-işlenmesi ve ihtiyaç duyulduğunda hızla erişilebilir olması, istenilen yere eş zamanlı olarak gönderilebilmesi gibi farklı açılardan değerlendirilebilen BT, her türden organizasyonlar için günlük çalışma hayatının ana ekseninde yer almaktadır. Buradan hareketle, dijitalleşmenin yaşamın her alanında kendini gösterdiğini söylemek mümkündür. Teknolojilerin gelişmesi ile dünya dijital çağa ayak uydurmak zorunda kalmıştır. Bu zorunluluk içerisinde büyük oranda örgütler kendilerini geliştirmiş, tüm verilerini bilgisayar ortamına aktarmış, kullandıkları kaynakları dijital dünyaya entegre etmeye çaba göstermiştir. Kâr amaçlı olsun veya olmasın tüm organizasyonlar ve bunların çalışanları, başta iletişim ve haberleşme olmak üzere bilgiyi kullanma ve örgütsel süreçlere yansıtma noktasında bu yeni dünyaya merhaba demişlerdir. Dijital teknolojilerde yaşanan bu gelişmeler kamusal alanı da derinden etkilemiştir. Habermas’a (2004) göre ‘kamusal alan’ öncelikle içinde yaşadığımız toplumda kamuoyu niteliğinde ve tüm yurttaşların girişinin garanti edildiği, bireylerin kamusal birliktelik oluşturdukları bir alandır. Bu alanda bireyler her türlü konuşma, örgütlenme, kendini ifade etme, görüşlerini yayma ve karşılıklı etkileşim ölçüsünde kamusal bir bütünlük oluştururlar (Akt., Avcil, 2021). Dijitalleşme süreci kamusal alanın etkinliği de artmıştır. İnternet, sosyal medya gibi iletişim araçlarının hızlı bir şekilde, zaman ve mekândan bağımsız olarak insanları bir araya getirebilmesi, örgütlemesi, siyasal iletişimi ve katılımı artırması, ayrıca belli ölçüde de olsa toplumu yönlendirebilme özelliği kamusal alana dijitalleşme penceresinden bakılması gerektiğinin önemini ortaya koymaktadır. Demokrasinin uygulanış biçimi ve uygulama alanı değişmiş, e-demokrasiye doğru bir kayma olmuştur. Dijital platformlara taşınmaya başlayan talep odaklı kamu hizmetleri de vatandaş merkezine alarak e-yönetişim ve e-demokrasi kavramlarının uygulama alanına dönüşmüştür (Doru ve Balku, 2023).

Dijital teknolojinin günden güne gelişmesiyle beraber artık her kullanıcı bir dijital kimliğe sahiptir. Kullanıcıların çeşitli sosyal medya araçları vasıtasıyla düşüncülerini özgürce ifade edebilmeleri belki de dijitalleşmenin en önemli nedenlerinden biridir (Güney, 2017). Dijitalleşmenin getirdiği hızlı teknolojik gelişmeler hayatımızın her alanına girmeye ve yeni normlar olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Örneğin; yapay zekâ, bulut bilişim, nesnelerin İnterneti, mobil uygulamalar, ses, yazı ve görüntü verilerinin sayısallaştırılması gibi hayatımıza giren daha pek çok teknoloji yeni sektörleri içerecek şekilde çoğalarak dijital teknoloji ve insan etkileşimini çok büyük bir hızla arttırmaktadır (Güllü, 2021). Avrupa Birliği ülkeleri de bu konuda diğer dünya ülkelerinden geride kalmamak hatta önde olmak için gerekli adımları hızlı bir şekilde atmaya başlamıştır. AB Komisyonu 2015 yılında ‘Dijital Tek Pazar’ stratejisi belgesini yayınlamış, 2017 yılında gözden geçirmiştir. 2018 yılında ise Avrupa için yapay zekâ üst başlığı ile bir yapay zekâ stratejisi ortaya koymuştur (Okçu ve Düz, 2023). Bu süreçte hiçbir ülke boş durmamakta ve dönüşümü yakalamak, geride kalmamak ve uyum sağlamak için çaba göstermektedir. Netice olarak dijitalleşme eğitim, sağlık, sosyal hizmet, sosyal yardım gibi doğrudan insan ile temas halinde olan bu ve buna benzer sektörlerin giderek dijital teknolojileri daha fazla kullanmaları ile etkileşim giderek artmaya devam edecektir. Marc Andreessen’in ifade ettiği gibi “yazılım dünyayı yiyor” söylemi, dünyanın her zamankinden daha fazla veriler ile desteklenmiş dijital yapılar tarafından yönetildiğini ifade etmektedir (Gruia, vd., 2020; akt., Sucu, 2021). Dijitalleşme ile organizasyonların yeni fikirler geliştirip daha geniş kitlelere ulaşmalarını, işlerini organize etmek ve yönetmek için gelişmiş araçlar kullanmalarını, mal ve hizmet talep edenleri mutlu etmek ve yaşam kalitelerini yükseltmek için daha iyi ürün ve hizmetler sunabilmelerine imkân sağladığı ileri sürülmektedir (Ersöz ve Özmen, 2020). Dünya ölçeğinde 2019 yılı sonunda ortaya çıkan ve küresel salgın olarak nitelendirilen Covid-19, 2020 Mart ayından itibaren Türkiye’de de yoğun olarak görülmeye başlamıştır. Bununla birlikte hayatın birçok alanı, başta çalışma ve eğitim olmak üzere olumsuz etkilenmiş, işyerleri kapatılmış ve okullar tatil edilmiştir. Böylece çalışanlar işlerini evden yürütmeye, öğrenciler eğitimlerini aynı şekilde evde ve dijital araçlarla uzaktan almaya başlamışlardır. Dolayısıyla Covid-19, dijital teknolojiyi insan yaşamının merkezine yerleştirdiği söylenebilir. Bu süreçle birlikte dijital teknolojiler eğitim, sağlık, mal ve hizmet üretimi ve bunlarla ilgili iş süreçlerinin salgından en az etkilenmesi ve sürekliliğini sağlaması amacıyla yoğun biçimde kullanılabilir hale gelmiştir (Akar ve Meçik, 2021).

Yüz yüze toplantılardan dijital dünyaya geçmek, teknolojinin kendisini ve uygulamanın temellerini anlamayı gerektirmektedir. Bundan dolayı sosyal hizmet mekanizmalarının da dijital dönüşüm için gerekli alt yapıların oluşturulması için süreçlere ihtiyaç duyulduğu değerlendirilmektedir. Sosyal örgütlerin sunduğu hizmetleri tüm boyutları ile etkileyen dijitalleşmenin bahse konu örgütler tarafından yeterince önemsenmesi gerektiği çok açıktır. Covid-19 sonrasında dijital teknolojileri önceleyen, rekabet avantajı sağlayacak ürün, hizmet, iş ve yönetim modellerini ortaya çıkarabilecek girişimlere odaklanılması gerektiği ifade edilmektedir. Yeni dünya düzeninin dijitalleşme ve teknoloji güçleri üzerinde ve geleceğin buna göre şekilleneceğini söylemek mümkündür (Çalapkulu, Yemen ve Doğan, 2021). Dolayısıyla dijital dönüşüm süreci ile araştırma ve geliştirme faaliyetleri de başka bir yöne doğru evrilmiştir.

06 Şubat 2023 yılında Türkiye’de yaşanan ve 11 İli etkileyen büyük depremden yaklaşık 14 milyon insan etkilenmiş, binlerce insan hayatını kaybetmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023:9-18). Tüm bu süreçte yardımların koordinasyonu, organizasyonların yapılması ve gerekli olan yerlere zamanında ulaştırılması sosyal medya-dijital araçlar kullanmak suretiyle çok daha hızlı bir biçimde gerçekleştirilmiştir. Deprem sonrası özellikle üniversitelerde bir süreliğine de olsa uzaktan eğitime geçilmiş olması, eğitimin aksamaması adına yine dijital araçlardan yararlanmak suretiyle sağlanmıştır.

Dijitalleşmenin bu be benzeri birçok fayda sağlandığını ve insanların hayatında önemli ve olumlu değişiklikler yaptığı söylenebilir. Örneğin, bankacılık hizmetleri açısından konu ele alındığında evden, iş yerinden veya dünyanın herhangi bir yerinden istenilen şekilde tüm iş ve işlemleri gerçekleştirebiliyor olmak, zaman, hız ve ekonomik boyutu da dikkate alındığında son derece önemlidir. İnternet kullanımının hızla artması, toplumsal hayatın şekillenmesinde önemli etkileri olmuştur. Bu etki sosyokültürel yapıların farklılaşmasına, dijital unsurların yarattığı çevre, yerleşik ve geleneksel kültür, iletişim, eğitim süreçlerinde ve bilgiye ulaşmada dijitalleşme ile eskimiş geleneksel kalıplarının dışına çıkılmasına neden olmuştur (Yetkin, 2019; akt., Sucu, 2021).

Dijitalleşme ile işyerinin ne olduğunun ve gelecekte ne olacağının çokça tartışıldığını, bununla birlikte “sanal işyeri” kavramının ortaya çıktığı görülebilmektedir. Belli bir mekâna bağlı olmaksızın kurulan ve işletilen bu organizasyonlar, iş ve işin özelliklerine göre dijital teknolojiler kullanılmak suretiyle yönetilmekte ve faaliyetlerini sürdürmektedirler. Böylece zaman ve maliyet açısından önemli ölçüde tasarruf edilmekte, işlerin daha verimli bir şekilde yapılmasına imkân sağlanmış olmaktadır (Erol, 2021). Endüstriyel dijitalleşme ile bilişim ve otomasyon teknolojilerine dayanan üretimde ciddi artışlar meydana gelmiş, istihdam üzerinde de olumlu etkileri olmuştur. Endüstriyel dijitalleşmenin iş gücü piyasaları ve çalışma biçimleri üzerindeki etkileri üzerinde yapılan araştırmalarda, endüstriyel dijitalleşme ile birlikte düşük nitelikli işgücü talebinin azalabileceği, bunun yanında planlama, kontrol ve bilişim teknolojileri konularında nitelikli işgücü talebinin artacağı öngörülmüş (Bonekamp ve Sure, 2015; Peter, 2016; Walwei, 2016; Weber, 2017; Hedvičáková ve Král, 2018; Salento, 2018; Arnzt, Gregory ve Zierahn, 2019; Svetlana ve Tetiana, 2019; Zemtsov, 2020; Sae-Lim ve Jermsttiparsert, 2019); diğer yandan Alman işgücü piyasaları üzerinde yapılan bir çalışmada endüstriyel dijitalleşmenin ciddi bir tehdit oluşturmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Walwei ve Arnzt, 2016; Gregory ve Zierahn, 2019; akt., Koç, 2021).

Dijitalleşmenin insan yaşamını kolaylaştırıcı özelliklerinin yanında birçok etik sorunu da beraberinde getirdiği unutulmamalıdır. Örneğin dijital şiddet davranışı olarak yıkıcı davranış, zorbalık, taciz, takip etme, korkutma ve kontrol etme, dijitalleşme ile toplumsal hayatın birçok alanına sirayet etmiş, özellikle kadınlara yönelik dijital şiddet davranışı artış göstermeye başlamıştır (Özsungur, 2021). Bir başka örnek ise, kamusal-özel alan ayırımının sekteye uğraması son derece dikkatle ele alınması ve irdelenmesi gereken bir başka konudur. Ayrıca, sürekli değişim ve dijitalleşme ile işin doğasının değişmeye başlaması, günün her saatinde ulaşılabilirlik iş ve özel hayat arasındaki sınırları ortadan kaldırmaya başlamış ve iş daha yoğun hale gelmiştir. Bu durum sağlığı, işle ilgili stresi ve çalışma koşullarından memnuniyetsizliği beraberinde getirecektir. İstihdam politikası dijitalleşmenin taleplerine acilen cevap vermelidir. Dijitalleşmeyle ilgili istihdam politikasının etkin olması, yani işsizliğin etkilerinin ele alınması ve özellikle eğitim düzeyi düşük olanlarda işsizliğin önlenmesi için gerekli çalışmalar yapılmalı, güncel ve ihtiyaçlara cevap verebilen yeni politikalar hayata geçirilmelidir (Bagarić ve Franca, 2021).

Dünyayı etkisi altına alan dijitalleşme konusunda yapılan çalışmalara ışık tutması açısından Türkiye’yi de kısaca ele almakta fayda var. 1980’li yıllardan itibaren dünya genelinde yaşanan gelişmeler, devletin klasik örgüt yapısı üzerinde de bazı dönüşümleri beraberinde getirmiş, minimal devlet ve serbest piyasa düşüncesi hâkim paradigma halini almıştır. Bu durum kamu hizmetlerinin sunumunun sorgulanmasına ve yeni kamu yönetimi anlayışının doğmasına neden olmuştur.

Bu anlayışın ortaya çıkması ve gelişmesinde, kamu yönetimi ve refah devletine yöneltilen eleştiriler, özel sektörün güç kazanması, küreselleşme ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler etkili olmuştur. Yeni kamu yönetimi anlayışıyla birlikte kamu hizmetlerinin kalitesini artırmak, sosyal amaçları gerçekleştirmek için devletin diğer aktörlerle birlikte; yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve özel sektörle iş birliğini (Sezer ve Büyükpınar, 2021) temel alan birlikte yönetim, şeffaflık, hesap verebilirlik, etkinlik ve etkililik, stratejik planlama ve stratejik yönetim gibi yeni değerler ortaya çıkmıştır. Bu değerlerin geçmiş dönemlerden farkı iletişim teknolojileri, bilgi ve dijitalleşme temelinde yükseliyor olmalarıdır. Yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde meydana gelen değişimler, devlet ve vatandaş ilişkilerinde etkinliğin nasıl sağlanacağı, kamu hizmetlerinin nasıl sunulacağı konusunda farklı arayışları gündeme getirmiştir. Tüm bu konuların merkezinde yer alan dijitalleşme, kamu yönetim sistemlerine e-yönetişim modeli ile önemli katkılar sağlamıştır (Atmaca ve Karaçay, 2020). Günümüzde çokça konuşulan dijital yönetim veya e-yönetişim, bilginin teknolojik otomasyonu, enformasyonu destekleyen bilgilendirme süreçlerinin varlığı ve bilginin teknoloji destekli dönüşümü sonucunda, yönetişimin kamu yönetiminde değişime uğraması, devletten topluma her kesimin etkileşim içinde olduğu bir durum olarak ifade edilebilir (Doru ve Balku, 2023).

Türkiye’de dijitalleşmeye kamu açısından baktığımızda en önemli projelerin başında hiç şüphe yok ki “e-Dönüşüm Türkiye Projesi”dir. Bu proje özellikle kamu kurumları arasında iletişim, bilgi alışverişi, eşgüdüm ve bilgi toplumu olma yolunda önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Bu proje ile dijital teknolojide dünyanın gerisinde kalmamak, vatandaşın kamusal alanda karar süreçlerinde yer alabilmesi, şeffaflık, bilgi iletişim teknolojilerinden daha çok yararlanmak yani daha iyi bir yönetim-yönetişim ilkelerinin hayata geçirilmesi, yapılan iş ve işlemlerde zaman kaybının önlenmesi gibi birçok amaç yer almaktadır. Günümüzde her alanda yaşanan değişim ve dönüşüm dijitalleşmenin önemini daha da arttırmıştır. Küresel seviyede yaşanan rekabet, bilgi iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler kurumsal yapıların da değişmesine yol açmış, emek piyasasında, işin yapılış biçiminde, iş yerinde, çalışma şartları gibi birçok konuda yepyeni bir düzene geçilmiştir (Kasapoğlu ve Murat, 2018; akt., Karaaslan, 2021).

Yüksek Öğretim Kurumu, bir raporunda dijital dönüşümü “*hızla gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerinin sunduğu imkânlar ve değişen toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda, organizasyonların daha etkin, daha verimli hizmet vermek ve faydalanıcı memnuniyeti sağlamak üzere insan, iş süreçleri ve teknoloji unsurlarında gerçekleştirdiği bütüncül bir dönüşüm*” olarak tanımlamaktadır (Akt., Çepni, 2020).

2019 yılının sonlarına doğru dünyayı etkisi altına alan ve 2020 Mart ayında ise Türkiye’de de ortaya çıkan pandemi (Covid-19) ile çalışanların büyük bölümü işlerini evlerinden yürütme durumunda kalmıştır (Ersöz ve Özmen, 2020). Organizasyonları değişime zorlayan pek çok faktör vardır. Bunların başında küreselleşme, rekabet, değişen ve dönüşen ihtiyaçlar, ekonomik ve sosyal sorunlar, ulusal ve uluslararası politikalarıdır. Bu ve benzeri birçok faktör Türkiye’de dijitalleşmenin hız kazanmasında etkili olmuştur. Akman Dömbekçi vd. (2023) tarafından, sağlık hizmetlerinde dijitalleşmenin çalışan görüşleri üzerinde yapılan bir çalışmada, sağlık hizmetlerinde dijitalleşmenin küreselliğin bir getirisi olduğu ve çalışanlar üzerinde olumlu etki yaptığı, dijitalleşmenin; dijital kayıt, kırtasiye malzemesi, zaman, işgücü ve emek tasarrufu sağlanması, iş ve işlemlere hız kazandırması sebebiyle olumlu olduğu değerlendirilmiştir (Akman Dömbekçi vd., 2021).

Fidan (2020) tarafından, sosyal inovasyon, sosyal hizmet ve dijitalleşme alanında çalışan uzmanlar, akademisyenler ve sivil toplum örgütlerinde gönüllü bireylerle yapılan “*sosyal hizmetlerde dijital sosyal inovasyon ve sosyal destek uygulaması*” isimli çalışmada, dijitalleşmenin sosyal hizmetlerin sunumu için oldukça önemli fırsatlar sunduğunu, sosyal hizmete ihtiyaç duyan birey ve grupların bu ihtiyaçlarını karşılayabilecek bütünleştirici bir dijital platformun eksik olduğunu ifade etmiştir (Fidan, 2020). Dünya ile birlikte Türkiye’de de dijitalleşmenin büyük bir ivme kazandığı, Covid-19 sürecinde özellikle eğitim alanında önemli gelişmeler olduğunu söylemek mümkündür. Tüm eğitim kurumlarının hızlı bir şekilde teknolojik altyapısını oluşturup, uzaktan eğitime geçmiş olmaları, genel olarak başarılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bunun yanında sağlık, bankacılık, alışveriş gibi hizmet sektörlerinin de önemli oranda başarılı bir geçiş sağladığını, dijitalleşmenin günümüzde daha birçok alanda hızla ve gelişerek devam ettiği görülebilmektedir.

3.1. Dijitalleşmenin Örgütler Üzerindeki Etkisi

Dijital dönüşümle birlikte organizasyonlar, daha karlı getiri, daha fazla rekabet avantajı ve daha verimli bir şekilde sonuçlanan güncel iş modelleri, süreçler, yazılımlar ve sistemler geliştirebilmektedir. Böylece iş süreçlerini ve iş modellerini dönüştürerek, iş gücü verimliliğini ve yeniliği güçlendirmek suretiyle müşteri deneyimlerini kişiselleştirerek başarıya ulaşabilmektedir (Schwertner, 2017; akt., Nalbantoğlu, 2021). Dijital dönüşümle birlikte, organizasyonların üretkenliğini ve iş performansını yükseltmek, kullanılan teknolojilerle daha yenilikçi bir yapıya kavuşturmanın mümkün olduğunu söyleyebiliriz (Delioğlu ve Uysal, 2022). Örgütlerin maliyetlerini düşürüp yatırımların geri dönüş süresini kısaltan dijitalleşme, örgütlere hem ekonomik hem de teknolojik faydalar sağlamaktadır (Parida, Sjödin, & Reim, 2018; akt., Kayabaşı ve Kasımoğlu, 2023). Dolayısıyla dijitalleştirme süreci, toplumu ilgilendiren tüm alanlarda olduğu gibi örgüt yapılarında, iş süreçlerinde ve bu süreçlerin yönetiminde de radikal değişiklikleri beraberinde getirmiş, tüm organizasyonlara mevcut stratejilerini yansıtmaları ve yeni iş fırsatlarını sistematik ve erken aşamalarda keşfetmeleri için baskı oluşturmuştur (Rachinger vd., 2019). Yeni dijital teknolojiler, üretim süreçlerinde ve hizmet sunumunda tercih ve fırsatlar getirmektedir. Paydaşlar, tedarikçilerle ve müşterilerle gerekli ve hızlı geri bildirimlerin alınmasına yardımcı olurlar. Tüm bu işlevler için dijital teknolojiler kullanılır. Örneğin sosyal bağlantı, bilginin büyük boyutlarda depolanması, bütünlük, çok yönlü bakabilmek, bilgi ve veri analizi, karar verme, gelecekteki olası durumu, finansal göstergeleri, çevresel değişiklikleri görme ve buna göre tasarlama gibi imkanlar dijitalleşmenin etkinliğinin artma ve olumlu sonuçlar verme eğiliminde olduğunu ortaya koyar (Marushchak vd., 2021).

Dijitalleşmenin hangi alan ve sektörde olursa olsun, kâr amaçlı olsun veya olmasın her türden örgüt ve örgüt çalışanları ile sundukları mal ve/veya hizmetler üzerinde olumlu veya olumsuz olarak nitelendirilebilecek etkileri olduğunu söylemek mümkündür. Dijitalleşmenin örgütler açısından pozitif etkilerinin daha fazla olduğu, ancak çalışanların sürece ayak uydurma yönündeki çabalarının desteklenmesi ve sorumluluk almalarının teşvik edilmesi gerekir. Bu noktada çalışanların sürece tam olarak dahil olabilmeleri, yönetimin kendi üzerine düşen görevleri yerine getirmesi ile mümkündür. Örgütler açısından dijitalleşmenin başarısı büyük ölçüde buna bağlıdır. Her şeyden önce, yöneticilerin dijitalleştirme yeteneklerini geliştirmeleri ve bunlardan yararlanmaları önemli olacaktır. Dijitalleşmede başarı elde etmek için dijitalleşme yeteneğinin iş modelinin geri kalanıyla uyumlu hale getirilmesi gerekecektir. Yöneticilerin ayrıca dijitalleşme alanında liderlik etmek mi yoksa takip etmek mi istediklerine karar vermeleri gerekiyor.

Öncü olmanın hem avantajları hem de dezavantajları olsa da aynı şey hızlı ikinci ve takipçi stratejileri için de geçerlidir. Bu nedenle, dijitalleşmenin zamanlaması çok önemli bir yönetim sorunudur (Ritter ve Pedersen, 2020). Bilgi, bilginin yönetimi ve bilgi teknolojisi, organizasyonların sahip olduklarıyla yetinemedikleri son derece kritik öneme sahip kaynaklardır. Dijitalleşme süreci ile yapılan iş ve üretim, hizmet yapma biçimlerinde meydana gelen yenilikler ve dönüşümün organizasyonlar üzerinde önemli etkileri olmaktadır. Bilgiye ulaşmak ve yönetebilmek, bilgiyi muhafaza etmek ve kullanmak, toplumun yararına dönüştürmek için gerekli teknolojik alt yapı ve bunu sağlayacağı hız ile organizasyonlarda çalışanların gereksinim duydukları bilginin paylaşımı, dağıtımı, bilginin etkin kullanımıyla mümkün olabilmektedir (Üzmez ve Büyükbeşe, 2021). Dijitalleşme ile ekosistemlerde dijital teknolojiler kullanılarak farklılık oluşturulmakta, bilginin yönetimi aracılığıyla iş kalitesi ve iş yapma hızı olumlu yönde etkilenmektedir (Işık ve Topkaya, 2023).

Bilgi yönetiminin önemi Nonaka (1999), belirsizlik her zaman hayatımızda mevcuttur ve ekonomide rekabet üstünlüğü sağlamanın tek güvenilir yolu bilgidir. Örgütlerin varlıklarını sürdürmek için bilgiye sahip olmaları ve bunu korumaları yeterli değildir. Bu durum önemli olmakla birlikte bilginin etkin kullanılması ve paylaşımı daha da önemlidir. Bilgi yönetiminin temel amacı, bir organizasyonun verimliliğini artırmak ve örgüt içindeki bilgiyi korumaktır. Dolayısıyla örgütler bu yolları bulmak ve uygulamak durumundadır (Akt., Üzmez ve Büyükbeşe, 2021). Dijital dönüşüm mevcut durumda iş ortamlarını ve kurumsal çalışma şeklini etkilemektedir. Bunu göz ardı etmek rekabetin kaçınılmaz olduğu bir oyunda dışarda kalma riskini beraberinde getirebilir. Dijitalleşme, bir organizasyonun tüm operasyon ortamını ve mevcut işleyişini etkileyebilir. Ayrıca yeni iş fırsatları getirebilir, değer zincirindeki rolleri değiştirebilir veya mevcut işi sona erdirebilir (Parviainen vd., 2017; akt., Nalbantoğlu, 2021).

Dijitalleşme, sağladığı birçok faydanın yanında birtakım olumsuzluklara da yol açabilmektedir. Bunların başında hiç şüphesiz internet bağımlılığı önemli bir yere sahiptir. Bu bağımlılık bireyin sadece internet başında geçirmiş olduğu zaman ile sınırlı değildir. İnternet kullanımı esnasında veya internete ulaşamadığında kişinin kontrolünü sağlayamaması, sinirlenmesi ve agresif bir kişiliğe bürünmesi mümkün olabilmektedir. Kişinin gerçek hayatında elde edemediği sosyalleşme, psikolojik destek, yalnızlık, kültürel vb. birtakım ihtiyaçlarını internet üzerinden karşılama arayışı içinde olması, bireyleri bağımlı hale getirmek suretiyle hayatın gerçeklerinden koparabilmekte, (Güney, 2017) çalışma hayatını olumsuz etkileyebilmektedir. İlave olarak dijitalleşme, iş yaşamı üzerinde hızlı bir dönüşüme neden olmakta, yeni iş alanları ve fırsatları ile beraber, aynı zamanda iş gücünün değeri ve geleceği açısından çeşitli endişeleri de beraberinde getirmektedir (Altun, 2020: 185). Özellikle işverenler üzerinde, çalışanların günün herhangi bir saatinde mesai dışında bile olsa çalışacak gibi hazır olmaları beklentisinin oluşması, çalışanların kontrol altında tutulmaları kolaylaştırmakla birlikte yeni bir sorunu da gündeme getirmiştir. Yani çalışan her an tetikte beklemek zorundadır. Bu durum çalışanlar üzerinde baskı oluşturabilmekte, özel hayatı, başta ailesine ve çevresine yeterli zamanı ayıramamasının bir sonucu olarak kişiyi sosyal ve psikolojik yönden olumsuz etkileyebilecektir. Maliyetleri azalmak için geliştirilen birtakım yeni istihdam biçimleri; örneğin esnek çalışma, işin bağımsız çalışanlara yaptırılması gibi benzeri modeller, dijital teknolojinin gelişmesinde öncü olmaktadır. Ancak, bunun işçi ve işverene sağladığı kolaylıklar yanında, özellikle çalışanlar açısından birtakım dezavantajlar getirdiği unutulmamalıdır. Geliştirilen bu modellerin bir kısmında çalışanlar sosyal güvenlikten kısmen veya tamamen yoksun olabilmektedir. Bir diğer dezavantaj ise sendikal örgütlenmede görülmektedir.

Çalışanların sendikal haklardan mahrum olması veya bu haklarını yetince kullanamamasıdır. Çalışan açısından bir avantaj olarak görülen, fiziksel olarak işyerinde bulunma zorunluluğunun olmaması, işe geç kalma, uzaklık gibi sorunları ortadan kaldırmıştır (Erol, 2021). Burada bir gerçeğin altını çizmek gerekir. Yeni teknolojiler aynı zamanda, yeni oyuncuları ve yeni iş modellerini ortaya çıkarmaktadır. Dijitalleşmede önce çıkan ülkelerde daha fazla kişinin istihdam edilebilir, üretken, yaratıcı ve başarılı olmaları için ihtiyaç duydukları yetkinliklere sahip olmaları sağlanırken, çevrimiçi ortamda güvenli ve emniyetli kalmaları mümkün olabilmektedir (Güllü, 2021:6). Dijitalleşme ve bilgi iletişim alanındaki gelişmelerin istihdama ve mesleklere etkisi ve emek piyasasında yarattığı köklü değişim kuşkusuz kamu istihdam hizmetlerinin de bu gelişmelere ayak uydurması ve hizmetlerini uyarlamasını gerektirmektedir (Karaaslan, 2021). İçinde bulunduğumuz dönemde, her alanda çok hızlı değişimler yaşanmaktadır. Bu değişim özellikle örgütler açısından yüksek rekabetle birlikte daha da yıkıcı bir etki yaratmaktadır. Burada değişme direnmek yerine tam tersine uyum sağlamak oldukça önemlidir. Bunun için yeni yollar arayan örgütler, bilişim teknolojilerini kullanarak değişen dünyaya uyum sağlayarak kendilerini farklılaştırma, rekabet güçlerini artırma ve ayakta kalma arayışına girmektedir (Ersöz ve Özmen, 2020).

Dijitalleşme teknolojik bir dönüşümle birlikte kültürel bir değişim de sağlar. Organizasyonların performansını veya erişimini radikal bir şekilde geliştirmek için teknolojinin kullanımı olarak ifade edilen dijital dönüşüm dünya genelinde son yıllarda öne çıkan ve üzerinde yoğun araştırmalar yapılan bir konudur (Güllü, 2021:2). Burchardt ve Maisch (2019) tarafından yapılan çalışmada dijital dönüşüm içerisinde kültürün önemi açık inovasyon ve çeviklik kapsamında değerlendirilmektedir. Hartl ve Hess (2017) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları, dijital dönüşümü desteklemek için esnekliği vurgulayan bir örgüt kültürü önermektedir. Esneklik ve çeviklik, dijital dönüşümde temel yönetsel zorluklar olarak bulunmuş; Jantti ve Hyvarinen (2018) tarafından hizmet işletmelerinde yapılan başka bir çalışmada ise dijital kültür anlayışı vurgulanırken, öncelikli olarak yönetim tarafının dijital etkinlik eğitimlerine ağırlık vermesi gerektiği belirtilmiştir (Akt., Nalbantoğlu, 2021). Organizasyonların sürekli değişken ve dinamik bir çevrede var olma mücadelesini başarıyla sürdürebilmeleri için dijital dönüşüme uygun olarak kendilerini konumlandırmaları ve örgüt kültürlerini buna uygun hale getirmeleri son derece önemli hale gelmiştir. Böylece dijitalleşmenin sağladığı birçok avantajın yanında organizasyonu bir bütün olarak motive eden ve birlikte hareket etmesine imkân sağlayan örgüt kültürünü pekiştirmesi açısından ayrı bir yeri vardır. Örgüt kültürü ile bağlantılı olarak, Sucu (2021) tarafından çalışanların dijitalleşme faaliyetlerine uyum süreçleri ile örgüt iklimi arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yapılan bir çalışmada, örgüt iklimi ile çalışanların dijitalleşme faaliyetlerine uyumu arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ve çalışanların dijitalleşme faaliyetlerine uyumu üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür.

Dijitalleşme sadece bilginin ve kaynağının sayısallaştırılması olarak görülmemelidir. Buradan yönetim anlayışı başta olmak üzere tüm süreçlerin birlikte ele alınması anlaşılmalıdır. Yani bilgiler dijital ortama aktarılacak ve süreçler de buna bağlı olarak ve yeni bir bakış açısıyla ele alınacaktır. Böylece organizasyonun iş yapış şekline, mal veya hizmet üretimine, müşteriler sunulmasına kadar tüm süreçler daha sistematik hale gelmiş olacak ve bilgiye ulaşım kolaylaşacaktır. Bilgi organizasyonun kendi bilgisi haline gelecektir.

Dijital çağ olarak adlandırılan bu dönemi iyi okuyan, getirmiş olduğu zorlukları özellikle teknolojik altyapı, yeni çalışma biçimleri ve çalışanların bu sürece uyumu; dijitalleşmenin faydalarını-süreçlerin sistematik hale gelmesi, ürün ve hizmetlerde standart sağlanması gibi- bilen ve buna göre kendini konumlandıran örgütler ayakta kalabileceklerdir (Sucu, 2021). Dijitalleşme ile elde edilecek veriler daha kolay işlenebilecek ve kullanıma hazır anlamlı bilgilere dönüşebilecektir. Böylece elde edilen bilgilerin çeşitli alanlarda kullanılması, yeni yatırımlara dönüşmesi ve kararların alınmasında önemli bir yere sahip olacağı değerlendirilebilir. Belki de dijitalleşmenin en önemli faydası bu noktada aranabilir. Sivil toplum örgütleri ve toplumsal hareket örgütleri faaliyetlerini anlatmak, kamuoyunu etkilemek ve sorunlu gördükleri yapı ve uygulamaları değiştirmek gibi amaçlarla günümüzde dijital medyayı yoğun olarak kullanmaktadır. Bu konuda Smith, (2013), Seo vd. (2009), STÖ'lerinin çevrimiçi halkla ilişkiler faaliyetlerini, yeni medyanın daha çeşitli biçimlerini içerecek şekilde genişletmeleri gerektiğinden bahseder (Akt., Şahin, 2021). Örgütlerin, kamu ile iki yönlü iletişimi geliştirmek ve faaliyetlerini buna göre belirlemek için dijital medya araçlarının önemini fark etmesi gerekmektedir. Özellikle kaynakların kısıtlı olduğu örgütler açısından kurumsal imajı teşvik etmek ve fon toplama aracı olarak dijital medyayı daha yoğun ve kapsamlı bir şekilde kullanmaları gerektiği açıktır. Toplumsal hareketlerin başarılı olmasında sosyal medyanın gücü son derece önemli hale gelmiştir (Şahin, 2021). Stechert ve Balzerkiewitz çalışmalarında, dijitalleşmenin faydalarını elde etmek için örgütlerin değişim sürecini aşağıdaki esaslara dayandırmışlardır (Stechert ve Balzerkiewitz, 2020):

- Tüm faaliyetler değer akışı boyunca yönlendirilir. Atık durumda olan gereksiz ve katma değeri olmayan faaliyetler en aza indirilir veya ortadan kaldırılır.
- Tüm çalışanlar, liderler ve yöneticiler dijitalleşmeye bütünsel bir yaklaşım temelinde odaklanırlar. Değişim süreci herkes tarafından yönlendirilir.
- Süreçler standardize edilir, değişim sürecini ve takım başarılarını ölçmek için temel göstergeler oluşturulur, değişim sürecinde dijitalleşme dört iş akışı boyunca yönlendirilir:
- Amaçların açık bir şekilde tanımlanmasıyla hedeflerin belirlenmesi.
- Sonraki adıma geçmeden önce uygulanan sayısallaştırılmış süreçlerin kararlı bir biçimde devam ettirilmesi gerekir. Uygulama birçok küçük adımdan oluşur. Sürekli iyileştirme programı ve paydaş katılımı son derece önemlidir.
- Değişim sürecini detaylı olarak planlamak ve tüm kararları bir yönlendirme ekibi üzerinden almak, yani bir otokontrol sistemi kurmak daha sürdürülebilir olabilir.
- Değişim süreci genelde liderlere ihtiyaç duyar. Yöneticilerin ekiplerini açık ve iyi bir örgüt iklimi içinde, yani onları motive edecek şekilde yönetmeleri için eğitilmesi gerekir.

Görüldüğü gibi dijitalleşmenin örgütsel süreçler üzerinde; organizasyon yapısı, yönetimi, çevresel belirsizliklerin daha iyi anlaşılması, hız, kalite, zaman ve mekândan bağımsız hareket edebilme, elde edilen ve depolanan bilgiler sayesinde daha hızlı ve daha az hata payı ile karar alabilme, üretilen mal ve hizmetlerin üretiminden, tanıtılması ve tutundurulmasına, son kullanıcıya sunulmasına ve takibine, kadar birçok aşamada son derece faydalı sonuçları olabileceğini söylemek mümkündür.

3.2. Sosyal Hizmetin Dijitalleşmesi

Covid-19 küresel salgının ortaya çıkması turizm ticaret, seyahat, bankacılık, eğitim gibi birçok sektörü büyük bir karmaşanın içine çekti. Fiziksel mesafenin korunması gereği, teknolojinin hızlandırılması ve temel görevlerin yerine getirilmesine yardımcı olması anlamını taşıyordu. Bu dönüşüm sosyal hizmet mesleğini de derinden etkiledi. Sosyal hizmet, doğrudan temas gerektiren anlayıştan, zorunlu olarak dijital formatlara dönüşmek ve rutin olarak yaptıklarını değiştirmek zorunda kaldı. Dijitalleşme ve sosyal hizmetle ilişkisi çok katmanlı, akıcı ve karmaşıktır ve bu bağlamda üzerinde düşünülmelidir. Mesela uygulama ortamı, insanları, mekanları, çevreyi, sosyal çalışmanın gerçekleştiği yerleri ve alanları içerir ve bu şimdi, her zamankinden daha fazla, dijitali içerir. Uygulama geliştirme için önemli olan, insanların dünyayla etkileşime girme ve deneyimleme biçimlerinin tanınmasıdır. Dijital çağdaki sosyal hizmet için, insanların, yerlerin, mekanların ve gözden geçirilmesi gereken şeylerin birbiriyle olan ilişkisidir (Taylor, 2017). Dijitalleşme süreçleri son yıllarda sosyal hizmetin alanlarını, eylem ve uygulamalarını kalıcı olarak değiştirmeye başlamıştır. Dijital teknolojiler, uygulama alanları ve kullanım bağlamları bakımından geniş bir yelpazeye sahiptir. Dijital teknolojiler hizmet alanların ihtiyaçlarının karşılanması, bakımı, izlenmesi, mesleki uygulamalar, işbirlikleri, düşünme ve karar verme özerkliği ve organizasyon için yeni fırsatlar sunmaktadır (Klinger, Mayr ve Sackl-Sharif, 2022).

Dijitalleştirilmiş yaşam sadece bilgisayar oyunları veya sosyal medya tanımlamasıyla geçirilecek bir konu değildir. Aynı zamanda profesyonel uygulamanın bir parçası olmak zorundadır. Dijital dönüşüm, sosyal hizmet mesleği, eğitimi ve disiplini açısından çok daha derin ve kapsamlı bir şekilde ele alınmalıdır. İnsan Hakları ve sosyal adalet ilkeleri doğrultusunda sosyal değişimi teşvik eden sosyal hizmet, dijitalleşmeyi, insanları refaha ulaştıracak sonuçları açısından uygulama, teori oluşturma ve eğitim konusu haline getirmelidir (Beranek, Hill ve Sagebiel, 2019). Sosyal hizmet eğitiminin işlevi ve öğrencilerin uygulamaya yönelik mesleki sosyalleşmesindeki rolü son derece önemlidir. Örneğin; İngiltere'de sosyal hizmet eğitimi ve pratiği ile ilgili literatür ve politika geniş bir bilgi birikimine sahiptir. Bununla birlikte, aynı şey sosyal hizmet eğitimi ve pratiğindeki teknolojilerle ilgili literatür ve politika için söylenemez. Ancak mevcut literatür, sosyal hizmet eğitiminde teknolojilerin daha bilinçli ve zorunlu bir gereksinim olduğunu kanıtlar niteliktedir (Taylor, 2017). Dijitalleşme, sosyal hizmetin yeni teknolojileri sosyal hizmet müfredatına entegre etmesi için eşsiz bir fırsat sunmaktadır. İnsanların iletişim biçimleri gelişti ve sosyal hizmet eğitim-öğretiminin, yöntemlerinin de değişmesi zorunlu hale geldi. Dijital çağdaki sosyal hizmet öğrencilerinin öğrenme ve öğretimlerini şekillendirmeye yatırım yapmaları gerekiyor (Mugisha, 2018).

Vdovina vd., (2021) Rusya'da sosyal hizmet meslek elemanları ve yöneticilerinin sosyal alandaki mesleki faaliyetlerinde dijital teknolojilerin kullanımının özelliklerini belirlemeyi amaçladıkları bir çalışmada, dijital teknolojilerin amacının ne olduğu ve nasıl kullanılması gerektiği sorusunu sorduklarında; hizmet alıcılarına yardım sağlamak veya örgütsel sorunları çözmek şeklinde bir yanıt elde etmişlerdir. Aynı çalışmada dijitalleşmenin, sosyal hizmetin daha da geliştirilmesi için bir referans noktası oluşturabileceği, bilgi ve belge alışverişi, örgütsel etkinliğin artırılması, hizmetten faydalanmak isteyenlerin iletişimin kolaylaşacağı ve kurum ziyaretlerinin azalacağını böylece etkinlik ve verimliliğin artacağını ileri sürmüşlerdir. Rusya'da benzer bir çalışmada sosyal hizmet kuruluşlarının çalışanlarının ve yöneticilerinin görüşlerine dayanarak dijital teknolojilerin kullanımıyla ilgili sorunlar tanımlanmıştır.

Kurumun verimliliğini doğrudan etkileyen kalite yönetim sisteminde bilgi ve iletişim teknolojilerinin ve bilimsel yaklaşımların kullanımı açısından kurum yöneticilerinin mesleki faaliyetlerini dijitalleştirme sorunu öncelikli sorun olarak ele alınmıştır. Uygun mesleki eğitime sahip çalışanların yetersiz dijital yetkinliğinin artırılması, kullanıcı becerilerinin ve bilgisayar okuryazarlığının, hizmet alanların güvenliğini dikkate alarak iş organizasyonunu yeniden yapılandırma ihtiyacının öne çıktığı görülmüştür (Firsov vd., 2021). Dijital dönüşümle birlikte örgütsel yapıların yeniden ele alınması ve buna göre kurgulanması son derece önemli hale gelmiştir. Ancak günümüzde dijital dönüşümün sosyal hizmet sunan örgütlere henüz tam olarak adapte edilmediğini söylemek mümkündür.

Dijital dönüşüm, sosyal hizmet sunan örgütlere, profesyonellere ve bilimsel topluluğa meydan okumaktadır. Şimdiye kadar, dijital çözümler kendiliğinden ve keyfi olarak, bunların birleştirilmesini düşünecek ve yönlendirecek modeller olmadan dahil edilmiştir. Bu durum, hangi medyanın hangi biçimde ve hangi koşullar altında benimsenmesi gerektiğini bilmeyen sosyal hizmet çalışanları arasında büyük bir belirsizlik yaratmıştır (Castillo De Mesa, 2021).

Küresel salgınla ekonomik, sosyal, teknolojik, kültürel ve diğer birçok alanda değişim ve dönüşümler hızlandı. Bu değişim ve dönüşümde teknoloji son derece önemli bir rol oynadı. Ancak, sosyal hizmet penceresinden bakıldığında COVID-19 fırsata dönüştürülebilirdi. Bu fırsat, sosyal hizmet mesleğinin bu tür krizlere zamanında ve doğru cevap verebilmesi için tabiri caiz ise biçilmiş bir kaftandı (Birinci, 2020). Covid-19 deneyimli uzmanların bile hazırlıksız olduğu radikal değişikliklere neden oldu. Yıllardır kullanılan dijital teknolojilere rağmen bu değişime uyum sağlamak çok kolay değildi. Online medya ile çeşitli deneyimler kazanmış olsak da acil durum için hazırlıklı değildik ve çok ani ve beklenmedik bir şekilde geldi (Di Vetta / Friedrich 2021: 57; akt., Späte, 2021). Ancak şimdi, teknolojiye dönme ihtiyacı daha çok tartışılmaya ve dijital dönüşümün çerçeveleri anlaşılmasına başlandı. Başlangıçta sosyal çalışmacılar işlerini teknoloji aracılığıyla yapmak istemediler, fakat buna mecbur kaldılar. Bu süreç, sosyal hizmetin öğretimi, kavramları, mesleğin neler yaşadığını ve Covid-19 krizi sırasında nasıl gelişebileceğinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı oldu (Erreger, 2020). Klinger vd., (2022) tarafından otuz sosyal çalışmacı ile gerçekleştirilen bir araştırma, Covid-19'un araştırmaya katılan profesyoneller tarafından dijitalleşmenin itici gücü olarak görülmüştür. Böylece, birçok organizasyonda bilişim teknolojileri altyapısı önemli ölçüde geliştirildi, medya yetkinlikleri kuruldu ve genişletildi. Dijital araçlar, özellikle profesyonellerin karar verme süreçlerine dahil edildiğinde, giderek daha gerekli ve anlamlı olarak kabul edildi.

Dolayısıyla sosyal hizmet alanında görev yapan profesyoneller, hizmetlerinin bağlamsal dijitalleştirilmesine duyulan ihtiyaca yabancı değildir. Covid-19 ile dijitalleşme sürecinin hızlanması, sosyal hizmet disiplini-mesleğinin dikkatini gerektirmektedir. İlgili alanda çalışma yapan akademisyenlerin çalışmalarında uzun zamandır sosyal hizmet ve sosyal hizmetlerin dijital dönüşüm karşısında proaktif olma gereği tartışılmaktadır (Castillo De Mesa, 2021). İçinde bulunduğumuz dönemde sosyal hizmet sunan örgütlerin, özel gereksinime ihtiyaç duyan bireylere, aile ve gruplara, dolayısıyla topluma yönelik görevleri daha da farklı bir anlam kazanmıştır (Birinci, 2021a). Sosyal hizmet örgütlerinin, verdikleri hizmetlerin doğrudan insanla ilgili olması, hizmet alanlar ve sunanlar arasında karşılıklı etkileşim sonucu ortaya çıkması muhtemel davranış biçimlerinin öngörülememesine yol açmaktadır. Sosyal hizmet faaliyetlerinin yönetilmesinde çeşitli zorlukların yaşanabiliyor olması ve sonuçlarının tam olarak ölçülememesi (Birinci, 2022) bu alanda dijitalleşmenin gerekliliğine vurgu açısından önemlidir.

Dijitalleşme ile ürün ve hizmetlerin sunumunda da önemli değişiklikler olmaya başlamıştır. Doğal olarak bu durum örgütlerin yapısında birtakım değişimleri beraberinde getirir. Örgütlerin dijitalleşme sürecinden azami faydayı sağlayabilmeleri için aynı zamanda bunu örgüt politikası haline getirmeleri ve bu kapsamda çalışanları değişimi inandırmaları ve hazırlamaları gerekir. Çünkü dijital teknolojiler, kendi kurallarını, kodlarını, değerlerini, örgütsel biçimlerini ve güç yapılarını geliştirerek mevcut sosyal sistemleri etkiler. Bazı kaynaklarda ve ülke örneklerinde “e-sosyal hizmet” (e-social work) ve “çevrim içi sosyal hizmet” (online social work) kavramlarının kullanıldığı görülmektedir. Sosyal müdahaleyi bir bütün olarak etkileyen yeni bir sınır olarak e-sosyal hizmet (esocial work) kavramına yer verilme ve bunun yeni bir uzmanlık alanı olduğu öne sürülmektedir. (Peláez ve Marcuello-Servós 2018); Giffords (2015) internet ve sosyal hizmet ilişkisini ele alarak internetin bireylerin sosyal ilişkiler kurma, bilgiyi elde etme ve kullanma araçlarını nasıl değiştirdiği üzerinde durmuş ve uygulayıcıların bu yeni ortamı anlamalarının ve çevrim içi topluluklara katılmanın önemini vurgulamıştır (Akt., Gencer ve Aktan; 2021).

Dijital çağ yönetişiminde üç temel bileşen üzerinde durulması gerektiği ileri sürülmektedir. Bunlardan biri ‘yeniden bütünleşme’ yani kamu yönetiminde tüm organizasyonların ve örgütlenme biçiminin işbirliği ve koordinasyonu; ‘ihtiyaç temelli bütünleşme’ ise yönetim ve vatandaş ilişkilerinde ortaya çıkarken bileşenin tamamlayıcı rolünü üstlenmektedir. Son olarak dijitalleşme ile kamu yönetimlerine ait tüm organizasyon ve süreçlerinin dijitalleştirilerek yer ve zaman tasarrufunun sağlanması ve bu bağlamda hizmet sunumunda kolaylığı anlatmaktadır. Dijitalleşme, yönetim süreçlerini tamamlayıcı bir faktör olmakla birlikte bütün kamu yönetimi sistemini dönüştürmeyi de kapsamaktadır (Atmaca ve Karaçay, 2020). Bütün bunlar daha geniş anlamda yetkinlik, uygunluk ve profesyonellik ile ilgili soruları gündeme getirmiştir. Dünyanın, insanların, sorunların, her bir şeyin yeniden tanımlanması, daha dijital donanımlı profesyonellere olan ihtiyacı artırmaktadır. Sosyal hizmetteki dijital okuryazarlığın, e-posta gönderme veya bilgisayar tabanlı kayıtları güncelleme becerilerinin ötesine geçerek, teknoloji ve bağlantılı dünya hakkında sofistike ve nüanslı bir anlayış gerektiren daha karmaşık görevlere geçme zamanı gelmiştir (Taylor, 2017). Sosyal hizmetin eğitiminin yeniden ele alınması, çağımıza uygun hale gelmesi önemli ve ayrı bir çalışma konusudur ve üzerinde önemle durulmalıdır.

Sosyal hizmetin dijitalleşmesi sürecinde önemli bir konunun ise etik sorumluluk olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla sosyal çalışmacıların dijitalleşme sürecinde ve uygulamalarında etik sorumluluk bilinci içinde hareket etmesi gerektiği açıktır. Sosyal çalışmacılar ve alanda uygulama yapan diğer meslek elemanlarının mesleki etik standartlar hakkında bilgilendirilmesi ve bu standartların içselleştirilmesi oldukça önemlidir. Bu standartlar “*kamuya doğru bilgiyi sağlayabilme*”, “*sosyal hizmetleri planlayabilme ve sunabilme*”, “*sosyal hizmetlerle ilgili bilgiyi toplayabilme, yönetebilme ve kayıt altına alabilme*”, “*sosyal hizmet eğitimi ve süpervizyon*” şeklinde ifade edilmektedir (NASW vd., 2017; Yıldırım, Abukan, Öztürk ve Eker, 2020). Ayrıca 2018 yılında Sosyal Hizmet Eğitim Konseyi tarafından “*Sosyal Hizmetin Geleceğini Tasarlamak*” başlıklı raporda sosyal hizmet uygulamalarında teknolojiyi benimseme ihtiyacına vurgu yapılmıştır (Başçılar, Karataş ve Pak Güre, 2022).

Dijital teknolojinin kullanımı, çalışanlar tarafından çalışmalarının çekirdeği olarak algılanan faaliyet alanları söz konusu olduğunda her zaman daha kritiktir. Burada, örneğin, mesleki etik fikirler teknoloji kullanımı ile çelişiyor gibi görünebilir. Bu nedenle, insanlar arasındaki değişim, burada sıkça karşılaşılan etkileşim çalışmasının merkezi yönüne vurgu yapılabilir.

Çalışanlar temel olarak dijital teknolojilere karşı değildir; bununla birlikte, teknolojiye dayalı yeni yöntemlerin uygulanmasında mesleki etik ve mesleki yönelimler ve bağımsız çalışma ihtiyacı dikkate alınmalıdır (Fabian vd., 2021). Dijital hizmetlerin ve uygulamaların topluma kitlesel olarak nüfuz etmesiyle, hangi dijital hizmetlerin mesleki uygulamalar için nasıl ve ne şekilde kullanılabileceği konusunda belirsizlik ortaya çıkmaktadır. Siber güvenlik ve şifreleme protokolleri hakkında daha fazla eğitime ihtiyaç vardır. Ancak veri korumasına takıntı yapmak yerine, dijital dünyadaki faaliyetlerin güvenliğini sağlamak için belirli bir denge arayışına ihtiyaç vardır. Sosyal hizmet sunumunda görev alanların ve kuruluşların bu etik zorluklara cevap verebilmeleri için eğitilmeleri gerekir; böylece gizlilik, bilgilendirilmiş onam ve bu dijital hizmetlerin kullanımında profesyoneller ve kullanıcılar arasında karşılıklı müdahaleden kaçınma protokollerinin nasıl oluşturulacağını bilirler (Castillo De Mesa, 2021).

Türkiye’de sosyal hizmetlerde dijitalleşmenin henüz gelişmekte olduğu, bilgi ve hizmet üretip sunabilecek kamu ve özel kurumlarda yeterli farkındalık ve planlama olmadığı, kısıtlı sayıdaki sivil toplum örgütünün proje üretmek için çalışmalarında bulunduğu görülmektedir. Sosyal hizmetlerin dijitalleşmesi anlamında sosyal problemlere, basit, akılcı ve daha az maliyetli, yenilikçi bakış açısı ile çözümler sunulabilmesi için daha çok bilimsel araştırmaya, yenilikçi hizmet modellerine ve disiplinlerarası çalışmaya ihtiyaç bulunmaktadır (Fidan, 2020). Bununla birlikte e-devlet içerisinde yer alan bazı mobil uygulamaların sosyal hizmetin sunumu açısından önemli bir boşluğu doldurmaya başladığını görüyoruz. Bir örnek vermek gerekirse, sosyal hizmetin dezavantajlı bireyleri arasında yer alan şiddete maruz kalan veya kendilerini tehdit altında hisseden kadınlara yönelik Kadın Acil Destek (KADES) uygulaması, kadına yönelik şiddet riskinin ve tehdit oluşturabilecek durumların önüne geçilmesinde önemli bir adımdır (Demir ve Nalbant, 2023).

Dünyanın birçok yerinde başta Avrupa olmak üzere sosyal hizmet adım adım eğitim, yönetim, uygulama ve araştırmalarına yeni dijital araçların dahil edilmesine doğru ilerlemektedir (Lagsten ve Andersson 2018; Peláez ve Marcuello-servós 2018; Taylor 2017; akt., Rambaree, ve Nässén, 2021). Dijital teknolojilerin kullanımından yararlanılabilecek çok sayıda sosyal hizmet alanı vardır. Bunlardan bazıları sosyal hizmetin yönetimi, denetimi, eğitici, güçlendirici ve destekleyici çalışmalar gibi temel işlevlerine farklı vurgularla koçluk, mentorluk ve danışmanlık, hesap verebilirlik gibi birçok biçimde gerçekleştirilebilir. Burada yansıtıcı sosyal hizmet uygulamasına da vurgu yapmak gerekir. Bu durum genel olarak, sosyal hizmet sunum ve müdahalelerine ve bunlara yansımının yapılması olarak tanımlanır. İş kalitesinin artırılması süreç için çok önemlidir. Eleştirel yansıtıcı uygulama hem eleştirel düşünmeyi hem de eleştirel yansımayı içerir (Pawar ve Anscombe 2015). Askeland ve Fook'a (2009) göre, eleştirel yansıma eleştirel düşünme yeteneğidir ve eleştirel uygulamanın ayrılmaz bir parçasıdır. Özellikle eleştirel yansıma, sosyal hizmet alanında bir bilgi tabanının oluşturulmasını teşvik etmek için teori ve pratiğin yaratıcı ve karmaşık araçlarla bütünleştirilmesine olanak tanır ve sosyal çalışmacıların eleştirel yansıma yoluyla yetkinliklerini geliştirdikleri profesyonel bir alan olarak kabul edilir (Rankine 2019; akt., Rambaree, Nässén, 2021).

Ancak göz ardı edilmemesi gereken önemli bir konu var. Bu konu nedir? Gerçekten son derece anlamlı olduğunu düşündüğüm ve sosyal hizmetin özünü oluşturan insanla olan doğrudan temastır, birebir iletişimdir, teselli etmektir, sosyalleştirmektir, konuşmak ve sakinleştirmektir. Dolayısıyla sosyal hizmette dijitalleşmenin birtakım risklerini de burada açıkça ifade etmekte fayda vardır. Çalışmanın ilgili bölümlerinde bu risklerden biri olan etik konusuna değinmiştik. İnsandan insana yardımın önemli olduğu sosyal hizmet bakımından hep vurgulanır.

Dijitalleşme ile bu ne kadar sağlanabilir? Dijitalleşme sosyal hizmeti hem dijital hem de hibrit veya analog (bilinçli olarak) olarak daha da geliştirme fırsatı sunabilir. Bu dönüşüm perspektifinden bakıldığında bugün için bunlardan hiçbirisi sosyal hizmeti tam olarak ifade etmez. Profesyonel olarak gelişmesini sürdüren sosyal hizmet zamanla dijital ve post-dijital çağa uygun hale gelebilir (Stummbaum ve Rusert, 2021). Bunların da mutlak surette tartışılması gerekir. Dijitalleşme ile kâr amacı gütmeyen organizasyonların hizmet verdikleri kesimlerin bu hizmetlerden faydalanması noktasında bir eşitsizlik söz konusu olabilir mi? Yani dijitalleşme hizmete ihtiyaç duyanların bu hizmetlere erişiminde bir eşitsizlik yaratabilir mi? Burada dijital okur-yazarlık konusunun ayrıca ele alınması gerektiğini söylemek mümkündür (Calderon, 2022). Dijital altyapının ulaşmadığı bölgelerde yaşayanlar, özellikle dezavantajlı olarak kabul edilen gruplardan yaşlı, engelli ve kadın nüfusunun bir kısmı dijital çağın faydalarından ve sağladıklarından mahrum kalabilir. Altyapı, bağlantı ve teknolojiye erişimin finansal kapsayıcılığının genişletilmesi bilgiye, ticarete ve kamu hizmetlerine erişimi yaygın hale getirerek dijital teknolojiler, küresel olarak insanlar arasında büyük bir dengeleyici faktör olabilir (Birleşmiş Milletler, 2020; Güllü, 2021:5). Dijitalleşme, örgütlerin duyarsızlaşmasını tetikleyebilir, dolayısıyla sosyal örgütsel iklimi duyarsızlaştırabilir. Dijitalleşmenin sosyal örgütsel iklim üzerindeki sakıncalarını gidermek ve çalışanların merkezliliği açısından olumlu etkilerinden yararlanmak için özel müdahalelere ihtiyaç duyulabilir (Palumbo, 2021).

Literatürde, dijital sosyal hizmetin müracaatçı sistemleri üzerinden kullanılabileceği pek çok alana vurgu yapıldığından, özellikle sosyal hizmet eğitimine ayrı bir önem atfedildiğinden bahsedilmiştir. Bu çalışmada sosyal hizmetin uygulanabileceği alanlardan ziyade, sosyal hizmetin bir bütün olarak yönetim ve uygulamalar düzeyinde dijitalleşmesi ele alınmış ve önemi üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Ancak, daha açıklayıcı olması bakımından dijital sosyal hizmetin uygulama alanlarına bir örnek vermekte fayda vardır. Bu örneklerden birisi gerontolojik sosyal hizmet olabilir. Dijital terapötikler, dijital olarak kanıta dayalı müdahaleler sunmak için çeşitli teknoloji platformlarının profesyonellerle birlikte kullanılmasını içerir. Dijital terapötiklerin kullanımı, hizmetlere erişimi artırmaya ve aynı anda fiziksel, zihinsel sağlığı ve sosyal sağlığı geliştirmeye yardımcı olabilir. Yaşlı yetişkinlerin evlerinde izleme sensörleri (hareket) ve günlük işlevselliklerdeki düşüşlerin tespiti, yaşam ortamlarının değerlendirilmesi, giyilebilir ürünler üzerinden çok sayıda uygulama yapmak mümkündür (Mois ve Fortuna, 2020). Yine sağlık hizmetleri alanında dijital teknolojilere ve geleneksel sağlık hizmetlerinden akıllı sağlık hizmetlerine doğru bir paradigma kayması, küresel olarak sağlık sistemlerinde devrim yaratacak şekilde gelişmektedir (Sarıyıldız, 2022; akt., Aydemir, 2023).

3.3. Sosyal Hizmette Dijitalleşme Stratejileri

Teknolojik gelişmelerin sonucu dijital dönüşüm ile yeni yönetim uygulamaları ortaya çıkmıştır. Son derece önemli bir olgu olan dijitalleşme, bireyler ve örgütler için stratejik düzeydedir. Stratejik bir olgu olan dijitalleşmenin organizasyonel düzeyde başarılması için nitelikli uygulayıcı ve yöneticilere ihtiyaç vardır. Dijital dönüşümün stratejik önemine rağmen bu konuda çok az sayıda çalışma yapılmıştır (Aydemir, 2023). Bir organizasyonun stratejisi de veri kullanımı da dijitalleştirme kabiliyetinin gelişimini yönlendirir veya kısıtlar. Ayrıca, örgütlerin stratejik odaklarındaki farklılıklar, dijitalleşmeye yönelik belirli yaklaşımların benimsenmesini etkileyebilir. Dijitalleşme ve dijitalleşmenin itici güçlerini anlamının önemli olmasının iki nedeni vardır: Birincisi, farklı sektörlerde ilerlemedeki farklılıkları açıklamaya yardımcı olabilir.

İkinci olarak, farklı endüstrilerin izleyeceği yörüngeleri tahmin etmeye yardımcı olabilir (Ritter ve Pedersen, 2020). Teknolojik değişimler, çalışma hayatı da dahil olmak üzere yaşamın ve toplumun neredeyse tüm yönlerini etkiledi. İnternet gibi teknolojik gelişmeler nedeniyle uzaktan çalışma gibi yeni çalışma stratejileri ortaya çıkmaya başladı. Uzaktan çalışma yeni bir uygulama olmasa da pandemiden önce çok yaygın değildi. Ancak, Covid-19 ile ortaya çıktığında büyük ilgi gördü. Hareket kısıtlamaları ve toplantılara ilişkin yasaklar nedeniyle, kuruluşların çalışanlarının evden çalışması için düzenlemeler yapmaları gerekiyordu. O zamandan bu yana, uzaktan çalışmanın organizasyonları ve çalışanları örgütsel sonuçlar açısından nasıl etkilediğini belirlemek için çok sayıda çalışma yapılmış ve araştırmalar hızlanmıştır (Saura vd., 2022; akt., Calderon, 2022). Covid-19 gibi olağanüstü durumların ortaya çıkmasından önce sosyal hizmet için dijital bir strateji geliştirmede vizyon eksikliği olduğu görülmektedir. Sosyal hizmette, dijitalleşmenin karmaşıklığı ve zorluklarıyla başa çıkmak için stratejik bir sürecin varlığına ihtiyaç vardır. Çünkü sosyal hizmet, üstesinden gelinmesi gereken birçok zorlukla karşı karşıyadır. Yaşam alanlarının, çalışma ortamlarının ve kamusal alanın dijitalleşmesinin neden olduğu sosyal sorunlara tepki vermek zorundadır. Ayrıca dijitalleşme süreçlerinden kendisi de etkilenmektedir.

Sosyal hizmet sunan kamu, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve özel sektör olmak üzere tüm organizasyonlar dijitalleşme sürecinde, öncelikle kendi mevcut durumlarını net olarak belirlemelidir. Dünya’da bilgi ve bilgi teknolojileri alanında yaşanan gelişmeleri çok yönlü analiz etmek, benzer hizmet sunan diğer organizasyonların işleyişini anlamak, hizmet sunulan kesimlerin beklenti ve ihtiyaçlarını güncel olarak karşılayabilecek stratejileri buna göre geliştirmek zorundadır. Dijitalleşme stratejilerinin oluşturulması organizasyonda birkaç kişinin karar verebileceği bir durum değildir. Burada yönetim, çalışanlar, paydaşlar ve diğer çıkar gruplarının masada yer alması ve çok yönlü olarak sorunların tespiti, önceliklerin belirlenmesi ile dijitalleşme stratejilerinin oluşturulması gerekir. Çünkü bu karmaşıklığın ortadan kaldırılması ve bununla başa çıkabilmek için stratejik bir sürece ihtiyaç vardır. Bu süreçte yöneticilerin kendilerine sürekli olarak çeşitli stratejik sorular sorması gerekir. Örneğin, dijitalleşme işi ne ölçüde ve hangi yönde değiştirecek? Bir organizasyonun dijitalleştirilmiş iş modelleriyle rekabet edebilmesi için ne tür bir stratejiye ihtiyacı vardır? Şeklinde yöneticilerin odaklanmaları gereken alanları ve dijital teknolojileri en iyi nasıl uygulayabileceklerini anlamaları gerektiğinden, dijitalleşmeyi önemli bir yönetsel zorluk haline getirmektedir (Ritter ve Pedersen, 2020). Kayabaşı ve Kasımoğlu (2023) tarafından “örgütlerin dijital olgunluk düzeyini ölçmek” üzere yapılan ölçek geliştirme çalışmasında, dijital olgunluk düzeyinin en iyi ölçebilecek boyutların strateji, örgüt yapısı, örgüt kültürü ve yetenek, çalışanların dijital yetkinlikleri, süreçler ve teknolojik altyapı boyutları olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kayabaşı ve Kasımoğlu, 2023). Örgütlerde dijitalleşmenin sosyal örgütsel iklim üzerindeki çok yönlü etkileri; stratejik, yapısal ve yönetim düzeylerinde doğru bir şekilde ele alınması gereğini vurgulamaktadır. Dijitalleşme, örgütsel davranış ve uygulamaları yeni bir sosyomateriyel bağlamda yeniden çerçevelemeyi amaçlaması gereken daha geniş stratejik çerçevede ele alınmalıdır. Bu stratejik çerçeve, dijitalleşmenin işteki güvenilirlik ve adalet üzerindeki yan etkilerini önleyerek, işin insan ve teknolojik boyutları arasındaki etkileşime odaklanmalıdır. Örgütsel faaliyetlerin bireyselleştirilmesini sağlamak yerine dijitalleşme, işyerinin maddi ve manevi bütünlüğünü güçlendirmeli, çalışanların örgütsel bağlılıklarını ve katılımlarını arttırmalıdır (Palumbo, 2021). Birinci (2021) tarafından yapılan bir çalışmada sosyal hizmet örgütleri için temel oluşturabilecek stratejik yönetim süreçleri, stratejik planlama; stratejilerin uygulanması ile izleme ve değerlendirme ayrıntılı olarak ele alınmış ve bir model önerilmiştir.

Etkili bir yönetim tekniği olarak kabul gören stratejik yönetimin, sosyal hizmet sunan örgütler açısından uygun olabileceği (Birinci, 2021b) belirtilen bu çalışmada, özellikle sosyal örgütlerin bu açıdan çok eksik oldukları ileri sürülmüştür. Sosyal hizmetin sosyal sorunlarla mücadeleye yönelik yöntem, model ve uygulamaları, hizmet sunduğu birey, aile ve grupların toplumla ilişkileri dijitalleşmeden etkilenmiştir. Dolayısıyla dijital yeniliklerde uyum sağlamak ve sosyal hizmette yeni yönetim stratejileri geliştirmek bir zorunluluk haline gelmiştir. Geliştirilecek stratejiler aynı zamanda, sosyal hizmetin dijital dönüşüme adaptasyonu ve yeni bir kültür oluşmasına da yardımcı olacaktır (Özsungur, 2021).

4. Dijitalleşme ve Sosyal Hizmet Örgütlerinin Yönetimi

Sosyal hizmetin sunumunda en önemli problem uygulamada, yani sosyal hizmetin yönetiminde yaşanmaktadır. Bu problem daha sosyal hizmet eğitimi verilirken başlar ve sosyal hizmetin sunumuna kadar devam eder. Böylece, sunulan hizmetler dezavantajı-ihitiyaç sahibi birey ve ailelere-kesimlere de aynı şekilde eksik veya yetersiz bir biçimde ulaşır. Okullarda verilen eğitim müfredatları incelendiğinde yönetim konusunun büyük ölçüde ikinci planda olduğu, bazen hiç dikkate alınmadığı görülür. Yönetim bilimini göz ardı eden, geleneksel ekol ve düşüncelerle beslenen, yenilikten uzak hep aynı kavram ve kuramlar üzerinden sürekli bir tekrara düşülmek suretiyle verilen eğitim neticesinde, sahada ve organize bir şekilde sunulması gereken ve oldukça önemli yönetim becerisine ihtiyaç duyulan bu hizmetlerde istenen seviyeye ulaşamadığı ileri sürülebilir. Toplumun refahını, sosyal gelişmeyi, dezavantajlı birey ve grupları güçlendirmeyi temel alan sosyal hizmetin yaşanan gelişmelerden uzak kalması söz konusu değildir. Dijitalleşme sürecinde, Avrupa'dan gelen yakın tarihli bir rapor, sosyal hizmet sağlayıcılarını, sosyal hizmet sunumunu ve yönetimini iyileştirmede dijital teknolojilerin faydalarını ve zorluklarını keşfetmeye ve analiz etmeye çağırmıştır (Eurofound 2020). Bu bağlamda, eğitimciler ve uygulayıcılar şu anda sosyal hizmet eğitimi ve uygulamasını daha da geliştirebilecek farklı dijital araçları araştırmakta ve değerlendirmektedir (Akt., Rambaree, Nässén, 2021). Beranek vd. (2019), dijitalleşme ile sosyal alanda ortaya çıkan değişiklikleri üç başlık altında ele almışlardır. Bunlar; mesleki uygulamada, bilimsel disiplinde ve eğitimdeki değişikliklerdir. Bu değişimlerin dijital çağa uygun olarak ele alınması ve irdelenmesi gerektiğine vurgu yapmışlardır. Örneğin; dijitalleşme koşulları altında bireysel ve kolektif eylem kapasitesinin sosyal ve kültürel olarak nasıl üretilebileceği veya korunabileceği, güçlendirme için gerekli stratejilerin nasıl görünebileceği konusundaki kavramsal düşünceler teorik bir temel gerektirir.

Teknolojilerin sosyal hizmeti etkilediği, dijital toplumda ortaya çıkan güncel sorunlar ve ihtiyaçlardan hareketle, sosyal hizmetteki araştırmacıların ve uygulayıcıların bu yeni eğilimleri ele alma sorumluluğu vardır. Sosyal hizmet meslek elemanlarının, dijital çağda ortaya çıkan yeni yönetim sorunlarına ve etik konulara duyarlı dijital çağın gereksinimlerine uygun biçimlerde eğitim alması önem arz etmektedir (López Peláez, Pérez García ve Aguilar-Tablada Massó, 2018; akt., Gencer ve Aktan, 2021). Çünkü çağın gereklerine uyum sağlayabilme ve teknolojik gelişmelerin sunduğu olanakları müracaatçı lehine kullanabilme ile yenilikçi yaklaşımları takip etme, dijitalleşme ile mesleki beceri ve yetkinlik ölçüsü haline gelmiştir (Birinci, 2018). İnsani hizmetlerin önemli bir parçası olarak sosyal hizmetin sunumunda bilginin toplanması, sınıflandırılması, saklanması ve paylaşılması, müracaatçıların gereksinimlerine göre hizmetlerle bağlantı kurulması, verilerin raporlaştırılması, mesleki karar alma süreçleri gibi pek çok aşamada bilgi ve iletişim teknolojileri giderek daha da önem kazanmaktadır (Öngen, 2014; akt., Yıldırım vd., 2020).

Sosyal hizmet sunan örgütlerden toplumun beklentilerinin yüksek olması, sorunların çeşitlenmesi, finansal kaynak temininde yaşanan zorluklar bu örgütlerin gelir kaynaklarını arttırıp çeşitlendirmek, sorunlara çözüm üretme aşamasında yeni yönetim modelleri geliştirip uygulamalarını gerekli hale getirmiştir (Birinci, 2021b). Bunun için hizmet sunumunda kullanılan yöntem, teknik ve yönetim modellerinin değişen ve farklılaşan ihtiyaçlara cevap verecek şekilde yenilenmesi, sosyal hizmet örgütlerinin her zaman bir arayış içinde olmaları, çevrelerine (iç ve dış) duyarlı, dinamik-yaratıcı ve yenilikçi yaklaşımlar sergilemesi ve bunları hizmet sunumlarına yansıtması gerekir (Birinci, 2018). Tüm bu süreçlerde dijital dönüşümün bu örgütlere önemli bir avantaj sağlayacağını söyleyebilir. Ancak sosyal hizmet organizasyonları ve profesyonellerinin bunu yapmak ve dijitalleşmeyi avantaja dönüştürebilmek için değişime karşı olan direnci kırmaları gerekir. Sosyal hizmet, dijital çağda yer alacak konumu ve yaklaşımı bulmalı, uyumdan, dijital geçişe ya da dijital aksaklığa kadar dijital medyanın desteğiyle sosyal sorunlara çözümler geliştirmelidir. Sosyal hizmet kuruluşlarını, uygulayıcıları ve akademisyenleri bu göreve dahil etmek son derece önemlidir (Castillo de Mesa, 2021). Sosyal hizmetin merkezinde yer alan dezavantajlı birey, aile ve grupların gündelik hayatlarında, ilişkilerinde ve yaşantılarında da önemli değişim ve dönüşüm süreçlerinin yaşandığı gözlenmektedir. Öte yandan dijitalleşmenin neden olduğu teknolojik gelişmelerin, elektronik cihazların, akıllı telefonların, bilgisayarların ve sosyal medyanın, insanlar ve toplumlar üzerinde yarattığı psikolojik, sosyal, kültürel ve yapısal değişimlerin; benzer biçimde sosyal hizmetin çalıştığı müracaatçı gruplarında da önemli etkiler yarattığı ve yaratmaya devam edeceği görülmektedir (Gencer ve Aktan, 2021).

Beşerî sermaye, sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınmanın itici gücüdür ve uzun vadeli yatırımlar gereklidir. Bununla birlikte, tüm insan sermayesinin yarısı olan kadınların bu süreçte yeterince yer alamamakta ve değer düşüklüğüne uğramaktadır. Ulusal veya küresel olsun sürdürülebilir ekonomik büyüme, yoksulluğu, cinsiyeti ve geliri azaltacak beceri ve bilgilerini en iyi şekilde kullanmak için kadınların işgücü piyasalarına daha iyi entegrasyonlarını gerektirmektedir (Bagarić ve Franca, 2021). Ancak biliyoruz ki sosyal çalışma, tüm cinsiyetler için sosyal adalet ve insan hakları ile ilgilidir. Sosyal hizmetteki profesyonel etkileşim ilişkisi, gelecekte de öncelikle kadınlara atfedilen profesyonellerin sosyal ve iletişimsel yetkinliklerine dayanacaktır (Beranek, Hill ve Sagebiel, 2019). Sosyal hizmetin temel faydalanıcıları arasında yer alan kadınların istihdam edilmelerinde yaşanan zorluklar ve iş hayatında yaşadığı sıkıntılar çokça dile getirilmektedir. Dijitalleşme ile işgücü piyasaları yaş ve cinsiyet olarak farklı yetenekleri gerektirebilir. Burada önemli olan toplumsal cinsiyet ve teknoloji arasındaki ön yargıların ortadan kaldırılmasıdır.

Dijitalleşme, birey ve toplumun yaşamı üzerinde önemli değişimlere neden olmaktadır. Bunlar; bireylerin beklentilerine cevap verebilir ve yaşam koşullarını iyileştirebilir olması, dijital olarak sunulan hizmetlerin insanların psikolojik olarak rahatlamasına yardımcı olması, yeni istihdam alanları oluşturması ve potansiyelinin gelecekte de güçlü bir şekilde devam etmesi, insan ve teknoloji arasındaki ilişkiyi kuvvetlendiriyor olması, ayrıca dijital dünyandan elde edilenlerin insanlar tarafından kendi çıkarları için kullanabiliyor olması olarak sayılabilir (Yetkin, 2019; Sucu, 2021).

Yukarıda yer verilen bütün bu unsurlar, dijitalleşmenin özellikle insanla ilgili her alanda insanın yararına kullanılmasının mümkün ve gerekli olduğunu göstermektedir. Ancak bu noktada yapılması gereken bu organizasyonların çağdaş yönetim anlayışı çerçevesinde yönetilmelerinin bir zorunluluk haline geldiğidir.

Sosyal hizmetlerin sunumu açısından baktığımızda, insanı merkeze alarak verilen hizmetlerle dijitalleşmenin örtüştüğü, bahse konu hizmetlerin bu yaklaşımla daha etkin, hızlı ve verimli olarak, daha az maliyetle verilebileceğini söylemek mümkündür.

5. Sonuç

Dijital dönüşüm ağırlıklı olarak son yıllarda ortaya çıkan Covid-19 salgını ile hız kazanmış, yaşamın her alanında kendini göstermeye başlamıştır. Dünya dijitalleşirken tüm organizasyonların rekabet edebilecek şekilde kendilerini değişen koşullara uyumlandırması ve ayakta kalabilmeleri için; üretmiş oldukları mal veya hizmetleri ihtiyaçlara cevap verebilecek nitelik, etkinlik, düşük maliyetle üretebilmeleri ve hızlı bir biçimde sunabilmeleri günümüzde dijital teknolojileri daha fazla kullanmak ve bünyelerine katmaları ile mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz çağda örgütlerin dijital dönüşüme uygun olarak kendilerini yeniden yapılandırmaları bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu dönüşüm, dijital teknolojilerin her bir organizasyonun kendi içinde yaptığı işle ilgili olarak tüm alanlarına entegre edilmesidir.

Bu çalışmada dijitalleşmenin getirmiş olduğu yeni dünya düzeninin örgütler üzerindeki etkisi ele alınmış, sosyal hizmet meslek ve disiplinin özellikle uygulamalarında dijitalleşmeyi dikkate alarak hizmetlerini gerçekleştirilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. Teknoloji ve sosyal hizmet, kalıcı sorunları ele almanın yeni ve yenilikçi yollarını geliştirerek ilerlemek, sosyal meselelerde, sosyal meselelerin hem potansiyelini hem de sınırlarını anlamının önemini kabul etmek zorundadır (Storer vd., 2023). Sosyal hizmetin dijital çağa uygun yeni bir anlayışla yönetilmesinin bir zorunluluk olduğu söylemek mümkündür. Sosyal hizmetlerin organizasyonu ve yönetimi, sunulan hizmetlerin faydalanıcılara, diğer bir deyişle ihtiyaç sahibi birey, aile ve toplumun diğer kesimlerine ulaştırılması, daha öncesinde hizmete ihtiyacı olan kesimlerin bu hizmetlerden haberdar olması, hizmete ihtiyaç duyanların doğru bir biçimde tespit edilmesi ve buna göre hizmet sununum planlanması ve gerçekleştirilmesi de dahil olmak üzere tüm süreçlerde dijital teknolojilerin kullanılmasının gerekli olduğu değerlendirilmektedir. Günümüzde sosyal hizmet uygulamalarında dijital teknolojilerin çok yaygın olarak kullanılmadığı, yani istenen seviyede olmadığı, ancak bununla birlikte Covid-19 küresel salgını öncesinde de sosyal hizmet uygulamalarında belli ölçüde dijital teknolojilerin kullanıldığını söylemek mümkündür. Yapılan çalışmalar, dijital araçların ve platformların kullanımının, doğrudan fiziksel temas olmadan bile sosyal hizmetlerin sağlanmasına katkıda bulunabileceğini göstermiştir (Becka vd., 2020; akt., Fabian vd., 2021).

Çalışma kapsamında tüm örgütler gibi sosyal hizmet sunan kamu, yerel yönetimler ve diğer kâr amacı gütmeyen sosyal organizasyonların da aynı şekilde dijital teknolojilerden etkilendiği ve sosyal hizmetlerin her aşamasında bu teknolojilerden faydalanılabileceğini çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur. Örneğin, sosyal hizmet alanından özellikle yaygın ve profesyonel anlayışta öncelikle fiziksel birliktelik ve yüz yüze temaslarla öne çıkan danışmanlık hizmetleri, Covid-19 ile aniden merkezi iletişim ortamını kaybetmiştir. Video danışmanlığı, video tabanlı terapiler gibi farklı iletişim biçimleri öne çıkmıştır (Engel ve Seelmeyer, 2021). Özellikle Türkiye’de uzun yıllardır sosyal hizmetin yönetim boyutu ihmal edilmiş, sosyal hizmet eğitim müfredatlarında yeterince yer verilmemiştir. Bizim burada asıl üzerinde durduğumuz konu ise eğitim değil, sosyal hizmetin dijital dünyaya uygun yönetim yapısının yeniden ele alınması ve dijitalleşmeden hangi ölçüde faydalanması gerektiğidir.

Sosyal hizmetlerin geliştirilmesi, gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşılması, hizmetlerin tasarımı ve sunumu, bu hizmetlerden daha çok fayda sağlaması, sosyal hizmetin sosyal adalet, insan haklarına saygı çerçevesinde tüm bunları yerine getirmesi dijital teknolojilerin kullanımı ile daha iyi bir noktaya gelebileceği değerlendirilmektedir. Çalışma bu açıdan sosyal hizmet literatürüne özellikle dijitalleşme ve yönetimin geliştirilmesi anlamında bir katkı sunabileceği düşünölmektedir. Çalışma yalnızca sosyal hizmette dijitalleşmesinin önemi ve dijitalleşme ile yeni bir yönetim anlayışına olan ihtiyacın vurgulanması ile sınırlandırılmıştır. Bundan sonra yapılacak buna benzer çalışmalarda sosyal hizmetin dijitalleşmesini daha spesifik alanlarda ele almak gerekecektir. Bu alanlar çok farklı olmakla birlikte özellikle sosyal hizmet eğitimi ve sosyal hizmetlerin yönetimi olmak üzere çocuk, gençlik, yaşlılık, engellilik, yoksulluk gibi sosyal hizmetin odaklandığı diğer sorun alanlarında ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Akar, İ. & Meçik, O. (2021). Çalışma yaşamında yenilikler: Pandemi ile dijitalleşme deneyimi. *Journal of Life Economics* , 8 (4) , 403-411. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jlecon/issue/69851/1115049>
- Akman Dömbekci, H., Güzel, Ş. & Kılıç, F. (2023). Sağlık Hizmetlerinde Dijitalleşme Üzerine İdari Personel Görüşleri: Nitel Bir Araştırma. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 73-84. DOI: 10.55050/Sarad.1214773.
- Altun, F. (2020). Teknolojik Gelişmeler, Dijitalleşme ve Çalışmanın Geleceği. O. Bayrakçı, (Ed.) içinde, *Kelebek Etkisi Çalışma Yaşamında Değişim ve Dönüşüm* (s. 169- 190). İstanbul: Kriter Yayıncılık.
- Andy, A. (1997). Social work management in an era of diminishing federal responsibility, *Social Work*, 41 R. L. Edwards P. W. Cooke P. N. Reid. *The British Journal Of Social Work*, 27 (3), 443-447.
- Atmaca, & Karaçay, F. (2020). Türkiye’deki Kamu Yönetimi Reformlarında Dijitalleşme ve E-Yönetişim. *International Journal Of Management And Administration*, 4(8), 260.
- Avcil, C. (2021). Kamusal Alanı Dijitalleşme Çerçevesinde Yeniden Okumak. *Liberal Düşünce Dergisi*, 26 (103), 81-100. DOI: 10.36484/Liberal.954382.
- Aydemir, M. (2023). Dıgıtalizatıon In Health Management System And New Member In The Top Management Team: Chief Dıgıtal Officers. *Aurum Journal of Health Sciences* , 5 (1), 29-46. Retrieved from <https://dergipark.org>.
- Bagarić, D., & Franca, V. (2021). What Will The Future Bring? Work, Digitalization And Social Protection Under Society 5.0. *Journal Of İnsan ve Isan*, 8(3), 45–55. <https://doi.org/10.29224/İnsanveinsan.977145>.
- Başçılar, M., Karataş, M., & Pak Güre, M. D. (2022). Dijital Çağda Sosyal Algoritmalar: Yapay Zekâ ve Sosyal Hizmet. *Journal of Social Policy Studies / Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(56), 539–565. <https://doi.org/10.21560/spcd.vi.1081060>.
- Bayraktaroğlu, S., Adıgüzel, O. (2015). Sosyal Hizmetlerde Yönetim ve Organizasyonun Önemi Üzerine. *Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF, Vizyoner Dergisi, Özel Sayı*, ss.1-8.
- Beranek, A., Hill, B., & Sagebiel, J. B. (2019). Digitalisierung Und Soziale Arbeit – Ein Diskursüberblick. *Soziale Passagen*, 11(2), 225–242. <https://doi.org/10.1007/S12592-019-00332-2>.
- Birinci, M. (2018). Sosyal Hizmet Örgütleri ve Yenilikçi Yaklaşımların Önemi Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2 (2), 43-62.
- Birinci, M. (2021a). Stratejik Yönetim ve Sosyal Hizmet Örgütleri Açısından Önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32 (1), 251-273. DOI: 10.33417/t sh.752732.
- Birinci, M. (2021b). Sosyal Hizmet Örgütlerinde Stratejik Yönetim: Bir Model Önerisi. A.Çatalcalı Ceylan, G.Sunal (Ed.), *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler- III Eylül/2021* (pp.221-243).
- Birinci, M. (2022). Sosyal Hizmet Örgütlerinde Personel Güçlendirme ve Örgütsel Vatandaşlık İlişkisi. *Toplumsal Politika Dergisi*, 3 (1), 101-117.
- Birinci, M. (2017). Sosyal Çalışma ve Yönetim Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *Çekmece, İZU Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (10-11), 205-221.

- Bozkanat, E. (2019). Dijital Fark: Gündelik Hayatta Dijitalleşme ve Medya Etkileri Kuram. *Human & Society / İnsan ve Toplum*, 9(3), 1–6. <https://doi.org/10.12658/D0211>.
- Bozkurt, A., Hamutoğlu, N.B., Liman Kaban, A., Taşçı, G. ve Aykul, M. (2021). Dijital bilgi çağı: Dijital toplum, dijital dönüşüm, dijital eğitim ve dijital yeterlilikler. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd)*, 7(2), 35-63. <https://doi.org/10.51948/auad.911584>.
- Calderon, D. (2022). The Digitization Of Comdev: Exploring The Benefits And Challenges Of Remote Work Within Nonprofits.
- Castillo De Mesa, J. (2021). Digital Social Work: Towards Digital Disruption In Social Work. *J. Soc. & Soc. Welfare*, 48, 117.
- Çalapkulu, Ç., yemen, S., & Doğan, E. (2021). Covid-19 Krizi, Telework ve Dijitalleşme: Çağrı Merkezi Çalışan Deneyimleri. *Manas Journal of Social Studies*, 10(4), 2402–2422. <https://doi.org/10.33206/mjss.886560>.
- Çepni, S. (2020). Eğitimde “Bir Adım Ötesi” Tartışmalarının Kavramsal Çerçevesini Anlamak: Dijitalleşme ve İnsanileşme (Etik ve Değerler) Kavramlarında Denge Kurma Arayışları. *Fen Matematik Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi*, 3 (2), 65-79. Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Fmgtd/Issue/56406/741427>.
- Delioğlu, N. & Uysal, B. (2023). A Review On Agile Leadership And Digital Transformation. *Yıldız Social Science Review*, 8 (2), 121-128. Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Yssr/Issue/75620/1242807>.
- Demir, T. & Nalbant, F. (2023). Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Kullanılan Mobil Uygulamaların Kamu Değeri Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Fiscaoeconomia*, 7 (1), 341-364. DOI: 10.25295/Fsecon.1150319.
- Doru, S. & Balku, Y. (2023). Dijitalleşen Kamu Hizmetlerinde E-Demokrasi ve Vatandaşlık Anlayışı: Entropi Temelli Mabac Uygulaması Ab Ülkeleri Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 580-605 . DOI: 10.30798/Makuiibf.1219211.
- Engel, F., & Seelmeyer, U. (2021). Beratung Digital. Zum Stellenwert und Potenzial neuer Angebotsformen. *Klinische Sozialarbeit* 17 (4) | 2021.
- Erol, A. (2021). Dijitalleşme Çağında İşyerinin Değişimi: Sebepleri ve Sonuçları. *Journal of İnsan ve Isan*, 8(3), 97–113. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.963201>.
- Erreger, S. (2020). Social Work and Digital Transformation in Real Time. *Social Work Today*. Vol. 20, No.5. P. 26.
- Ersöz, B. & Özmen, M. (2020). Dijitalleşme ve Bilişim Teknolojilerinin Çalışanlar Üzerindeki Etkileri. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology* , 11 (42) , 170-179 . DOI: 10.5824/ajite.2020.03.007.
- Fabian, H., Katrin, S., Anna-Lena, S. (2021). Von Robotern Und Smartphones. Stand Und Akzeptanz Der Digitalisierung Im Sektore- In: Wunder, Maik [Hrsg.]: Digitalisierung Und Soziale Arbeit. Transformationen Und Herausforderungen. Bad Heilbrunn: Verlag Julius Klinkhardt 2021, S. 97-109- URN: Urn: Nbn: De:0111-Pedocs-231630 - DOI: 10.25656/01:23163.
- Fidan, T. (2020). Sosyal Hizmetlerde Dijital Sosyal İnovasyon ve Sosyal Destek Uygulaması. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (6), 1973-1991. DOI: 10.18506/Anemon.803176.

- Filiz Yıldırım, Bilge Abukan, Hatice Öztürk, & Hülya Eker. (2020). Sosyal Hizmette Teknoloji Kullanımı ve Sosyal Hizmet Uzmanlarının Dijital Yapabilirlikleri: Covid-19 Salgını Odağında Bir Değerlendirme. *Turkish Studies (Elektronik)*, 15(8), 3889–3916.
- Firsov, M. V., Vdovina, M. V., Karpunina, A. V., Chernikova, A. A., & Kudrinskaya, L. A. (2021). Digitalization Of The Professional Activity Of Managers In Social Service Organizations. *Revista Geintec-Gestao Inovacao E Tecnologias*, 11(3), 2012-2021.
- Gencer, T. E. & Aktan, M. C. (2021). Dijitalleşen Çağda ve Toplumda Değişen İhtiyaçlar ve Sorunlar: E-Sosyal Hizmet (Sosyal Hizmet 2.0) Gereksinimi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32 (3), 1143-1175. DOI: 10.33417/tsh.875908.
- Gülmez, S. B. (2021). "Sosyal Bilimlerde Makale Yazımı Üzerine" Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2021 Sayı 42: Özel sayı 1, Denizli, ss.Ö169-Ö180.
- Güllü, O. (2021). Yükseköğretimde dijitalleşme [Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Güney, B. (2017). Dijital Bağımlılığın Dijital Kültüre Dönüşmesi: Netlessfobi . *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 1 (2), 207-213. Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Ejnm/Issue/34698/383559>.
- Işık, Ş. & Topkaya, Ö. (2023). Dijitalleşme ve Emek Piyasasında İstihdam Hizmetlerinin Uyum Süreci Üzerine Bir Analiz: İşkur Örneği. *Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (3), 126-139. Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Biibfd/Issue/75185/1217132>.
- Karaaslan, İ. (2021). Dünyada ve Türkiye’de Emek Piyasalarında Dijitalleşme ve Kamu İstihdam Hizmetlerinin Rolü. *Journal of Management & Economics Research*, 19(2), 173–193. <https://doi.org/10.11611/yead.900370>.
- Kayabaşı, H. & Kasımoğlu, M. (2023). Örgütlerin Dijital Olgunluk Düzeyinin Ölçülmesi – Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 1-21. Doi: 10.55050/Sarad.1139482.
- Klinger, S., Mayr, A., & Sackl-Sharif, S. (2022). Digitalization Of Social Work Practice: Contrasting Service Structures And Target Groups. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 23(2). <https://doi.org/10.17169/Fqs-22.2.3851>.
- Koç, P. (2021). Endüstriyel Dijitalleşme ve İşsizlik İlişisini Belirlemede Mekânsal Faktörlerin Rolü. *Turkish Studies - Economics, Finance, Politics*, 16(1), 387–398. <https://doi.org/10.47644/Turkishstudies.47789>.
- Köroğlu, S. A. (2015). Literatür Taraması Üzerine Notlar ve Bir Tarama Tekniği. *GİDB Dergi*, (01), 61-69. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gidb/issue/53677/717557>
- Kuçuradi, İ. M. Ü. (2021). Dijitalleşme, İnsan Haysiyeti, Bilgi ve Etik. *Trt Akademi*, 6(12), 564.
- Marushchak, L., Pavlykivska, O., Khrapunova, Y., Kostyuk, V., & Berezovska, L. (2021, September). The Economy Of Digitalization And Digital Transformation: Necessity And Payback. In 2021 11th International Conference On Advanced Computer Information Technologies (ACIT) (Pp. 305-308). IEEE.
- Mois, G. & Fortuna, K. L. (2). (2020). Visioning the Future of Gerontological Digital Social Work. *Journal of Gerontological Social Work*, 63(5), 412-427–427. <https://doi.org/10.1080/01634372.2020.1772436>.
- Mugisha, C. (2018). Social Work In A Digital Age: The Need To Integrate Social Media İn Social Workeducation İn The UK. (A. Paul, Ed.) *Journal Of Social Work Education And Practice*, III.

- Nalbantoğlu, C. B. (2021). Dijital Dönüşümün Örgüt Kültürü Üzerine Yansımaları. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 23 (40), 193-207. Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Kmusekad/Issue/63221/885598>.
- Okçu, M. & Düz, S. (2023). Dijital Çağ Başlarken: Avrupa Birliği'nin Dijitalleşme ve Yapay Zekâ Stratejileri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 28 (2),221-240 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduiibfd/issue/77092/1237633>.
- Özsunur, F. (2021). Strategic Social Work Management in Digital Violence Against Women. Journal of Society & Social Work, 32(2), 661–687. <https://doi.org/10.33417/tsh.836215>.
- Palumbo, R. (2021). Does Digitizing Involve Desensitizing? Strategic Insights Into The Side Effects Of Workplace Digitization. Public Management Review, 1-26. pp. 1143-1160. DOI 10.1108/JMTM-01-2018-0020.
- Rachinger, M., Rauter, R., Müller, C., Vorraber, W., Schirgi, V. (2019). Digitalization and its influence on business model innovation. Journal of Manufacturing Technology Management Vol. 30 No. 8.
- Rambaree, K., & Nässén, N. (2021). Digitalization Of Critical Reflection With ATLAS. Ti Software In Social Work Supervision. Social Sciences, 10(3), 95.
- Ritter, T., Ve Pedersen, L. C (2020). Digitization Capability And The Digitalization Of Business Models In Business To- Business Firms: Past, Present, And Future. Industrial Marketing Management.
- Sezer, Ö. ve Büyükpınar, R. (2021). Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı ve Türkiye'de Yerelleşme Politikaları. Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi, 5 (1), 80-105. DOI: 10.46452/baksoder.936073.
- Späte, J. (2021). Soziale Arbeit, Digitale Transformation Und Technologischer Posthumanismus: Überlegungen Zu Aspekten Einer Triade. Medienimpulse, 59(2), 18 Seiten. <https://Doi.Org/10.21243/Mi-02-21-25>.
- Stechert, Carsten And Balzerkiewitz, Hans-Patrick (2020). Digitalization Of A Lean Product Development Organization. 30th.
- Sucu, M. (2021). Çalışanların Dijitalleşme Faaliyetlerine Uyumu ve Örgüt İklimi Arasındaki İlişkiyi Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma. (Turkish). Journal Of International Social Research, 14(77), 1458–1473. <https://Doi.Org/10.17719/Jisr.11636>.
- Stummbaum, M., & Rusert, K. (2021). Zukünfte Sozialer Arbeit–Digital Und Wie Bei Ikea. Szenarien Sozialer Arbeit In Der Digitalisierung. In Digitalisierung Und Soziale Arbeit. Transformationen Und Herausforderungen (Pp. 191-200).
- Storer, H. L., Scott, C. F., Eggleston, M., Shulruff, T. & Rodriguez, M. Y. (2023). Reimagining Social Work's Digital Future: The Critical Role of Interdisciplinary Tech Partnerships. Journal of Social Work Education. <https://doi.org/10.1080/10437797.2023.2186994>.
- Şahin, E. G. (2021). Dijitalleşme Çağında Aktivist Halkla İlişkiler: Uluslararası Literatür Üzerine Bir Analiz. Journal Of Media & Communication Research, 4(2), 108–138. <https://Doi.Org/10.33464/Mediaj.1004598>
- Taylor, A. (2017). Social Work And Digitalisation: Bridging The Knowledge Gaps. Social Work Education, 36(8), 869–879. <https://Doi.Org/10.1080/02615479.2017.1361924>.

- T.C. Cumhurbaşkanlığı (2023). Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri 2023 Raporu. Sbb.gov.tr.
- Üzmez, S. S., & Büyükbeşe, T. (2021). Dijitalleşme Sürecinde Bilgi Yönetiminin İşletmelerin Teknoloji Uyumuna Etkileri. *Journal Of Knowledge Economy & Knowledge Management*, 16(2), 117–127. <https://doi.org/10.54860/Beyder.1028117>
- Vdovina, M. V., Firsov, M. V., Karpunina, A. V., Sizikova, V. V., & Bogatov, D. S. (2021). The Impact Of Digitalization On Social Work Development. *Revista Gemtec-Gestao Inovacao E Tecnologias*, 11(4), 4366-4377.
- Zeliha Erol, Gizem Karasoy, & Buğra Yıldırım. (2021). Sosyal Hizmetler Alanında Sosyal İnovasyon Odaklı Uygulamalar: Kamu Kurumları Örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(2), 623–641.

Afrofuturism's Association with Post-Colonial Studies and Psychoanalytic Theory¹

Tuğba AKMAN KAPLAN²

ABSTRACT

Although there have been a few scholars that have characterized Ralph Ellison and Zora Neale Hurston as writers who have contributed to the development of early forms of Afrofuturism, these studies do not approach such early Afrofuturistic works in the context of decolonization and psychoanalytic theory mainly due to the heavy interest given on technology and future. This article will focus on how Hurston's *Their Eyes Were Watching God* and Ellison's *Invisible Man* can be categorized particularly as proto-Afrofuturist works because of the writers' use of decolonized alternative spaces and technological discourse to generate alternative futures. The protagonists, their state of beings and transformations—both physical and mental—are analyzed accordingly to draw parallelism within the proto-Afrofuturistic scope. The analysis also helps to categorize the works of Hurston and Ellison as novels that have contributed to the development of the Afrofuturism as a movement. More specifically, this article will focus on a discussion on the key aspects that constitute Afrofuturism including the use of settings in the novels as alternative spaces, as well as the depiction of the characters' identity and language in psychoanalytic theory in terms of fragmentation and decolonization of the characters within a reading of Afrofuturism.

Key Words: Afrofuturism, proto-Afrofuturism, decolonization, alternative spaces, post-colonial, psychoanalytic theory, African American literature.

Afrofütürizm'in Postkolonyal Çalışmalar ve Psikoanaliz Teori ile Bağlantısı

ÖZET

Ralph Ellison ve Zora Neale Hurston'ı Afrofütürizmin erken biçimlerinin gelişimine katkıda bulunan yazarlar olarak nitelendiren belirli sayıda bilim insanı olmasına rağmen, bu çalışmaların çoğu teknoloji ve gelecek üzerine odaklanmıştır. Yapılan bu çalışmalarda bu tür erken Afrofütüristik eserlere genel olarak dekolonizasyon ve psikoanaliz teori bağlamında yaklaşılmamıştır. Bu çalışmada *Their Eyes Were Watching God* ve *Invisible Man* adlı eserlerin, yazarlarının alternatif gelecek üretmek adına kullandıkları alternatif alanlar ve teknolojik söylemlerden dolayı nasıl erken Afrofütüristik eserler olarak değerlendirilebileceği tartışılmaktadır. Afrofütürizmi, spekülasyon ve bilim kurgudan ayıran en belirgin özellikler arasında köklerinin kolonyalizme dayalı olması bulunmaktadır. Bunun yanında özellikle Afrikan-Amerikan kadın karakterleri ve teknolojik gelişmeleri Afrikan motifleri içerisinde ele almaktadır. Bu çalışma, Zora N. Hurston'ın ve Ralph Ellison'ın bahsi geçen eserlerinin Afrofütürizm akımının gelişmesine katkı sağlayan eserler olarak kategorize edilmesine yardımcı olmaktadır. Erken Afrofütüristik eserler arasında paralellik sağlamak adına romanlardaki ana kahramanlar, içinde buldukları durumlar ve değişimleri—hem fiziksel hem mental olarak—ele alınmıştır. Detaylı açıklamak gerekirse, bu çalışmada Afrofütürizm'in kilit noktaları olan zaman ve yerlerin, post-kolonyal teori çerçevesinde, alternatif alanlar olarak kullanılmasına, fragmentasyon sürecindeki karakterlerin psikoanalitik teori çerçevesinde kimliklerine yapılan vurguya ve dil kullanımının tasvirine odaklanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afrofütürizm, proto-Afrofütürizm, dekolonizasyon, alternatif alanlar, post-kolonyal, psikoanalitik teori, African American literatür.

¹ This article is taken from my PhD dissertation titled "Alternative Spaces, Identity, and Language in The Proto- And Afrofuturist Writing of Zora Neale Hurston, Ralph Ellison, and Octavia Butler"

² Asst. Prof., Istanbul Gelisim University, American Culture and Literature, tugbakman@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0766-792X

1. Introduction

Afrofuturism has been one of the lesser researched areas that have been exposed to contradictory definitions that the scholars have failed to have a consensus on. Its colonial aspects that are derived from Afrodiasporic subjects as well as its focus on creating reality in alternative and imagined spaces and times that were not portrayed in established epistemology related to Africans is analyzed in this article to have a better understanding on the movement's evolution in the twentieth century. The proto-Afrofuturistic works are more restricted to the boundaries of the period when compared with Afrofuturistic works that tend to elude the already established restrictions and form alternative thinking for the future while referring back to the past. Focusing on especially space, body, and language in the mentioned novels, the article discusses and highlights the decolonization aspect of Afrofuturism that will form a bridge between the movement and psychoanalytical theory as well as postcolonial studies. By forming this bridge, the article shows that Afrofuturism is involved in many areas of African body of literature that needs to be recognized by wider audiences and scholars.

In *Flame Wars*, Mark Dery who has coined the term Afrofuturism defined the movement as "signification that appropriates images of technology and a prosthetically enhanced future" related to the subjects of African diaspora (1994: 136). As proto-Afrofuturist works, Hurston's *Their Eyes Were Watching God* and Ralph Ellison's *Invisible Man* seem to be fitting Dery's description since both novels present parallels to reality while proposing social changes that bring hopes for African Americans' future. Hurston and Ellison are the two of the most prominent writers that help the development of this movement even before its name was coined. In her 1937 novel, *Their Eyes Were Watching God*, Hurston describes an all-African American town that is "lak every other [white American] town" of the time (2000: 50). Similarly, in *Invisible Man* (1952), Ellison creates an entirely unique underground world that is free of any prejudices and fuels it with technology. These are the main focus of attention for these writers to be selected for this article. As proto-Afrofuturists, they are analyzed in terms of their contribution to the development of the movement by their use of alternative spaces, body, and language.

The proto-Afrofuturist aspect of the novels allows to question the positive assumptions on the advancement of technology's influence especially on the lives of African Americans. Imre Szeman calls this positivism as "techno-utopianism" and states it as part of a notion of politics that people generate "only such disasters as technology can solve; the disaster arises only when the conditions in which to repair it are already in the process of formation" (2007: 814). Science fiction is interested in such utopianism since it dwells around the idea that advancement in science and progress in technology is going to lead to the universal development. Moreover, early science fiction actually exhibits how colonial ideology of advancement constructs the base for the scientific practices (Rieder, 2008). Both science fiction and Afrofuturist writers are interested in the idea of reconstructing a world where there is significant amount of economic growth and technological advancement which possess a breaking point from the past and histories. Proto-Afrofuturistic works, such as *Invisible Man*, challenge the ideology of advancement which exists as the result of "techno-utopianism." In the novel, technology is reflected as a means for submission and intimidation. Afrofuturist Alondra Nelson also describes the issue of "digital divide" which is basically the general prejudiced belief of African Americans' inability to work with technology to nourish their self-growth.

Hurston and Ellison suggest that careful attention must be provided to the social, material, and moral interests offered by the techno-scientific progress and this digital divide can be overcome with the isolation from the restrictions and repressions from the dominant white culture.

Their Eyes Were Watching God presents a version of proto-Afrofuturistic writing without the use of science-fiction or technological tropes. Before the naming of Afrofuturism, Zora Neale Hurston was among the female African American writers to use the characteristics of the movement including the use of imagination, storytelling/myth, and art to restate how womanness and Africanness are expressed. However, it was not until Afrofuturism appeared that African American women writers were given credit for their use of imagination and part in being the designers for the future. This is the reason why leading Afrofuturist theorists, such as Ytasha L. Womack, honor Hurston for her use of imagination on creating alternative spaces for resistance and feel related to her works as parts of Afrofuturism's earlier form. Similarly, Lisa Yazsek announces Ralph Ellison as one of the "proto-Afrofuturist" writers since *Invisible Man* is an affirmation of the description for the argument it presents for an alternative to the empirical experience of African Americans. To support the claim, it should be emphasized that many Afrofuturist scholars and authors, including Mark Dery, Alondra Nelson and Sheree R. Thomas accept his efforts and contributions to the development of the early forms of Afrofuturism as well.

A shared characteristic of proto-Afrofuturist texts advocates that the history of African Americans has always been subjected to racialization in terms of space and time. Within Hurston's or Ellison's protagonists' journeys, the post-slavery economy of the US is described in separation from the neutralized state. While describing the cognitive map to colonize and enslave the African Americans, Ellison provides an alternative space and time concept beyond conventional perceptions. With the use of imagination, Hurston also joins Ellison to help dive into a world of African American speculation of imagining. These proto-Afrofuturistic novels allow to have an outlook for the possible African American alternative histories and futures through creating alternative spaces.

1.1 Loss and Fragmentation in Lacan's Psychoanalytic Theory

In the proto-Afrofuturistic novels that are discussed in this article, the loss initiates the state of fragmentation. The fragmentation that takes place in both works can be considered as a healthy one which is necessary for the protagonists and their decolonization of minds. Jacques Lacan argues that all living subjects are castrated and deprived of phallus. This castration invokes the moment of loss that triggers the fragmentation of subjects. In *The Four Fundamental Concepts of Psycho-analysis*, Lacan highlights the significance of the loss which leads to the beginning of submission and the occurrence of symbolization in order for the subject to appear: "the subject is born in so far as the signifier emerges in the field of the Other" (1978: 199). The Other, or the "big Other," is not only another subject with its radical diversity and inadaptability through identification but also the Symbolic order that moderate the connection with that other subject.

In Hurston's novel—following her loss of love with the death of Tea Cake—she reconstructs herself as an African-American woman who is conscious about her identity and cultural heritage. The significance of her newly established self-individuality and experience of the loss of love are all reflected in her future where she settles back in Eatonville.

Their Eyes Were Watching God displays alternative spaces that include different forms of oppression from the African-Americans and the protagonist's fragmentation both from inside and outside to decolonize herself from the oppressive forces and create an individual space for her newly-gained self. Similar to African-American literature, literature that is produced by women generally possesses double-voicedness. Henry Louis Gates Jr. argues "[t]he 'heritage' of each black text written in a Western language [...] is a double heritage, two-toned, as it were [...] Each utterance, then, is double-voiced" (1984: 8). In order to produce works that are authentic, the authors need to express female fragmentation and self-difference through this double-voicedness. In the novel, even though Janie Mae seems to find tranquility and totalization, she cannot feel unity since she has lost the person who she thinks completes her. Instead, she finds a way to deal with her fragmented identity with her imagination, the abilities and awareness she has gained throughout her journey. At the end, the house itself and the seeds from Tea Cake can be seen as vehicles for theorizing her fragmented body as a metaphor for decolonization within postcolonial body politics. Her fragmented and hybrid body is an adapter and adaptation to a degree that she decides gives her the strength to decolonize herself from the rest.

In Invisible Man, the unnamed narrator recalls his grandfather's last words throughout the narrative and understands a new aspect of the race relationship at the end. The words of the grandfather hunt the narrator prior and after Battle Royal (he calls it "grandfather's curse" (Ibid., 18)), during his trip with Mr. Norton and his expulsion from the school, after finding out about Dr. Bledsoe's betrayal, during his questioning the Brotherhood and when he questions himself: "You start Saul, and end up Paul [...] When you're a youngun, you Saul, but let life whup your head a bit and you starts to trying to be Paul—though you still Sauls around on the side" (Ibid., 381).

According to Lacan, consciousness takes place when "there's a surface such that it can produce what is called an image" (1991: 49). The infant who is fragmented in body³ needs to identify itself with an image that seems to be unified. The illusion that is created by the identification with a coherent image enables the infant to go through its own developmental stages. It also causes the ego of the infant to become more narcissistic and aggressive. This phase, which is initiated with a loss, is crucial for the development of self-consciousness which brings the self-fragmentation and the feeling of alienation along. The unnamed narrator tries to suppress down his grandfather's "cynical, disbelieving parts" (Ibid., 335) in case of being watched by the others. After the unnamed narrator's loss of his specular image, he begins to hold onto its fragmented image for a while but becomes distorted as the unnamed narrator's visual experiences lead him to challenge the notion of pre-established specular image.

Ellison also demonstrates the African-American protagonist's inability to cope with the technological developments until his final underground alternative space which he fills with technological devices. It is in this space that the protagonist finds the necessary strength to resist the already established colonized thinking but fails to take direct action.

---

³ Overall, the fragmented body associates not only with the physical images but also with any kinds of fragmentation and lack of unity: "*He [the subject] is originally an inchoate collection of desires—there you have the true sense of the expression fragmented body*" (Lacan, 1993: 39). Any similar sense that lacks cohesion jeopardizes the constitution of the ego.

While enabling the protagonist to have an autonomous understanding of the self as well as the surrounding communities, the created literal and figurative spaces do not always provide positive experience. This realistic aspect of the spaces enables the protagonist to eventually have a healthy fragmentation. The fragmentation is described in rather psychological terms in the proto-Afrofuturistic novels. In Hurston and Ellison, fragmentation occurs through psychological terms whereas generally in Afrofuturistic works, there is a literal fragmented body which leads to the protagonists' displacement. This displacement enables characters to decolonize themselves both in physical and mental ways.

1.2 Importance of Language/Verbal Abilities

The losses in the novels eventually lead to the revelation of the protagonists' language abilities. The use of words is the solution to the silencing of the other, especially for the African-Americans. Lacan associates language mainly with the Symbolic order while including the dimensions of the Imaginary and the Real relating to the language. In the Symbolic order, the subjects move beyond their bodily functions into the world of words and "The Law"⁴ that are more related to the representations through language. Symbolic order includes the culture as opposed to the Imaginary states' nature. Similar to language, this stage is autonomous without any effects of biology and genetics, and it is associated with the unconscious since Lacan regards the unconscious as a concept that connects the signification to the subject as a function of the Symbolic order. In *Écrits*, he asserts that the unconscious is "neither primordial nor instinctual" (2005: 129). He views the unconscious as an entity that opens and closes within intervals and helps with the subject processing by the Symbolic (Ibid., 143). He further argues that it is related with linguistics: "The unconscious is structured like a language" because the only way to capture the unconscious is through its detailed analysis with the use of words (1993: 167) and emphasizes it as a discourse: "One should see in the unconscious the effects of speech on the subject" (1977: 126). In the novels, the protagonists either narrate their stories to other characters in the novel or write their experience down in order to make better sense for themselves and their unconscious as well.

Both writers have shown that language cannot be a fixed entity. In their novels, Hurston and Ellison demonstrate the valuable multiplicity of language and how it is not easy to obtain its use in communicating with the others. The article discovers how the protagonists in the novels have difficulty with language due to their inadequate awareness and colonized mindsets. Even though the protagonists in the novels are portrayed in distinct social surroundings and geographical spaces from one another, they all feel alienated due to their rhetorical illiteracy. In the novels, the protagonists eventually grow out of their understanding of only literal meanings of language and become articulate masters of their literacy. Along with the newly acquired sense of autonomy, the protagonists decolonize their mind and body to create alternative forms of histories and futures.

As the disillusionment from the experiences of loss occur, the protagonists become better at using their oratory skills to express their thoughts on themselves as well as on others.

---

⁴ The Law is "revealed clearly enough as identical with an order of language" (Lacan, 2005: 66).

While in Hurston, the thoughts include only the African-American aspects, in Ellison, the aspect of how African-Americans view the whites as well as themselves are stressed upon. Hurston's "rhetorical virtuosity and folkloric imagination" (Leitch et. al., 2001: 2317) were not in line with the other realist texts that were written on African Americans at the time. She, rather, engages in distortion of geopolitical history of the United States through an imagining of African American woman protagonist's self-journey to her individuality. In her writings, Hurston often uses dialect or "the folk voice, an orality that captures the essence of the African American folk experience" (Anokye, 1996: 152). Hurston believes the folk voice is one of the ways to portray the African American individuality. The portrayed folk voices in her works also undergo changes over time just like African American individuality.

As Fanon asserts different perspectives on how whites and African-Americans view one another in *Black Skin, White Masks*, Ellison, too, presents various perspectives. He is among the pioneers who present the African-American opinion on whites during the 1950s. Ralph Ellison is keen on the African American folk voice. In *Invisible Man*, Ellison uses dialects to present a general overview of America through the African Americans. He asserts:

[M]y task was one of revealing the human universals hidden within the plight of one who was both black and American, and not only as a means of conveying my personal vision of possibility, but as a way of dealing with the sheer rhetorical challenge involved in communicating across our barriers of race and religion, class, color, and region [...] And to defeat this national tendency to deny the common humanity shared by my character and those who might happen to read of his experience, I would have to provide him with something of a worldview, give him a consciousness in which serious philosophical questions could be raised, provide him with a range of diction that could play upon the richness of our readily shared vernacular speech and construct a plot that would bring him in contact with a variety of American types as they operated on various levels of society. (1982: xxii)

By including such characters as Trueblood, the Provos, Peter Wheatstraw, and Mary as crucial components of the narrative, Ellison tries to equate them with the other characters such as Mr. Norton, Mr. Emerson, and his son, that are thought to possess a value due to their white heritage. By doing so, Ellison aims to implement his vision to challenge the color barrier in between.

1.3 Hybrid Identity in Postcolonial Theory

Some of the themes of Hurston and Ellison's novels include the African Americans' social invisibility and the white denial of blacks' individuality (Johnson, 1999: 99). Today, these themes are well processed and commonly thought of but in especially Ellison's time, the novel changed the social spectrum on how people viewed racism and black literature of the 1940s and 1950s (Miralles, 2017: 59). Of course, it should be emphasized that by invisibility, it is referred to Todd Lieber's definition of "the situation of men whose individual identity is denied" (1972: 86). As for the denial, it is defined in the context of the ones who deny African Americans as individuals.

Ellison's portrayal on how African Americans see themselves as well as the whites put a new perspective on the general idea that the only valuable perspective was how whites portrayed blacks. In *The Location of Culture*, Homi K. Bhabha explores the question of how to understand postcolonial culture. He opposes the belief of a fixed identity and argues that culture has great impact on the identity and its formation. He focuses on binary oppositions and their effects on Western thinking and is against these oppositions since he believes these kinds of separations restrict any culture as homogenous, fixated, and static. Since the emphasis of double-voicedness is mainly on the identity and social structure, Bhabha asserts that it is psycho-cultural rather than psycho-political. This is important because when the mimicry and imitation exist, people who are being mimicked may become unstable. And for Bhabha that means the beginning of change, power, and political resistance. According to him, all social constructions are indeterminate and include "hybridity." Bhabha argues that "cultural hybridity" is result of various types of colonization that eventually lead to alteration and encounter.

In an interview titled "The Third Space" with Jonathan Rutherford, Homi K. Bhabha argues that hybridity and the Third Space is closely associated. He asserts: "[H]ybridity to me is the 'third space' which enables other positions to emerge" (1990: 211). He refers to the need for an alternative space in between for the construction of the hybridization to occur. Hence, the two terms are interdependent of one another. In Hurston's novel, since the migrant workers work on the field all day long, Janie Mae and Tea Cake's place becomes like "a magnet, the unauthorized center of the 'job'" (Hurston, 2000: 155) where laughing, chatting, music, some gambling, and fun connects the African-American community. Without this unity among the race, the operation of their exploitation in the fields would not be able to work as smoothly as it does. Alondra Nelson defines this kind of interpersonal connectedness among the African-American community as a "networked consciousness" which is necessary for the survival of African-Americans. In Hurston's novel, the Everglades demonstrates a space of intimacy for the migrant workers. They seek solace and share their thoughts, feelings, and misfortunes. The medium of intimacy created by the people in the space brings along new understanding in terms of hybridity and embracing one another's differences rather than denying them:

Some came limping in with their shoes and sore feet from walking [...] [Some] came in wagons from way up in Georgia and they came in truck loads from east, west, north and south. Permanent transients with no attachments and tired looking men with their families and dogs in flivvers. (Ibid., 154-155)

The migrant workers all come from different backgrounds but unite on their goals: "Dancing, fighting, singing, crying, laughing, winning and losing love every hour. Work all day for money, fight all night for love. The rich black earth clinging to bodies and biting the skin like ants" (Ibid.). The workers are described as spending the money they have earned generously and not thinking about the far off future, instead, they live the moment without getting too attached.

In *Invisible Man*, concept of hybridity is visible with the unnamed narrator's position as the Brotherhood's new spokesperson with a new given name and identity. However, this hybrid identity has a conflicted conformity that is more than just the blending of different identities:

The gap between the narrator's older self that "flew without wings and plunged from great heights" and "the public self" (Ibid., 380) that was becoming more and more known among the masses as an important leader figure grows within the awareness of the narrator as he gets more involved in the Brotherhood. The presented hybridization also represents a material level. Right after he joins the organization, he is presented with money to pay off his balance with Mary Rambo and change his appearance. Gina Wisker explains such style and manners "tend to be transferred or preserved almost as historical artefacts in their consciousnesses, so that sometimes the behaviors in the settler society have become rather out-of-date versions of what is happening in the original homeland" (2007: 62). The Brotherhood, too, promises material wealth as well as prestige in return for the narrator's natural source (his oratory skills that are effective on people) and his hard work (his studying of the Brotherhood's ideology and transferring it to people through his speeches) which will eventually benefit the Brotherhood with the "two things: [...] plan methods of increasing the effectiveness of [their] agitation, and [...] organize the energy that has already been released" according to the direction they desire (Ellison, 1995: 362).

1.5 Conclusion

By pointing out the incompetence of social and experimental terms related to human identity, difference in sexuality, and the connection built on them, Lacan and Fanon focus on the basis of both social and historical conditions related to the central structures of subjects. While in proto-Afrofuturism reimagining of the reality is favored while focusing on the figurative changes of the characters instead of literal, Afrofuturism focuses more on literal changes that often result in the fragmentation of the characters which result in their realization of the alienated stand and decolonization of the mind. The article tries to demonstrate how Hurston's *Their Eyes Were Watching God* and Ellison's *Invisible Man* can be categorized particularly as proto-Afrofuturist works because of the writers' use of decolonizing alternative spaces and technological discourse to generate alternative futures. More specifically, the discussions on Hurston and Ellison's novels focus on the key aspects that constitute Afrofuturism including the use of settings in the novels as alternative spaces, as well as the depiction of the characters' body and language in terms of fragmentation.

BIBLIOGRAPHY

- Anokye, Akua D.: "Private Thoughts. Public Voices: Letters from Zora Neale Hurston," *Women: A Cultural Review*, Vol.XII, 1996, pp.150-159.
- Bhabha, Homi K.: *The Location of Culture*, London, Routledge, 1994.
- Bhabha, Homi K.: "The Third Space. Interview with Homi Bhabha," *Identity: Community, Culture, Difference*, Ed. by Jonathan Rutherford, London: Lawrence and Wishart. 1990, pp.207-221.
- Dery, Mark: "Black to the Future: Interviews with Samuel R. Delany, Greg Tate, and Tricia Rose," *Flame Wars: The Discourse of Cyberculture*, Ed. by Mark Dery, Durham, Duke University Press, 1994, pp.179-222.
- Ellison, Ralph: *Invisible Man*, New York, Vintage Books, 1982.
- Fanon, Frantz: *Black Skin, White Masks*, Trans. by Charles Lam Markmann, New York, Pluto Press, 2008.
- Hurston, Zora N.: *Their Eyes Were Watching God*, New York: HarperCollins Publishers Inc., 2000.
- Johnson, Charles: "Novelists of Memory," *I Call Myself and Artist: Writings by and About Charles Johnson*, Indiana, Indiana University Press, 1999.
- Lacan, Jacques: *Écrits. A Selection*, Trans. by Alan Sheridan, London: Routledge, 2005.
- Lacan, Jacques: *The Four Fundamental Concepts of Psycho-Analysis*, Trans. by Alan Sheridan. New York: Norton, 1978.
- Lacan, Jacques: *The Seminar. Book III. The Psychoses, 1955–56*, Trans. by Russell Grigg. London: Routledge, 1993.
- Lacan, Jacques: *The Seminar. Book XI. The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis, 1964*, Trans. by Alan Sheridan, London: Hogarth Press and Institute of Psycho-Analysis, 1977.
- Lacan, Jacques: *The Seminar of Jacques Lacan, Book II: The Ego in Freud's Theory and in the Technique of Psychoanalysis*, Trans. by Sylvia Tomaselli, New York, Norton, 1991.
- Leitch, Vincent B. et. al.: *The Norton Anthology of Theory and Criticism*, London, W. W. Norton and Company, 2001.
- Lieber, Todd M.: "Ralph Ellison and the Metaphor of Invisibility in Black Literary Tradition," *American Quarterly*, Vol.II, No:1, March 1972.
- Miralles, Alejandro Lopez: "Invisibility and Blindness in Ellison's *Invisible Man* and Wright's *Native Son*," *Philologica Urcitana: Revista Semestral de Iniciación a la Investigación en*

Filología,

Vol.IX,

(Online)

<http://www.ual.es/revistas/PhilUr/pdf/PhilUr09.4.LopezMiralles.pdf>, 05 January 2017.

Nelson, Alondra: "Afrofuturism," 2000a, (Online) <http://www.afrofuturism.net>, 14 February 2017.

Rieder, John: Colonialism and the Emergence of Science Fiction. Middletown: Wesleyan University Press, 2008.

Szeman, Imre: "System Failure: Oil, Furuturity, and the Anticipation of Disaster." *South Atlantic Quarterly*, Vol.CVI, No:4, 2007, pp.805-823.

Türk Ceza Hukukunda İrtikâp Suçu

Mekin NEMLİ*

ÖZET

İrtikâp suçu 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 250'nci maddesinde düzenlenmiştir. İrtikâp suçunun; icbar suretiyle, ikna suretiyle ve hatadan yararlanmak suretiyle olmak üzere üç işleniş şekli bulunmaktadır. İrtikâp suçu özgü suç olup, suçun faili sadece kamu görevlisi olabileceğinden kamu görevlisi olmayanlar "müstakil fail" veya "müşterek fail" olamazlar. Bu suçların işlenişine iştirak eden kamu görevlisi dışındaki kişiler "azmettiren" veya 'yardım eden' olarak sorumlu tutulurlar. Maddenin ilk şeklinde, icbar suretiyle irtikâp suçunun unsurlarından olan "icbar" kavramının tanımı yapılmamıştı. 6352 sayılı Kanunla "icbar" kavramının tanımı yapılarak, TCK'nın 250'nci maddesinin birinci fıkrasına ikinci cümle olarak eklenmiştir. Kanun metnine "icbarın" tanımının eklenmesiyle, uygulamacıların, icbar suretiyle irtikâp suçunu, rüşvet suçu olarak değerlendirme hatasına düşmelerinin önüne geçilmiştir. 6352 sayılı Kanunla icbar kavramının tanımının eklenmesi rüşvet suçuyla icbar suretiyle irtikâp suçunu birbirinden ayırt edilebilmesini kolaylaştırmıştır. Ancak aynı hususu ifade etmek üzere mevcut maddede hangi terim kullanılmışsa kanun değişikliği ile eklenecek fıkralarda da aynı terimin kullanılması beklenir. Oysaki 6352 sayılı kanunla yapılan değişiklikle eklenen fıkralar düzenlenirken aynı terimi kullanmaya özen gösterilmeden düzenlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İrtikâp, İcbar, İkna, Kamu görevlisi, Yarar

The Crime of Extortion in the Turkish Penal Law

ABSTRACT

The crime of extortion is regulated in Article 250 of the Turkish Penal Code No. 5237. The crime of extortion there are three ways of processing: by coercion, by persuasion and by taking advantage of error. Since the crime of extortion is a specific crime and the perpetrator of the crime can only be a public official, those who are not public officials cannot be 'independent perpetrators' or 'joint perpetrators'. Persons other than public officials who participated in the commission of these crimes are held responsible as 'instigators' or 'helpers'. Law No.6352 facilitated the distinction between the crime of bribery and the crime of extortion by coercion. However, whatever term was used in the current article to express the same issue, it was expected that the same term would be used in the paragraphs to be added with the amendment of the law. However, it is seen that the paragraphs added with the amendment made with the Law No. 6352 are arranged without paying attention to the term unity while editing.

Keywords: Extortion, Compulsion, Convince, Public officer, Benefit

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Kamu Hukuku Bölümü, mekinnemli@hotmail.com, ORCID 0000-0001-9932-9647

1. Giriş

İrtikâp suçu Türk Ceza Kanunu “Özel Hükümler” başlıklı ikinci kitabı, “Millete ve Devlete Karşı Suçlar ve Son Hükümler” başlıklı dördüncü kısmı, “Kamu İdaresinin Güvenilirliğine ve İşleyişine Karşı Suçlar” başlıklı birinci bölümü, “İrtikâp” başlıklı 250. maddesinde düzenlenmiştir.

Zimmet, Denetim görevinin ihmali, Rüşvet, Nüfuz ticareti, Görevi kötüye kullanma, Göreve ilişkin sırrın açıklanması, Kamu görevlisinin ticareti, Kamu görevinin terki veya yapılmaması, Kişilerin malları üzerinde usulsüz tasarruf, Kamu görevinin usulsüz olarak üstlenilmesi, Özel işaret ve kıyafetleri usulsüz kullanma, Görevi yaptırmamak için direnme, Kamu görevine ait araç ve gereçleri suçta kullanma suçları da irtikâp suçunun düzenlendiği bölüm içerisinde düzenlenmiştir. İrtikâp suçu görevi kötüye kullanma suçunun özel şeklidir.¹ Sadece kamu görevlileri tarafından işlenebilen irtikâp suçu kamu görevinin sağladığı nüfuz kötüye kullanılarak icbar yoluyla veya kamu görevinin sağladığı güven kötüye kullanılarak ikna yoluyla veya muhatabın hatasından yararlanılması yoluyla kamu görevlisinin kendisine veya başkasına yarar sağlanması veya yarar vaadinde bulunulmasının sağlanması olarak tanımlanabilir.² İrtikâp suçunun düzenlendiği TCK’nın 250. maddesi şöyledir:

“(1) Görevinin sağladığı nüfuzu kötüye kullanmak suretiyle kendisine veya başkasına yarar sağlanmasına veya bu yolda vaatte bulunulmasına bir kimseyi icbar eden kamu görevlisi, beş yıldan on yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Kamu görevlisinin haksız tutum ve davranışları karşısında, kişinin haklı bir işinin gereği gibi, hiç veya en azından vaktinde görülmeyeceği endişesiyle, kendisini mecbur hissederek, kamu görevlisine veya yönlendireceği kişiye menfaat temin etmiş olması halinde, icbarın varlığı kabul edilir.(2) Görevinin sağladığı güveni kötüye kullanmak suretiyle gerçekleştirdiği hileli davranışlarla, kendisine veya başkasına yarar sağlanmasına veya bu yolda vaatte bulunulmasına bir kimseyi ikna eden kamu görevlisi, üç yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.(3) İkinci fıkrada tanımlanan suçun kişinin hatasından yararlanarak işlenmiş olması halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasına hükmolünür.(4) İrtikâp edilen menfaatin değeri ve mağdurun ekonomik durumu göz önünde bulundurularak, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza yarısına kadar indirilebilir”.

5237 sayılı TCK’da, irtikâp suçu bakımından 765 sayılı TCK’da yer alan “memuriyet sıfatı veya görevini kötüye kullanma” ibarelere yerine; icbar suretiyle irtikâp yönünden “görevin sağladığı nüfuzu kötüye kullanma”, ikna suretiyle ve hatadan yararlanmak suretiyle irtikâp yönünden “görevin sağladığı güveni kötüye kullanma” ibarelerine yer verilerek irtikâp-kamu görevi bağı kurulmuştur.³

¹ Selami Turabi, *İrtikâp Suçları (5237 Sayılı TCK.250)*, 1. bs. (Ankara: Seçkin 2009), s. 61.

² Erdal Yerdelen, “İrtikâp Suçu (TCK m. 250)”, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 2 (Aralık/2013): s. 447.

³ Yerdelen, a.g.m., s. 447./ İlhan Üzülmez, “Yeni Ceza Kanununda İrtikâp Suçu (M.250)” *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 2 (2006): s. 274.

I- Suçla Korunan Hukuksal Değer ve Suçun Konusu

Kamu görevlisi tarafından; görevinin sağladığı güç kötüye kullanılarak muhatabın yarar sağlama veya yarar vaadinde bulunmaya zorlanması, görevin sağladığı güven kötüye kullanılarak muhatabın yarar sağlama veya yarar vaadinde bulunmaya ikna edilerek yanıltılması veya muhatabın düştüğü hata hatırlatılmayıp yarar sağlama veya yarar vaadinde bulunmasına sessiz kalınması doğruluk ve sadakatle bağdaşmayan davranışlar olduğundan kamu görevlisinin doğruluk ve sadakatini ortadan kaldıracığı gibi, kamu idaresinin saygınlık ve güvenilirliği de zarar görür.⁴

İrtikâbın suç olarak düzenlenmesi ile hem kamu görevlisinin görevini sadakatle yaparak güven duyulmasındaki kamusal yarar, hem de kamu görevlisi tarafından kamu idaresi ile işi olan kişilerin zarara uğratılmasının engellenmesindeki bireysel yarar korunmak istenmektedir.⁵ Düzenlemeyle kamu idaresine duyulan güvenin korunmasının yanında kamu idaresi ile işi olan kişilere zarar verilmesinin engellenmesi amacı da bulunmaktadır.⁶

İrtikâp suçunun konusu yarar ve yarar vaadidir.⁷ Ekonomik değer taşıyan her şey yarar kavramı içerisine girer. Bu; para, çek, senet olabileceği gibi menkul, gayrimenkul, hizmetten yararlanma, borcun vadesinin uzatılması da olabilir.

Duygusal nitelikli hususların yarar kavramı içerisinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusu öğretilerde tartışmalıdır. Bir görüş, yarar kavramını geniş yorumlamak gerektiğini, kişiye maddi ve duygusal katkısı olabilecek her şeyin yarar olarak değerlendirilmesi gerektiğini⁸ belirtirken; diğer bir görüş, ekonomik değeri olan şeylerin yarar kavramının içerisine gireceğini, duygusal nitelikli hususların yarar kavramının içerisine girmeyeceğini belirtmektedir.⁹

II- Suçun Faili

TCK m. 250/1'de “... bir kimseyi icbar eden kamu görevlisi... cezalandırılır” denilmekte; m.250/2'de de “...bir kimseyi ikna eden kamu görevlisi...cezalandırılır” denilmektedir. İfadeden de anlaşılacağı gibi irtikâp suçu özgü suç niteliğinde olup, kamu görevlileri tarafından işlenebilen bir suçtur.¹⁰ Ancak kuruluş kanunlarında kurum mallarına karşı işlenecek suçlar yönünden kamu görevlisi sayılanlar, kurum malları da irtikâp suçuna konu olmayacağından kapsamın dışındadırlar.¹¹

⁴ Vesile Sonay Evik, “İrtikâp Suçu” *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.6, S.2 (2007): s. 52.

⁵ Veli Özer Özbek, vd., *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 6. bs. (Ankara: Seçkin, 2014), s. 958.

⁶ İhsan Akçin, *Kamu İdaresinin Güvenirliğine ve İşleyişine Karşı Suçlar*, 3. bs. (Ankara: Adalet, 2021), s. 514.

⁷ Mehmet Nihat Kanbur, “6352 Sayılı Kanun Değişiklikleri Çerçevesinde Türk Ceza Hukukunda İrtikâp Suçu (TCK m.250)” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, S. 2 (Aralık/2013): s. 1180.

⁸ Erdener Yurtcan, *Yargıtay Kararları Işığında Rüşvet-Zimmet-İrtikâp-Görevi Kötüye Kullanma*, 7. bs. (Ankara: Seçkin, 2020), s. 56.

⁹ Evik, A.g.m., s. 60. / Koca ve Üzülmüş, A.g.e., s. 889.

¹⁰ Durmuş Tezcan, Ruhan Erdem ve Murat Önok, *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, 19. Bs. (Ankara: Seçkin, 2021), s. 1280.

¹¹ Tezcan, vd., a.g.e., s. 1280.

TCK m. 6/1-c’de kamu görevlisi “kamusal faaliyetin yürütülmesinde atama veya seçilme yoluyla ya da herhangi bir surette sürekli, süreli veya geçici olarak katılan kişi” olarak tanımlanmıştır. Kamusal faaliyet ise mevzuatın belirlediği usul ve esaslar içerisinde kamu adına gerçekleştirilecek her türlü faaliyettir.¹² TCK 6. madde gerekçesinde bu hususla ilgili olarak şöyle denilmektedir:

“...Kamusal faaliyet, Anayasa ve kanunlarda belirlenmiş olan usullere göre verilmiş olan bir siyasal kararlar, bir hizmetin kamu adına yürütülmesidir. Bu faaliyetin yürütülmesine katılan kişilerin maaş, ücret veya sair bir maddi karşılık alıp almamalarının, bu işi sürekli, süreli veya geçici olarak yapmalarının bir önemi bulunmamaktadır...”

İrtikâp suçunun oluşması için fiilin gerçekleştiği sırada failin kamu görevlisi sıfatını taşıması gerekir. Fiil gerçekleştiikten sonra bu sıfatın kaybedilmesinin; fiilen görev başında olunmadığı sırada, mesai saatleri dışında işlenmesinin suçun oluşmasını etkilemez.¹³ Kamu görevlisi olmamasına rağmen kendisini kamu görevlisi olarak göstererek yarar sağlanması halinde duruma göre kamu görevinin usulsüz üstlenilmesi, dolandırıcılık veya yağma suçu oluşabilirse de irtikâp suçu oluşmaz. Yargıtay aşağıda ilgili kısımlarına yer verilen kararında şu ifadelerle yer vermiştir:

“...İmar ve Şehircilik Müdürlüğünde işçi olarak görev yapan, yetki ve görev alanına giren bir işlem bulunmadığı halde, temyiz konusu olmayan sanık ...'dan imara aykırı olarak yaptığı inşaat için "yapı ruhsatını belediye meclisinden geçirebilmek için 2.500 TL para gerekiyor" demek suretiyle 2.500 TL alan ve nüfuz sahibi olmadığı anlaşılan sanıkların eylemlerinin dolandırıcılık suçunu oluşturacağı...”¹⁴

III-Suçun Mağduru

Genel olarak mağdur; aleyhine suç işlenen, ceza normu ile korunan hak ve menfaati zedelenen, suçtan doğrudan doğruya zarar gören kişidir.¹⁵ İcbar suretiyle irtikâpta, yarar sağlamaya veya yarar sağlama vaadinde bulunmaya manevi cebirle zorlanan; ikna suretiyle irtikâpta yarar sağlamaya veya yarar sağlama vaadinde bulunmaya ikna edilerek aldatılan; hatadan yararlanmak suretiyle irtikâpta yanılıyla yarar sağlama veya yarar sağlama vaadinde bulunarak düştüğü hatalı durumundan yararlanılandır.¹⁶

İcbar edilerek, ikna edilerek veya hatasından yararlanılarak irtikâba maruz bırakılan kişinin adına başka bir kişinin kamu görevlisine veya yönlendireceği kişiye yarar sağlaması veya yarar vaadinde bulunması mümkündür. Bu durumda irtikâba maruz bırakılan mağdur, yararı sunan veya yarar vaadinde bulunan ise suçtan zarar gören olacaktır.¹⁷

¹² Üzülmöz, a.g.m., s. 276.

¹³ M. Reis Koca, “İrtikâp Suçu”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 6 (2016): s. 251.

¹⁴Yargıtay 5. CD. 20.02.2020 T. 2017/1495 E. 2020/9248 K.

¹⁵ Nur Centel, Hamide Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 17. bs. (İstanbul: Beta, 2020), s. 978.

¹⁶ Özbek, vd., a.g.e., s. 960/ Koca ve Üzülmöz, A.g.e., s. 883.

¹⁷ Mehmet Nihat Kanbur, “6352 Sayılı Kanun Değişiklikleri Çerçevesinde Türk Ceza Hukukunda İrtikâp Suçu (TCK m.250)” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, S. 2 (Aralık/2013) s. 1184. / Tezcan, vd., a.g.e., s. 1280.

Öğretide, yalnız gerçek kişilerin mağdur olabileceği, tüzel kişilerin mağdur değil ancak suçtan zarar gören olabileceği görüşü ileri sürülürken¹⁸; diğer bir görüş tüzel kişilerin de suçun mağduru olabileceği yönündedir.¹⁹

IV- Suçun Unsurları

A-Maddi Unsur

Bir suçun kurucu unsurlarından olan maddi unsur, dış âleme yansıyan bir hareket ve bu hareket ile nedensellik bağı bulunan bir neticenin meydana gelmesidir.²⁰ İrtikâp suçu icbar suretiyle, ikna suretiyle ve hatadan yararlanmak suretiyle olmak üzere üç işleniş şekli bulunmaktadır. İcbar, ikna, hatadan yararlanma irtikâp suçunun seçimlik hareketleri olmayıp suç işleniş şekilleri olduğundan icbar suretiyle irtikâp, ikna suretiyle irtikâp ve hatadan yararlanmak suretiyle irtikâp suçunun maddi unsurları ayrı ayrı incelenecektir.²¹

1-İcbar Suretiyle İrtikâp

TCK m. 250/1'de "Görevinin sağladığı nüfuzu kötüye kullanmak suretiyle kendisine veya başkasına yarar sağlanmasına veya bu yolda vaatte bulunulmasına bir kimseyi icbar eden kamu görevlisi, beş yıldan on yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır" denilmektedir. İcbar suretiyle irtikâp suçunun oluşması için gerekli olan baskı ve zorlama için kanunda "icbar" ifadesi kullanılmakta ve mahiyeti TCK m. 250/1'de "Kamu görevlisinin haksız tutum ve davranışları karşısında, kişinin haklı bir işinin gereği gibi, hiç veya en azından vaktinde görülmeyeceği endişesiyle, kendisini mecbur hissederek, kamu görevlisine veya yönlendireceği kişiye menfaat temin etmiş olması halinde, icbarın varlığı kabul edilir" şeklinde açıklanmaktadır.

Kamu görevlisi görevinin gereklerini yapmayarak, muhatabında, işinin yapılmayacağı veya gereği gibi yapılmayacağı endişesi oluşturan ve yarar sağlamaya veya yarar vaadinde bulunmaya mecbur hissettiren tutum ve davranışlarda bulunmaktadır.²² Bir başka ifade ile kamu görevinin sağladığı nüfuz kötüye kullanılarak, muhatap, yarar sağlaması veya yarar vaadinde bulunması için zorlanmaktadır.²³ Ancak zorlama maddi değil, mağdurdurda, işinin yapılmayacağı veya gereği gibi yapılmayacağı endişesi oluşturan, menfaat temin etmeye veya menfaat temin etme vaadinde bulunmaya mecbur hissettiren manevi bir zorlamadır. Mağdurun iradesi manevi zorlama ile baskı altına alınmakta; mağdur zorlama karşısında başka türlü davranmasının mümkün olmadığını düşünerek kamu görevlisinin istek ve zorlaması doğrultusunda davranmaktadır.²⁴ Yargıtay, aşağıda ilgili kısımları verilen kararında şu ifadelere yer vermiştir:

¹⁸ Özbek, vd., a.g.e., s.960. / Tezcan, vd., a.g.e., s. 1280.

¹⁹ Evik, A.g.m., s. 61.

²⁰ Sulhi Dönmezer ve Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 14. bs. (İstanbul: Der, 2019) s. 10.

²¹ Üzülmöz, A.g.m., s. 277.

²² Zeki Hafizoğulları ve Muharrem Özen. *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Millete ve Devlete Karşı Suçlar*, 1. Bs. (Ankara: US-A 2016) s. 24.

²³ Üzülmöz, A.g.m., s. 279.

²⁴ Yurtcan, A.g.e., s. 55.

“...Mağdurun iradesini baskı altında tutmaya elverişli olmak koşuluyla doğrudan doğruya veya dolaylı biçimde yapılan her türlü zorlayıcı hareketin icbar kavramına dahil olduğu, manevi cebrin, belli bir şiddete ulaşması, ciddi olması, mağdurun baskının etkisinden kolaylıkla kurtulma olanağının bulunmamasının gerektiği...”²⁵

İcbar suretiyle irtikâp suçunda icbar; yağma suçunu oluşturacak boyutta cebir ve tehdit içermemeli; mağdurdaki endişe, yarar sağlamaz veya yarar vaadinde bulunmazsa işinin yapılmayacağı veya gereği gibi yapılmayacağı endişesini aşacak boyutta olmamalıdır.²⁶ Madde gerekçesinde icbarın, yağma suçunu oluşmasına neden olan cebir ve tehdit boyutuna varmaması gerektiği ifade edilmektedir.

Kamu görevlisinin tutum ve davranışlarında icbarın var olup olmadığını objektif olarak genel hayat tecrübelerine göre belirlenmesi gerekir.²⁷ Kamu görevlisinin tutum ve davranışları genel hayat tecrübelerine göre icbar boyutunda olmamasına rağmen, muhatabın yarar sağlaması veya yarar vaadinde bulunması halinde başka bir suç oluşabilecekse de irtikâp suçu oluşmaz.

İrtikâp suçunun oluşması için öncelikle kamu görevlisinin görevinin sağladığı nüfuzu kötüye kullanmış olması gerekir.²⁸ Nüfuz, kamu görevlisinin sahip olduğu yasal yetkililerdir.²⁹ Bir başka ifade ile nüfuz, görevi tanımlayan ve görevin içeriğini belirleyen kanunun kamu görevlisine sağladığı kamusal güçtür.³⁰ Nüfuzun kötüye kullanılması; kamu görevlisinin mevzuat gereği görevine giren bir iş veya işlem yaparken kamusal gücü mevzuatın belirlediği usul ve esaslara göre kullanmaması,³¹ görevinin sağladığı etkinliği haksız yarar sağlama amacıyla kullanmasıdır.³² Kamu görevlisi görev ve yetkisine girmeyen bir konuda mağduru menfaat sağlamaya icbar etmesi başka bir suç oluşturursa da irtikâp suçunu oluşturmaz.

İcbar suretiyle irtikâp icrai hareket ile işlenebilen ani suçtur. Kamu görevlisi tarafından, mağdur, işinin yapılmayacağı veya gereği gibi yapılmayacağı endişesi oluşturarak yarar sağlamaya veya yarar vaadinde bulunmaya icbar edildiği an suç oluşacak;³³ yararın sağlanması veya yarar vaadinde bulunulması ile tamamlanmış olacaktır. Diğer bir ifade ile icbar suretiyle irtikâp suçu kamu görevinin sağladığı nüfuz kötüye kullanılarak kamu görevlisinin muhatabını tazyik etmesi ile başlayacak, muhatabın tazyikin etkisinden kurtulma imkânı bulamadığı için mecburiyet duyarak menfaat sağladığı veya menfaat vaadinde bulunduğu tamamlanmış olacaktır.³⁴ Suçun tamamlanmış olması için yarar sağlama vadinin yapılması yeterlidir; yararın fiilen sağlanmış olması gerekmemektedir.

²⁵ Yargıtay 5. CD. 02.05.2014 T. 2014/2966 E. 2014/4881 K.

²⁶ Kanbur, A.g.m., s. 1189.

²⁷ Kanbur, A.g.m., s. 1190.

²⁸ Evik, A.g.m., s. 61.

²⁹ Yurtcan, A.g.e., s. 56.

³⁰ Hafizoğulları ve Özen, A.g.e., s. 23.

³¹ Hafizoğulları ve Özen, A.g.e., s. 24.

³² Kanbur, A.g.m., s.1187.

³³ Hafizoğulları ve Özen, A.g.e., s. 25.

³⁴ Turabi, A.g.e., s. 67.

2-İkna Suretiyle İrtikâp

TCK m.250/2’de “Görevinin sağladığı güveni kötüye kullanmak suretiyle gerçekleştirdiği hileli davranışlarla, kendisine veya başkasına yarar sağlanmasına veya bu yolda vaatte bulunulmasına bir kimseyi ikna eden kamu görevlisi, üç yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır” denilmektedir. İkna suretiyle irtikâpta, kamu görevlisi tarafından kamu görevinin sağladığı güven kötüye kullanılarak ve hileli davranışlarla, mağdurda yarar sağlama veya yarar vaadinde bulunmanın gerekliliği yönünde kanaat oluşturulmaktadır.³⁵ Diğer bir ifade ile bireylerin kamu görevlilerinin görev ve yetkilerini yasalara uygun olarak yapacaklarına duydukları inanç ve güvenden faydalanılarak, bireyin iradesi hileli yollarla yanıltılıp yarar sağlama veya yarar vadinde bulunmanın gereğine inandırılmaktadır.³⁶ Yargıtay, aşağıda ilgili kısımları verilen kararında şu ifadelere yer vermiştir:

“...Görevlerinin sağladığı güveni kötüye kullanmak suretiyle, pul ve benzeri masraflar adı altında veya sistemde arıza olması nedeniyle makbuz verilemediğini söyleme şeklindeki hileli davranışlarla çeşitli kişilerden para alarak kendilerine menfaat temin eden mahkeme görevlilerinin eylemleri TCK’nın 2050/2 maddesinde düzenlenen ikna suretiyle irtikâp suçu niteliğindedir...”³⁷

İcbar suretiyle irtikâpta mağdur, yarar sağlama ve yarar vaadinde bulunmanın yasal gereklilik olmadığını bilmesine rağmen kamu görevlisinin tutum ve davranışlarından işinin yapılmayacağı veya gereği gibi yapılmayacağı endişesine kapılıp mecburiyet duygusuyla yaparken; ikna suretiyle irtikâpta mağdur yarar sağlama ve yarar vaadinde bulunmanın yasal gereklilik olmadığını bilmemektedir.³⁸ İcbar suretiyle irtikâpta muhatabın iradesi zorlanmakta; ikna suretiyle irtikâpta ise muhatabın iradesi aldatıcı mahiyette kurnazlıkla etki altına alınmaktadır.³⁹

İkna suretiyle irtikâp suçunun oluşması için salt güvenin kötüye kullanılması veya salt hileli davranışlar yetmez; bu ikisi arasında nedensellik bağı da olmalıdır. Bu iki husus arasında nedensellik bağı olmazsa suç dolandırıcılık veya görevi kötüye kullanma olabilirse de ikna suretiyle irtikâp suçu olamaz.⁴⁰

İkna suretiyle irtikâp suçu icrai hareket ile işlenebilen ani bir suçtur. Kamu görevlisi, muhatabını, kendisine veya başkasına yarar sağlamaya veya yarar sağlama vaadinde bulunmaya ikna ettiği an suç işlenmiş olur.

3-Hatadan Yararlanmak Suretiyle İrtikâp

Kamu görevlisi görevinin sağladığı güveni kötüye kullanarak, mağdurun bilgisizlik veya dalgınlıkla düştüğü hatayı bilerek; mağdurun, yarar sağlamasına veya yarar sağlama vaadinde bulunmasına sessiz kalmaktadır.

³⁵ Üzülmöz, A.g.m., s. 290.

³⁶ Kanbur, A.g.m., s. 1192.

³⁷ Yargıtay 5. CD. 24.09.2012 T. 2011/4057 E. 2012/9283 K.

³⁸ Üzülmöz, A.g.m., s. 289.

³⁹ Yurtcan, A.g.e., s. 58.

⁴⁰ Hafizoğulları ve Özen, A.g.e., s. 26.

Mağdurun, kamu görevlisi tarafından hileli icrai hareketlerle yanıltılarak yarar sağlama veya yarar vaadinde bulunulması gerektiğine inandırılması halinde ikna suretiyle irtikâp suçu; kamu görevlisinin icrai hareketi olmaksızın mağdurun kendiliğinden yanılarak yarar sağlaması veya yarar vaadinde bulunmasına kamu görevlisinin sesiz kalması halinde hatadan yararlanmak suretiyle irtikâp suçu oluşur.⁴¹ Yargıtay, aşağıda ilgili kısımları verilen kararında şu ifadelere yer vermiştir:

“...Hatadan yararlanmak suretiyle irtikâp suçunun yasal unsurunun failin zorlayıcı veya ikna edici hiçbir davranışı olmadığı halde herhangi bir sebepten, yani kişinin bilgisizliği, tecrübesizliği veya hatasından yararlanarak menfaat temin etmesi ve mağdurun düştüğü bu hatada sanığın etkisinin olmaması gerektiği...”⁴²

Hatadan yararlanmak suretiyle irtikâpta mağdur, kamu görevlisinin yapmakla yükümlü olduğu idari işlem veya eylemin içerik ve sınırlarını bilmemesi veya eksik bilmesi nedeniyle hataya düşmeli;⁴³ hataya düşme kamu görevlisinin filinden kaynaklanmamalı, icrai veya ihmali bir hareketi ile hataya düşürmemiş olmalı, sadece hatasından yararlanmış olmalıdır. Aksi halde ikna suretiyle irtikâp suçu oluşacaktır. Yargıtay, aşağıda ilgili kısımları verilen kararında şu ifadelere yer vermiştir:

“...Yetki ve olanaklarını yasalara uygun kullanacağı beklentisi ve inancıyla kamu görevlisi olan sanığa başvuran katılanın borcunu ödemek istediğini bildirip parayı teslim ettiği, sanığın usulüne uygun ödeme yöntemlerini katilana bildirmek yerine onun inanç ve güveninden faydalanarak parasını alıp çıkar sağlama fiilinin TCK'nın 250/3. maddesine uyan hatadan yararlanmak suretiyle irtikâp suçunu oluşturduğu...”⁴⁴

Hatadan yararlanmak suretiyle irtikâp suçu icrai hareketle değil ihmali hareketle işlenebilen suçtur. İhmali hareket kamu görevlisinin hataya düşen kişiyi uyarması gerekirken uyarmaması ve bunun sonucunda yarar sağlanması ve yarar vaadinin yapılmasıdır.⁴⁵

4-Yarar Sağlanması Yarar Sağlama Vaadinde bulunulması

Yarar sağlama bir şey üzerinde tasarruf edebilecek duruma gelme, bir yararın elde edilmesidir.⁴⁶ Yarar vaadi ise yarar sağlanacağına dair mağdurun söz vermesidir. Suçun oluşması için yararın sağlanacağı konusunda söz verilmesi yeterlidir. Yarar veya yarar vaadi kamu görevlisine veya kamu görevlisinin yönlendirmesiyle üçüncü bir kişiye yapılabilir.⁴⁷

B-Manevi Unsur

İrtikâp kasten işlenebilen bir suçtur.⁴⁸ Kast TCK m. 21/1'de “suçun kanuni tanımındaki unsurların bilerek ve istenerek gerçekleştirilmesi” olarak tanımlanmaktadır.

⁴¹ Koca, A.g.m., s. 264.

⁴² Yargıtay 5.CD. 07.09.2020 T. 2016/7358 E, 2020/12093 K.

⁴³ Hafizoğulları ve Özen, A.g.e., s. 28.

⁴⁴ Yargıtay 5. CD. 16.04.2014 T. 2013/366 E. 2014/4275 K.

⁴⁵ Hafizoğulları ve Özen, A.g.e., s. 28.

⁴⁶ Kanbur, A.g.m., s. 1195.

⁴⁷ Üzülmöz, A.g.m., s. 279.

⁴⁸ Evik, A.g.m., s. 70.

İcbar suretiyle irtikâpta; fail görevinin sağladığı nüfuzu kötüye kullandığını, muhatabının kendisine veya başka bir kişiye yarar veya yarar vaadinde bulunmaya icbar ettiğini bilmesi ve bunu istemesi gerekir. İkna suretiyle irtikâpta; fail görevinin sağladığı güveni kötüye kullandığını, muhatabını ikna ederek kendisine veya bir başkasına yarar sağlanmasını veya yarar vaadinde bulunulmasını sağladığını bilmesi ve bunu istemesi gerekmektedir. Hatadan yararlanmak suretiyle irtikâpta; fail yanılığa düşen muhatabının yanılığını düzeltmemesi halinde kendisine veya bir başkasına yarar sağlanacağını yarar vaadinde bulunulacağını bilmesi ve bunu istemesi gerekir.⁴⁹

İrtikâp suçunun taksirli şekli bulunmamaktadır.⁵⁰ Taksir, CMK m. 22/2’ de “dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırılık dolayısıyla, bir davranışın suçun kanuni tanımında belirtilen neticesi öngörülmeyle gerçekleştirilmesi” olarak; bilinçli taksir CMK m. 22/3 de “kişinin öngördüğü neticeyi istememesine karşın, neticenin meydana gelmesi” olarak tanımlanmaktadır. TCK m.22/1’de ise “*Taksirle işlenen fiiller, kanunun açıkça belirttiği hallerde cezalandırılır.*” denilmektedir. Kanunda irtikâp suçunun taksirle işlenebileceğini belirten bir hüküm bulunmamaktadır.

İrtikâp suçunun olası kastla işlenip işlenemeyeceği hususu öğretide tartışmalıdır. Bir görüşe göre irtikâp suçu olası kastla işlenebilir.⁵¹ Katıldığımız diğer görüşe göre ise irtikâp suçu olası kastla işlenemez.⁵² TCK m. 21/2’de “Kişinin, suçun kanuni tanımındaki unsurların gerçekleşebileceğini öngörmesine rağmen, fiili işlemesi halinde olası kast vardır...”. Denilmektedir. Bu tanımlamanın ışığında icbar suretiyle irtikâp suçunu ele alırsak; kamu görevlisi bir yandan yarar sağlanması veya yarar sağlama vaadinde bulunulması için bir kimseye zorlamada bulunacak öbür yandan yarar sağlanmasını veya yarar sağlama vaadinde bulunulmasını istememiş, sadece öngörmüş olacak; aynı şekilde ikna suretiyle irtikâp suçunda da kamu görevlisi bir yandan yarar sağlanması veya yarar sağlama vaadinde bulunulması için bir kimseyi ikna edecek öbür yandan yarar sağlanmasını veya yarar sağlama vaadinde bulunulmasını istememiş, sadece öngörmüş olacak; bu tasavvur mantığa uygun olmaz. Dolayısıyla irtikâp suçu yapısı gereği olası kastla işlenmesi mümkün değildir.

Suçun Özel Görünüm Şekilleri

A-Teşebbüs

TCK’nın 250. maddesinin düzenlenişine bakıldığında irtikâp suçunda, yarar sağlanmasıyla yarar vaadinde bulunulmasının aynı sonucu bağlandığı görülür. Madde gerekçesinde yarar vaadinde bulunulması halinde aslında suçun tamamlanmamış olduğu, takip edilen suç politikası gereği tamamlanmış suç gibi ceza öngörüldüğü belirtilmektedir. Tezcan’a göre “İrtikâp suçu, yararın vaad edilmesiyle birlikte tamamlanır, sağlanması ile birlikte sona erer”.⁵³

⁴⁹ Üzülmüş, A.g.m., s. 292.

⁵⁰ Hafizoğulları ve Özen, A.g.e., s. 29.

⁵¹ Yerdelen a.g.m., s. 465. / Kanbur, A.g.m., s. 1197. / Koca, A.g.m., s. 266. / Özbek, vd., a.g.e., s. 971.

⁵² Evik, A.g.m., s. 71. / Hafizoğulları ve Özen, A.g.e., s. 29.

⁵³ Tezcan, vd., a.g.e., s. 1294.

İcbar suretiyle irtikâp ve ikna suretiyle irtikâp icrai hareketle işlenebilmektedir. Failin mağduru icbar edici davranışları ile ikna edici hileli davranışları icrai hareketlerdir.

Fail bu icrai hareketlerinin etkisiyle mağdurun yarar sağlaması veya yarar vaadinde bulunmasıyla suç tamamlanmış olur. Yargıtay, aşağıda ilgili kısımları verilen kararında şu ifadelere yer vermiştir:

“...Vergi mükellefi olan müdahili mali araştırmaya tabi tutup fazla vergi keseceğinden bahisle korkutarak komşusu ve arkadaşı olan diğer sanık vasıtasıyla para talep ettiği, katılanın isteği kabul etmiş gözükersen 20.03.2002 günü C. Savcılığına müracaat edip durumu bildirdiği, suçun ve faillerin belirlenmesi amacıyla tespiti yapılan para ve çekin katılan tarafından sanık N...’ye ait işyerinde teslim edilmesini müteakip yapılan operasyonla suça konu çek ve paranın sanığın işyerinde bulunan kutuda gizlenmiş olarak bulunduğu anlaşılmaması karşısında, sabit olan ancak, henüz menfaat vaadinin sağlanamamış olması ve olayın ortaya çıkarılması için para ve çekin verilmiş olması nedeniyle teşebbüs aşamasında kalan cebri irtikâba teşebbüs ve buna katılma niteliğinde...”⁵⁴

TCK m. 35/1’de “Kişi, işlemeyi kastettiği bir suçu elverişli hareketlerle doğrudan doğruya icraya başlayıp da elinde olmayan nedenlerle tamamlayamaz ise teşebbüsten dolayı sorumlu tutulur” denilmektedir. Buna göre fail icbar ve hileli davranışlarla ikna hareketlerine başlamasına rağmen failin dışındaki bir nedenle hareketlerin tamamlanamaması veya icbar veya ikna hareketleri tamamlanmış olsa bile ne “yarar” nede “yarar vaadi” sağlanamamış ise suç teşebbüs aşamasında kalmış olacaktır.⁵⁵ Fail icbar edici davranışlarda bulunuyor, mağdur etkilenmiyorsa veya fail hileli davranışlarla ikna edici hareketlerde bulunuyor, mağdur aldatılmıyorsa suç teşebbüs aşamasında kalmış olur.⁵⁶ Diğer bir ifade ile kamu görevlisi irtikâp araçlarını kullanır mağdur reddederse suç teşebbüs aşamasında kalmış olur.⁵⁷ Öğretide, hatadan yararlanmak suretiyle irtikâbın, kamu görevlisinin mağdurun hatasına sessiz kalarak ihmali davranışla işlenebilen neticesi harekete bitişik suçlardan olması gerekçesiyle teşebbüse müsait olmadığı görüşü ileri sürülürken⁵⁸; diğer bir görüş, failin, hataya düşen mağdurun hata yaptığını anlamasını engelleyici hareketleri yapmaktayken failin bağlı olduğu kurum amirinin müdahalede bulunması örneğinde olduğu gibi hareketin kısımlara bölünebildiği hallerde teşebbüsün söz konusu olabileceğini ileri sürmektedir.⁵⁹

TCK m. 36/1’de “Fail, suçun icra hareketlerinden gönüllü vazgeçer veya kendi çabalarıyla suçun tamamlanmasını veya neticenin gerçekleşmesini önlerse, teşebbüsten dolayı cezalandırılmaz; fakat tamam olan kısım esasen bir suç oluşturduğu takdirde, sadece o suça ait ceza ile cezalandırılır” denilmektedir. İcbar ve ikna suretiyle irtikâpta gönüllü vazgeçme mümkündür. Fail tutum ve davranışlarıyla başladığı mağduru icbar edici hareketlerini veya başladığı ikna edici hileli hareketlerini tamamlamadan ve mağdur yarar sağlamadan ve yarar vaadinde bulunmadan hareketlerinden gönüllü olarak vazgeçebilir.

⁵⁴ Yargıtay 5. CD. 05.11.2011 T. 2007/4995 E. 2011/21609 K.

⁵⁵ Kanbur, A.g.m., s. 1199.

⁵⁶ Üzülmöz, A.g.m., s. 293.

⁵⁷ Turabi, A.g.e., s. 60.

⁵⁸ Koca, A.g.m., s. 268. / Akçin, a.g.e., s. 575.

⁵⁹ Evik, A.g.m., s.72.

Gönüllü vazgeçme halinde vazgeçme anına kadar yapılan eylem suç oluşturmuyorsa fail cezalandırılmaz; vazgeçme anına kadar yapılan eylem suç oluşturuyorsa fail o suça ait ceza ile cezalandırılır.⁶⁰

B-İştirak

TCK m. 37/1’de “Suçun kanuni tanımında yer alan fiili birlikte gerçekleştiren kişilerden her biri, fail olarak sorumlu olur.” şeklindeki düzenlemeden hareketle suçun kanuni tanımında yer alan fiilin bir kişi tarafından yalnız başına gerçekleştirilmesine müstakil faillik, suçun kanuni tanımında yer alan fiilin birden fazla kişi tarafından birlikte gerçekleştirilmesine müşterek faillik olarak nitelendirilebilir.⁶¹ İrtikâp suçu özgü suç olup, fail sadece kamu görevlisi olabileceğinden kamu görevlisi olmayanlar müstakil veya müşterek fail olamazlar.⁶²

TCK m. 37/2’de “Suçun işlenmesinde bir başkasını araç olarak kullanan kişi de fail olarak sorumlu tutulur” şeklindedir. Bu durumda özgü suçlarda, özgü bir suçu işleyebilme koşullarına haiz olmayan bir kimsenin, bu koşullara haiz olan bir kimseye özgü bir suçu işletmesi halinde suçu işleyen özgü suç failinin yerine geçer.⁶³ Örneğin Bir kimsenin kamu görevlisini cebir veya tehdit ile hakimiyeti altına alıp irtikap suçunu işletmesi halinde kamu görevlisinin işleyeceği irtikap fiillerinden sorumlu olacaktır.⁶⁴

TCK m. 40/2 hükmü “Özgü suçlarda, ancak özel faillik niteliğini taşıyan kişi fail olabilir. Bu suçların işlenişine iştirak eden diğer kişiler ise azmettiren veya yardım eden olarak sorumlu tutulur.” şeklindedir. Buna göre kamu görevlisi dışındaki bir kişi suça iştirak ederse azmettiren ya da yardım eden sıfatıyla sorumlu olacaktır. Azmettiren, suç işleme konusunda hiçbir düşünce ve isteği bulunmayan kişiye yapacağı yönlendirme ile suç işleme kararı vermesini sağlayandır.⁶⁵ TCK m.39/2’de suç işlemeye teşvik etme, suç işleme kararını kuvvetlendirme, fiilin işlenmesinden sonra yardımda bulunacağını vaat etme, suçun nasıl işleneceği hususunda yol gösterme, fiilin işlenmesinde kullanılan araçları sağlama veya suçun işlenmesinden önce yahut işlenmesi sırasında yardımda bulunarak icrasını kolaylaştırma eyleminde bulunan kişinin işlenen suçtan dolayı yardım eden sıfatıyla sorumlu olacağı belirtilmektedir. Yargıtay, aşağıda ilgili kısımları verilen kararında şu ifadelerle yer vermiştir:

“...Eylem tarihinde S. Belediye Başkanlığında işçi olarak çalıştığı anlaşılan sanığın, hakediş belgelerinin düzenlenmesinde ve ödemelerde görevli olup olmadığı araştırılarak, görevli olmadığı belirlenmesi halinde, özgü suç niteliğinde olan irtikâp suçundaki hukuki sorumluluğunun TCK'nın 40/2. maddesine göre azmettiren veya yardım eden olarak değerlendirilebileceği gözetilmeksizin, eksik inceleme ve yetersiz gerekçeyle yazılı şekilde hüküm kurulması...”⁶⁶

⁶⁰ Kanbur, A.g.m., s. 1199.

⁶¹ Dönmezer ve Erman, A.g.e., s. 817-818.

⁶² Koca ve Üzülmüş, A.g.e., s. 896

⁶³ Dönmezer ve Erman, A.g.e., s. 824

⁶⁴ Özbek, vd., a.g.e., s.976.

⁶⁵ Dönmezer ve Erman, A.g.e., s. 833.

⁶⁶ Yargıtay 5. CD. 10.12.2013 T. 2012/12498 E. 2013/11962 K.

C-İçtima

TCK m. 42/1’de “*Biri diğerinin unsurunu veya ağırlaştırıcı nedenini oluşturması dolayısıyla tek fiil sayılan suçta bileşik suç denir. Bu tür suçlarda içtima hükümleri uygulanmaz*” denilmektedir. İrtikâp suçu işlenirken, irtikâbın unsur veya ağırlaştırıcı sebebi olmayan bir başka suç daha işlenirse irtikâbın dışında ayrı bir suç oluşur. Örneğin ikna suretiyle irtikâp suçu işlenirken evrakta sahtekârlık da yapılmışsa, evrakta sahtekârlık ikna suretiyle irtikâp suçunun unsuru veya ağırlaştırıcı sebebi olmadığından iki ayrı suç oluşmuş olacak, her iki suçta ayrı ayrı ceza verilip cezaların içtimaı gerekecektir.⁶⁷

İcbar suretiyle irtikâpta fail, mağdura karşı olan tutum ve davranışlarıyla yarar sağlanmaması veya yarar vaadinde bulunulmaması halinde işleminin yapılmayacağı, dolayısıyla bundan zarara uğrayacağını göstermiş olmakla aslında mağduru tehdit etmiş olmaktadır. Ancak bu, icbar suretiyle irtikâp suçunun unsuru olduğundan bileşik suç hükümlerine göre hareket edilerek, faile ayrıca tehdit suçundan dolayı ceza verilmeyecektir.⁶⁸

Fail irtikâp teşkil eden fiili aynı kişiye karşı farklı zamanlarda işleyeceğine karar verip o fiili birden fazla kere işlemesi halinde zincirleme suç hükümlerinin uygulanması gerekir.⁶⁹ 5237 sayılı TCK m 43/1’ de zincirleme suç şöyle tanımlanmaktadır:

“Bir suç işleme kararının icrası kapsamında, değişik zamanlarda bir kişiye karşı aynı suçun birden fazla işlenmesi durumunda, bir cezaya hükmedilir. Ancak bu ceza, dörtte birinden dörtte üçüne kadar artırılır. Bir suçun temel şekli ile daha ağır veya daha az cezayı gerektiren nitelikli şekilleri, aynı suç sayılır. Mağduru belli bir kişi olmayan suçlarda da bu fıkra hükmü uygulanır”.

TCK’nın 43. maddesinde; bir suçun temel şekli ile daha ağır veya daha az cezayı gerektiren nitelikli şekilleri, aynı suç sayılacağı belirtildiğinden; örneğin, fail irtikâp teşkil eden fiili aynı kişiye karşı farklı zamanlarda işleyeceğine karar verip hem icbar suretiyle hem ikna suretiyle işlemesi halinde zincirleme suç hükümleri uygulanarak bir cezaya hükmedilecek ancak bu ceza, dörtte birinden dörtte üçüne kadar artırılabilecek; artırılmasına esas alınacak temel ceza müeyyidesi daha ağır olan icbar suretiyle irtikâp türünün cezası olacaktır.⁷⁰

Fail suç teşkil eden fiili aynı kişiye karşı farklı zamanlarda işleyeceğine karar verip o fiili birden fazla kere işlemesi halinde zincirleme suç kuralları uygulanır. Ancak TCK m. 43/2’de yer alan “*Aynı suçun birden fazla kişiye karşı tek bir fiille işlenmesi durumunda da, birinci fıkra hükmü uygulanır.*” hükmü gereğince irtikâp suçunun tek fiille birden fazla kişiye karşı işlenmesi halinde de zincirleme suç kurallarının uygulanması gerekecektir.⁷¹

⁶⁷ Evik, A.g.m., s. 73.

⁶⁸ Koca ve Üzülmüş, A.g.e., s.896

⁶⁹ Koca ve Üzülmüş, A.g.e., s.897

⁷⁰ Evik, A.g.m., s. 73.

⁷¹ Koca ve Üzülmüş, A.g.e., s.897

V-Soruşturma Usulü ve Yaptırım

İrtikâp suçu sadece kamu görevlileri tarafından işlenebilen bir suç olması nedeniyle suçun soruşturma ve kovuşturmasının 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun'a göre yapılacağı akla gelebilirse de 3628 sayılı "Mal Bildiriminde Bulunulması Rüşvet ve Yolsuzlukla Mücadele Kanunu'nun 17. maddesinde soruşturma ve kovuşturmasında 4483 sayılı Kanun hükümlerinin uygulanmayacağı belirtilen suçlar arasında irtikâp suçu da sayılmaktadır. Dolayısıyla irtikâp suçunun soruşturma ve kovuşturmasında 4483 sayılı Kanun değil 3628 sayılı Kanun'un uygulanması gerekmektedir.

Soruşturma ve kovuşturması 4483 sayılı Kanun'a tabi olan suçlarda soruşturmaya başlanabilmesi için kamu görevlisinin bağlı olduğu kurumdan izin alınması gerekli iken; soruşturması 3628 sayılı Kanun'a tabi olan suçlarda soruşturma izninin alınması gerekmeksizin Cumhuriyet savcısı tarafından soruşturma doğrudan başlatılabilir; ilgili kuruma sadece bildirimde bulunulur.

İcbar suretiyle irtikâpta 5 yıldan 10 yıla kadar hapis; ikna suretiyle irtikâpta 3 yıldan 5 yıla kadar hapis, hatadan yararlanmak suretiyle irtikâpta 1 yıldan 3 yıla kadar hapis yaptırımını öngörülmüştür. Kanun irtikâp suçlarının işleniş tarzlarına göre ağırdan daha hafife doğru giderek cezalandırmaktadır.

Sonuç

İcbar suretiyle irtikâp suçunu düzenleyen 5237 sayılı TCK'nın 250. maddesinin 1. fıkrasının 1. cümlesi "Görevinin sağladığı nüfuzu kötüye kullanmak suretiyle kendisine veya başkasına yarar sağlanmasına veya bu yolda vaatte bulunulmasına bir kimseyi icbar eden kamu görevlisi, beş yıldan on yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır" şeklindedir. İkna suretiyle irtikâp suçunun düzenlendiği 2. fıkra "Görevinin sağladığı güveni kötüye kullanmak suretiyle gerçekleştirdiği hileli davranışlarla, kendisine veya başkasına yarar sağlanmasına veya bu yolda vaatte bulunulmasına bir kimseyi ikna eden kamu görevlisi, üç yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır" şeklindedir. TCK m. 250/1-2'de geçen "yarar sağlanmasına veya bu yolda vaatte bulunulmasına" ifadesinden anlaşılacağı gibi suçun konusunu "yarar" ve "yarar vaadi" oluşturmaktadır. Düzenlemede yarar sağlanmasına da yarar vaadinin sağlanmasına da aynı yaptırım öngörülmüştür. Eğer "yarar sağlanmasına veya bu yolda vaatte bulunulmasına" ifadesine değil de "yarar sağlanmasına" ifadesine yer verilmiş olsaydı; muhatap yarar sağlanmasına icbar veya ikna edilir, muhatap yarar vaadinde bulunur ancak yarar sağlamamış olursa, suç teşebbüs aşamasında kalmış olurdu.

Diğer yandan 02.07.2012 tarih ve 6352 sayılı Kanun'un 67. maddesi ile 5327 sayılı TCK'nın 250. maddesinin 1. fıkrası değiştirilmiş; ayrıca 4. fıkra olarak bir fıkra eklenmiştir. TCK'nın 250. maddesinin 1. fıkrasına eklenen cümle "Kamu görevlisinin haksız tutum ve davranışları karşısında, haklı bir işinin gereği gibi, hiç veya en azından vaktinde görülmeyeceği endişesiyle, kendisini mecbur hissederek, kamu görevlisine veya yönlendireceği kişiye menfaat temin etmiş olması halinde, icbarın varlığı kabul edilir" şeklindedir. İcbarın tanımının yapıldığı bu düzenlemede "menfaat temin etmiş olması" ifadesine yer verilmiştir. Menfaat ve yarar aynı anlama gelmelerine rağmen 1. cümlede yarar terimi kullanılırken, terim birliğine özen gösterilmeyerek, 2. cümlede menfaat terimi kullanılmıştır. Ayrıca yarar sağlama ve yarar sağlama vaadinde bulunulmasına icbarı aynı müeyyideye bağlamış olmasına rağmen, icbarın tanımlanmasının yapıldığı 2. cümlede menfaat temin etmeden bahsedilmiş, menfaat vaadi temin etmeden bahsedilmemiştir.

4. fıkra da “İrtikâp edilen menfaatin değeri ve mağdurun ekonomik durumu göz önünde bulundurularak, yukarıdaki fıkralara göre verilecek ceza yarısına kadar indirilebilir” denilmektedir. Bu fıkra da menfaatin değerinden bahsedilmiş menfaat vaadine konu değerden bahsedilmemiştir. Yarar sağlanması ile yarar vaadinin sağlanması karşılaştırıldığında yarar sağlanmasının daha vahim olduğunu söylemek mümkündür. Yarar sağlanmasında, menfaatin değeri esas alınarak cezada indirim gidilebilme imkânı tanınır; yarar vaadinde, yarar vaadine konu değer esas alınarak indirim gidilebilme imkânı tanınmaması amaçlanmış olamayacağına göre; bu, terimlerin özenle kullanılmamış olmasıyla açıklanabilir.

KAYNAKÇA

- Akçin, İhsan. *Kamu İdaresinin Güvenirliğine ve İşleyişine Karşı Suçlar*, 3. bs. Ankara: Adalet, 2021.
- Centel, Nur ve Hamide Zafer. *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 17. bs. İstanbul: Beta, 2020.
- Dönmezer, Sulhi ve Sahir Erman. *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 14. bs. İstanbul: Der, 2019.
- Evik, Vesile Sonay. “İrtikâp Suçu” *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 2 (Temmuz/2007): s. 47-74.
- Hafızoğulları, Zeki ve Muharrem Özen. *Türk Ceza Hukuku Özel hükümler Millete ve Devlete Karşı Suçlar*, 1. bs. Ankara: US-A 2016.
- Kahraman, Recep. “ İrtikâp ve Rüşvet Suçları Bakımından İcbar Karinesinin Ceza Sorumluluğuna Ektisi” *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* C.141, S. 31 (2019): s. 209-225.
- Kanbur, Mehmet Nihat. “6352 Sayılı Kanun Değişiklikleri Çerçevesinde Türk Ceza Hukukunda İrtikâp Suçu (TCK m.250)” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, S. 2, (Aralık/ 2013): s. 1177-1207.
- Karakehya, Hakan. “Olası Kast” *Ceza Hukuku Dergisi*, C.1, S.2 (Aralık/2006): s. 19-46.
- Koca, M. Reis. “İrtikâp Suçu” *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, S. 6 (2016): s. 247-279.
- Koca, Mahmut ve İlhan Üzülmez. *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 2. bs. Ankara: Adalet, 2015.
- Soyaslan, Doğan. *Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 13. bs. Ankara: Yetkin, 2020.
- Özen, Mustafa. *Öğreti ve Uygulama Işığında Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 5.bs. Ankara: Adalet, 2021.
- Özbek, Veli Özer, vd. *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 6. bs. Ankara: Seçkin, 2014.
- Tezcan, Durmuş, vd. *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, 19. bs. Ankara: Seçkin 2021.
- Toroslu, Nevzat ve Haluk Toroslu. *Ceza Hukuku Özel Kısım*. Ankara: Savaş,2021.
- Turabi, Selami. *İrtikâp Suçları (5237 Sayılı TCK 250)*, 1. bs. Ankara: Seçkin 2009.
- Tüysüz, Fırat. “İrtikâp Suçu” *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2 (2015): s. 258-283.
- Üzülmez, İlhan. “Yeni Ceza Kanununda İrtikâp Suçu (M.250)” *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 2 (2006): s. 273-298.
- Yerdelen, Erdal. “İrtikâp Suçu (TCK m. 250)” *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 2 (Aralık/2013): s. 445-480.
- Yokuş Sevük, Handan. *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, 3. bs. Ankara: Adalet,2020.
- Yurtcan, Erdener. *Yargıtay Kararları Işığında Rüşvet-Zimmet-İrtikâp-Görevi Kötüye Kullanma*, 3. bs. Ankara: Seçkin 2020.

Kâtip Çelebi: Doğu ve Batı'yı İlimde Birleştiren Bir Dehâ

Mehmet DERİ*

ÖZ

Türk-İslam Düşüncesinin önemli isimlerinden birisi olan Kâtip Çelebi (1609-1657) ile ilgili yapılan akademik çalışmaların sayısı son yıllarda giderek artmaktadır. Bunlardan biri de Prof. Dr. Nurettin Gemici'nin kaleme almış olduğu "*Kâtip Çelebi: Doğu ve Batı'yı İlimde Birleştiren Bir Dehâ*" başlıklı eseridir. 1609'da İstanbul'da dünyaya gelen ve kısa sayılan ömrüne birçok eseri sığdıran Kâtip Çelebi'nin asıl ismi Mustafa, babasının ismi Abdullah'tır. Kâtip Çelebi, XVII. yüzyıla damga vurmuş önemli isimlerin başında gelmektedir. Tarih, biyografi, coğrafya, astronomi, matematik başta olmak üzere değişik alanlarda birçok eser kaleme alan ender Osmanlı yazarlarından. Kâtip Çelebi, yaşadığı dönemde veya daha önce ortaya çıkmış Osmanlı devlet ve toplum düzenini sıkıntıya sokan sorunlarla uğraşmış ve bu sorunlara çözüm üretmeye çalışmıştır. Onun düşüncesinin en önemli özelliği, içinde yaşadığı toplumun ve devletin önemini kavrayarak elinden geldiğince meselelere çözüm bulmak için çaba sarf etmesidir. Bu nedenledir ki, hakkında yazı yazdığı hemen her konu, o günkü yaşanan bir meseleye cevap olmak amacıyla kaleme alınmıştır, ki bu açıdan Kâtip Çelebi, aynı zamanda yaşadığı devire tanıklık etmiş bir mütefekkidir. Alanında konuyla ilgili temel kaynaklar kullanılarak zengin bir akademik literatürle hazırlanmış olan çalışmada; konular özlü bir şekilde ele alınmış, Kâtip Çelebi'nin hayatı, ilmi şahsiyeti, düşünce dünyası ve eserleri çeşitli yönleriyle akademik bir perspektiften incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kâtip Çelebi, İlmi Kişiliği, Eserleri, Fezleke, Cihannümâ.

Kâtip Chalabi: A Genius Combining the East and the West in Science

ABSTRACT

The number of academic studies on Kâtip Chalabi (1609-1657), one of the important names of Turkish-Islamic Thought, has been increasing in recent years. One of these studies is Prof. Dr. Nurettin Gemici's work titled "*Kâtip Chalabi: A Genius Combining East and West in Science*." Kâtip Chalabi, who was born in Istanbul in 1609 and who packed many works into his short life, was originally named Mustafa and his father's name was Abdullah. He is one of the important names who left his mark on the 17th century. He is one of the rare Ottoman authors who wrote many works in various fields, especially history, biography, geography, astronomy, mathematics. Kâtip Chalabi dealt with the issues that emerged in his time or before and caused problems for the Ottoman state and social order, and tried to find solutions to these issues. The most important characteristic of his thought is that he realised the importance of the society and the state in which he lived and endeavoured to find solutions to the problems as much as he could. For this reason, almost every subject he wrote about was penned in order to respond to an issue of the day. In this respect, Kâtip Chalabi is also a thinker who witnessed the period he lived in. In this study, which has been prepared with a rich academic literature by using the main sources in the field, the subjects are handled in a concise manner and Kâtip Chalabi's life, scholarly personality, world of thought and works are examined from an academic perspective in various aspects.

Keywords: Kâtip Chalabi, Scientific Personality, The Works, Fadhlakat, Jihannuma.

* Editör-Yazar, mehmet.deri@gmail.com, ORCID 0000-0002-2287-9330

Osmanlı Devleti'nin tarihi boyunca yetişmiş önemli şahsiyetlerden birisi olan Kâtip Çelebi'nin hayatına dair pek çok şey söylemek mümkündür. Kendisi, eserlerinden dolayı sadece İslam dünyasında değil aynı zamanda Batı dünyasında da tanınmıştır. Batı'da ona bu tanınmışlığı sağlayan, sadece Doğu'yu esas alan değil Batı için de ufuk açıcı olan biyografik ve bibliyografik çalışmalarıdır. Kâtip Çelebi, sadece dinî ilimler sahasında yazılmış eserler ve yazarlar hakkında değil, değişik ilim dallarında kaleme alınmış kitaplar hakkında da tanıtıcı bibliyografik bilgiler vermiştir. O, aynı zamanda İslâmî ilimlerle birlikte aklî ilimlerin de öğrenilmesi gerektiği üzerinde önemle durmuş, İslâmî ilimlerin doğru anlaşılmasında ve bu ilimlerin pratiğinde aklî ilimlerin zorunlu olduğunu belirtmiştir.

Kâtip Çelebi, kalemiye sınıfına mensup bir bürokrat olmasına rağmen Osmanlı ilim ve kültür hayatına damga vurmuş; tarih, coğrafya, biyografi, astronomi, matematik, bibliyografya, felsefe vb sahalarda farklı eserler vermiştir. Kâtip Çelebi, İslam kültürünün taşıyıcılığını yapmış mümtaz bir şahsiyettir. Kendi döneminde yazılmış eserleri yeterli bulmayıp Avrupa'daki eserlerden de yararlanarak Doğu ve Batı kültürü arasında bir köprü işlevini görerek birçok yeniliğe imza atan Kâtip Çelebi, Osmanlı ilim hayatında bir anlamda rönesans gerçekleştirmiştir.

Kâtip Çelebi'yi öne çıkaran husus; onun ilim öğrenme, öğretme ve bu bilgileri kendisinden sonraki nesillere aktarma konusunda gösterdiği çalışkanlık, çaba ve fikr-i takip dediğimiz başladığı bir şeyi sonuna kadar götürme azmidir. Kâtip Çelebi kadar şöhretli olmasalar da devrin âlimleri arasında tanınmış pek çok bilgin, yazılı eser bırakmadan ömürlerini tamamlamışlardır. Ne yazık ki çalışma sahalarna katkı sunacak pek çok ilim insanı, sanatkar, şair, edip ve yönetici; birikimlerini, fikirlerini ve bildiklerini beraberlerinde mezara götürmüşlerdir. Kâtip Çelebi, 49 yıllık hayatı boyunca hem döneminde çok sayıda talebe yetiştirip birikimlerini onlara aktarmış, hem de kendisinden sonra gelen yerli ve yabancı bilim adamlarına ilham kaynağı olmuştur.

O, dönemindeki yaygın eğitim anlayışının aksine ciddi bir medrese eğitimi görmemiş; ilerleyen yıllarda otodidaktik bir metotla kendini yetiştirmiştir. O, bu süreçte hususi hocalardan özel dersler alarak ileri yaşına kadar öğrenimini sürdürmüştür. Bir yandan öğrenim görürken öbür taraftan ders vermek suretiyle pek çok öğrenci yetiştirmiştir.

İnceleyeceğimiz eser; giriş, beş bölüm, sonuç ve ek kısmından oluşmaktadır.

Girişte (s. 13-14); eserin konusu, amacı, yazılış gerekçesi gibi konulara değinilmiştir.

Birinci Bölümde (s.15-61); "Çelebiler Asrının Güneşi Kâtip Çelebi" başlığı ile Kâtip Çelebi'nin yaşadığı dönemde Osmanlı Devleti'nin durumu; Kâtip Çelebi'nin yaşamı, öğrenim hayatı, ilmî kişiliği ve şahsiyetine dair bilgiler verilmiştir.

Burada önemine binaen onun ilmî kişiliği konusuna değinmek istiyoruz:

Daha önceleri Osmanlı ordusunda asker olarak görev alan Kâtip Çelebi, IV. Murad'ın Revan Seferi (1634) sonrası kendini tamamen ilme verir. Bu kararıyla birlikte, seferden İstanbul'a dönüşte Halep'teki ikameti sırasında, orada bulunan sahaflardaki kitapları gözden geçirerek bu kitaplar hakkında notlar tutmaya başlar. İstanbul'a dönüşte bir akrabasının vefatıyla birlikte kendisine kalan mirasın önemli bir bölümüyle kütüphane kurar ve bu kitapları okur. Onun ilgisi daha çok tarih, coğrafya, vefâyât, tabakât alanlarında yazılmış kitaplara yöneliktir, ki bu konularda yazmış olduğu çok önemli eserler bunun tabii bir neticesidir. Çevresindeki hocalardan ilim tahsil eden Kâtip Çelebi, bu süre zarfında çok sayıda kitabı okumuş, artık kendisi ders verir duruma gelmiştir.

İkinci Bölüm (s. 62-68); “Kâtip Çelebi ve Etrafındaki Dünya” başlığını taşımaktadır. Kâtip Çelebi, yaşadığı dönemde Osmanlı Devleti’nin başta idarî yapısı olmak üzere devlet kurumlarının işleyişindeki gerilemenin ve insan malzemesinin kalitesindeki düşüklüğünü bizzat devlet memuriyetinde yaşayarak gözlemlemiştir. Kâtip Çelebi, Osmanlı Devleti’nin o haşmetli günlerinin geride kaldığını görmüş, devletin eski gücüne ve kudretine kavuşması için neler yapılması gerektiği hususunda düşünmüş ve bu doğrultuda eserler vermiştir.

Üçüncü Bölümde (s. 69-80); “Kâtip Çelebi’nin Hocaları” başlığı altında Kâtip Çelebi’nin öğrenim-ilim hayatı boyunca kendisinden ilim öğrendiği A’rec Mustafa Efendi, Kadızâde Mehmed Efendi, Vaiz Veli Efendi, Keçi Mehmed Efendi, Abdullah Efendi, Ermenek Müftüsü Molla Veliyüddin Mehmed İhlâsî gibi hocaları hakkında bilgi verilmiştir. Hocalarından Kadızâde Mehmed Efendi, Kâtip Çelebi’nin iyi yetişmesini sağlamış, onun ilimde belli bir yere gelmesine öncülük etmiştir.

Mehmed İhlâsî Efendi adlı hocası ise, Batı’daki eserlerin çevirisinde Kâtip Çelebi’ye yardımcı olmuştur. Özellikle de Kâtip Çelebi’nin, coğrafi eserlerinin hazırlanmasında katkısı büyük olmuştur.

Dördüncü Bölümde (s. 81-102); “Kâtip Çelebi’nin Fikirleri ve Eserleri” başlığı ile tarih, biyografi, astronomi, bibliyografya, felsefe, coğrafya vb gibi alanlarda onlarca eser veren Kâtip Çelebi’nin belli başlı eserleri, yazılma nedenleri, bu eserlerin hangi konuları içerdiği incelenmiştir.

Burada önemine binaen onun “Cihannümâ” ve “Keşfü’z-Zünûn” eserleri hakkında bilgi vermek istiyoruz.

Cihannümâ: Kâtip Çelebi’nin coğrafyaya dair eseridir. Osmanlı ülkelerinin ilk sistematik coğrafya kitabı olma özelliği taşıyan Cihannümâ, değişik ilim sahalarına ilgi duymuş olan Kâtip Çelebi’nin en önemli eserleri arasında yer alır. Cihannümâ, Osmanlı coğrafyacılığında yeni bir çığır açmıştır. Kâtip Çelebi’nin birçok Batılı coğrafya kitabından faydalanarak hazırladığı, klasik Osmanlı coğrafya anlayışını değiştiren Cihannümâ, Osmanlıların dünyaya bakışları etkilemiştir.

Keşfü’z-Zünûn ‘an Esâmi’l Kütüb ve’l-Fünûn: Kâtip Çelebi’nin en tanınmış eseridir. Eser, Arapça yazılmış olup kapsamlı bir bibliyografya ve ilimler ansiklopedisi mahiyetindedir. Eserde, 15 bine yakın kitap ve risalenin adı ve yazarına ait bilgiler yer almaktadır. Keşfü’z-Zünûn, Batı’da İslâm kaynakları hakkında araştırma yapanların müracaat ettiği temel bir başvuru eseri olduğu gibi, İslâm ansiklopedisi fikrinin doğmasında da etkili olmuştur. 15 bine yakın eseri, tek bir kitap halinde ortaya koymak, Osmanlı Bilim Tarihi içerisinde ilk kez Kâtip Çelebi’ye nasip olmuştur. Arapça yazılan çok kapsamlı bir biyografi kitabı niteliğindeki bu eserde, önce eserin ismi verilmekte, sonra da yazarının ismi ve ölüm tarihi belirtilmekte, sonra da serin telif tarihi, eserin kalem alındığı dil ve konusu hakkında bilgi sunulmaktadır. Eserin Prof. Dr. Şerafeddin Yaltkaya ve Kilisli Rifat Bilge tarafından hazırlanan Arapça metni çeşitli tarihlerde basılmıştır (c. 1-2, MEB Yayınları, İstanbul 1941-1943; c. 1-2, MEB Yayınları, İstanbul 1971-72; c. 1-2, TTK Yayınları, Ankara 2014). Yine eser, Rüştü Balcı tarafından 5 cilt halinde çevrilmiş ve Tarih Vakfı Yurt Yayınlarından yayınlanmıştır (1. baskı, İstanbul 2007; 2. baskı, İstanbul 2017).

Beşinci Bölümde (s. 103-107); “Kâtip Çelebi ve Evliya Çelebi” başlığı ile Evliya Çelebi ve Kâtip Çelebi farklı açılardan karşılaştırılmıştır. Her ikisi de hacimli sayılacak eserler vermişlerdir. Fakat her ikisi de farklı sahalarda olmaları hasebiyle birbirine üstün gelen yönleri oldukça fazladır. Evliya Çelebi’nin avantajı Seyahatname’sinin neşrinin erken dönemde yapılmasıdır.

Sonuç (s. 108-110) kısmında ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılarak çalışmaya son verilmiştir.

Ek kısmında (s. 111-114) ise “Kâtip Çelebi’nin Eserlerinden Seçmeler” başlıklı bölümde Keşfü’z-Zünûn’da geçen iki kitabın (Letâifü’l-İşârât, Câmiu'l-Fusûleyn fi'l-Fürû') tanıtımı yapılmaktadır.

Netice itibariyle söylemek gerekirse bu çalışma; konuların sistematik ve bütüncül bir biçimde ele alınması, oldukça zengin bir akademik literatür kullanılarak hazırlanmış olması, yazarının konuya olan hakimiyeti, özgün yorumları ve değerlendirmeleri, alanında yapılacak olan bilimsel çalışmalara ciddi bir literatür katkısı sunması gibi nedenlerle konuyla ilgilenen akademisyenler ve araştırmacılar için önemli bir başvuru özelliği taşımaktadır.

Kaynakça

Gemici, Nurettin. Kâtip Çelebi: Doğu’yu ve Batı’yı İlimde Birleştiren Bir Dehâ, İlke Yayınları, İstanbul, 2021, 120 sayfa, ISBN: 9786257286060

Doç. Dr. Zafer Duygu İle Dinler Tarihi Eksenli Bir Söyleşi

Söyleşiyi Yapan:

Mert Aysoysal¹

Zafer Duygu, 2007 yılında Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde lisans eğitimini tamamlamıştır. 2010 yılında aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Master (*İslam Yönetimlerinde Süryaniler: VII-XII. Yüzyıllar*), 2016 yılında da Doktora (*Hıristiyanlığın Roma Siyasal Sistemiyle Entegrasyonu*) dereceleri almıştır. 2018 yazında Amerika Birleşik Devletleri'nin North Carolina eyaletine gitmiştir. Burada, Duke Üniversitesi'nin Religious Studies Bölümü'nde TÜBİTAK desteğiyle post-doktora yapmış ve Misafir Öğretim Üyesi olarak "İnciller" konulu çalışma gerçekleştirmiştir. Aynı süreçte "Felsefe ve Din Bilimleri" alanında Doçent olmuştur (2018). Yurda dönüşünde Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Süryani Dili ve Edebiyatı bünyesinde öğretim üyesi ve bölüm başkanı olarak görev yapmıştır. Zafer Duygu, şu anda Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Zafer Duygu'nun Hıristiyanlık ve dinler tarihi konulu birçok kitap ve makalesi mevcuttur. Kendisi ayrıca düzenlediği seminer ve konferanslarıyla, katıldığı televizyon ve sosyal medya programlarıyla da tanınmaktadır.

Basılmış kitaplarından bazıları şunlardır:

Duygu, Zafer. *İncillerin Eleştirisi: Antikçağ Yazarlarının Değerlendirmeleri, Kitab-ı Mukaddes Eleştirisi ve Sinoptik Problem Araştırmaları Işığında Metodolojik Analizler* (çok yakında).

Duygu, Zafer. *İsa, Pavlus, İnciller: Hıristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı?* İstanbul: Düşün, 2018 (ikinci basım Mart 2019).

Duygu, Zafer. *Nikomedea ve Hıristiyanlık: İlk Beş Yüzyıl*. İstanbul, Düşün, 2018.

Duygu, Zafer-Akalın, Kutlu (ed.-terc.) *Kristolojiye Giriş: Miafizit, Dyofizit ve Khalkedoncu Anlayışlar*. İstanbul: Divan, 2018.

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri, mert.aysoysal@stu.ihu.edu.tr

Akalın, Kutlu-Duygu, Zafer (ed.-terc.) *Süryani Literatürü*. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi, 2018.

Duygu, Zafer. *Hristiyanlık ve İmparatorluk: Geç Antikçağ'da Kilise-Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları*. İstanbul: Divan, 2017.

Duygu, Zafer. *Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ: Hristiyanlık, İslam, Siyasi Tarih*. İstanbul: Divan, 2016.

Duygu, Zafer (2015). Tarihte Süryaniler: Ortaçağ Tarihçiliğinde Süryanilere Karşı Yaklaşımlara Dair Bazı Düşünceler. *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni*. Ed. Bayram Ali Çetinkaya. İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.

Sayın hocam öncelikle neden Dinler Tarihi diye söze başlayalım. Öncesinde Tarih lisansı ile başlayan ve Orta Çağ Tarihi yüksek lisansı ile devam eden bir yükseköğretim tecrübeniz olduğunu görmekteyiz. Tarihe olan ilginizin daha sonrasında Hristiyanlığın öne çıktığı Dinler Tarihi alanı ve Süryani kültürü ile birleşmesi nasıl oldu? Sizi bu alana yönelten sebeplerden bahsedebilir misiniz?

Biz, bugün din kavramının insan hayatında ve insanlık tarihinde çok önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Tarihte dini bir inanca sahip olmayan hiçbir toplum bulunmamaktadır. Aynı zamanda dinin bu önemi toplumlar için olduğu gibi bireyler için de geçerlidir. Ben de çocukluktan itibaren dinlere ve dinler tarihine ilgiliyim. Dolayısıyla dinleri, bilimsel bir çerçevede, bilimsel bir düzlemde, modern bilimsel yöntemlerin yardımıyla ve modern parametrelerin ışığında inceleyebileceğimi düşünerek fakülte yıllarımdan itibaren Dinler Tarihi araştırmalarına yöneldim ve bu yönde çalışmaya devam ediyorum.

Tabii Süryani Literatürü ve Kültürü dediğimizde Süryanilerin Hristiyan olmaları ve bu literatürün de ağırlıklı olarak bir Hristiyan literatürü olması dikkat çekmekte. Öte yandan bu Süryani literatürü üzerine çalıştığımız zaman, Hristiyanlığın yanında Yahudiliği hatta İslam tarihini de içeren geniş bir dinler tarihi yelpazesini önünüzde bulabilirsiniz. Dolayısıyla Süryani literatürünün size bu alanlarda belirli katkılar sunacağı aşikâr. Ama tabii başlangıç noktam dinler tarihidir, sonradan Süryanilik benim yan alanım oldu.

2) Öğrencilik ve akademisyenlik hayatınızda unutamadığınız tecrübelerinize örnek verebilir misiniz?

Öğrencilik ve akademisyenlik hayatımda elbette unutamadığım pek çok tecrübe var. Her şeyden önce eser yayımlamanın, kitap yazmanın ve bunu çıktı olarak, metin olarak elime almanın çok büyük bir mutluluk olduğunu, bunun hiçbir zaman unutulmadığını ifade etmek istiyorum. Çünkü bir kitap yazdığınız zaman, artık o kitap adeta sizin bir parçanız, bir çocuğunuz gibi oluyor. Bütün akademik hayatımın en mutlu anları kaleme aldığım kitapların yayımlandığı anlardır.

3) Öğrencilik ve akademisyenlik hayatınızda sizi etkileyen ve size örnek olan hocalarınızdan bahsetmek ister misiniz?

Öğrencilik ve akademisyenlik hayatımda beni etkileyen çok sayıda hocam oldu. Benim kendi doktora hocam olan Prof. Dr. Mehmet Çelik'in üzerimde çok hakkı vardır. Kendisini hem bu alana yönelmemdeki etkisi hem de kendisinden çokça şey öğrenmiş olmam sebebiyle ilk sırada anabilirim.

Aynı zamanda sıralamakla bitiremeyeceğim pek çok hoca var. Ömer Faruk Harman hocayı da burada zikretmek isterim. Tabii yurt dışında da dinler tarihi alanında çalışan Bart D. Ehrman, Mark Goodacre gibi pek çok araştırmacının benim için bir örnek teşkil ettiklerini söyleyebilirim.

4) Akademisyenlik sürecinizde ele aldığınız kitap, makale ve tez çalışmalarınızın konularına karar verirken en çok nelere dikkat ettiniz?

Kitap, makale ve tez çalışmalarımı kaleme alırken, bu çalışmaların aynı alana ait olmalarına dikkat ederim. Ben, bilim dünyasında “alan mefhumuna”, “alan kavramına” çok inanan bir insanım. İnsanların “bir Hanya'dan bir Konya'dan” konuşmalarını akademi çatısı altında doğru bulmuyorum. Herkesin bir alanı olduğunu, bu alanda yaptıkları çalışmalarla derinleştiklerini ya da öyle olması gerektiğini düşünüyorum. Yani benim görüşüme göre eğer dinler tarihi alanında çalışıyorsak gidip de Birinci Dünya Savaşı'ni esas alan bir çalışma yazmamalıyız. Diğer taraftan kendi alanımızı tabii ki genişletebiliriz. Yeni alanlar, yan dallar katabiliriz. Ama ben, kendi çalışma kitaplarımın, makalelerimin ve benzeri çalışmalarımın konularını belirlerken spesifik bir alanda yoğunlaşmaya çalıştım.

5) Sizin için akademik hayatınızda bir dönüm noktası teşkil eden eser ve çalışmalarınıza dair örnek verebilir misiniz?

Aslında bütün eserlerimi benim için bir dönüm noktası olarak niteleyebilirim. Ama bütün eserlerimin içerisinde ayrı bir yere koyacağım belli eserler olabilir. Bunlara örnek olarak “İsa, Pavlus ve İnciller” kitabım ile “Hıristiyanlık ve İmparatorluk” kitabımı verebilirim. İlk iki sıraya bu ikisini koyabilirim.

6) Eserlerinize yönelik ilgiyi ve aldığınız geri dönüşleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

İlgi ve aldığım geri dönüşler, benim bu işi yapmaya başlarken düşündüğümün çok çok ötesinde, çok çok üstünde oldu. Şunu çok rahatlıkla söyleyebilirim ki bugüne kadar binlerce insandan dönüş aldım. Bu geri dönüşler gerek e-posta yoluyla gerek videolarımın altına yorumlar yapılarak gerekse Twitter ve diğer kanallardan iletişime geçilmesiyle oldu. Binlerce insan, kitaplarım hakkında fikir beyan ederek genel anlamda beğenilen ve önemli bir boşluğu kapatan çalışmalar kaleme aldığımı söylediler. Bütün okurlarıma çok teşekkür ediyorum. Her yazar gibi ben de okunmak için yazdım. Bu anlamda mutlu olduğumu söyleyebilirim. Tabii olumsuz eleştiriler de oldu. Bunların içerisinde kimisi salt inanca dayanan eleştirilerdi. Bunları hiç dikkate almadım, almıyorum. Ama karşıt argümanlar yoluyla bizim bilimsel anlamda eksiklerimizi gösteren nitelikli ve bilimsel eleştiriler de oldu. Bunlardan yararlanmaya çalıştım ve hâlâ da çalışıyorum. Genel olarak çok güzel geri dönüşler aldığımı, bu durumun tahminlerimin ve beklentilerimin çok ötesinde olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim.

7) Yurtiçi ve yurtdışındaki akademik hedefleriniz ve şu an sürmekte olan projeleriniz hakkında bilgi verir misiniz?

Şu dönem çok yoğun bir sürecin içerisindeyim. Bir taraftan kendi akademik işlerim var. Yazmakta olduğumuz kitaplar, makaleler beni zaten başlı başına çok meşgul ediyor. Öte taraftan üzerimde idari işler var. Şu anda Dokuz Eylül Üniversitesi'nde Din Bilimleri Araştırma Enstitüsü ve bu başlı başına emek isteyen bir iş. Tabii öte taraftan da bir aile babasıyım. Bir ailem ve kendi yaşamım var. Dolayısıyla hakikaten her yönüyle çok yoğun bir sürecin ortasındayız.

Halihazırda yurt içi-yurt dışı diye bir ayırım yapma şansına sahip değilim. Ama çalışmalarım kapsamında

şu anda 3-4 tane kitap üzerinde çalışıyorum. Yayınevleriyle yapılmış anlaşmalarım

doğrultusunda bu kitapları birkaç yıllık süreç içerisinde yetiştirmem gerekiyor. Aynı zamanda elimde bir BAP projesi bulunmakta... O da Allah kısmet ederse, Kur'an'daki İncil anlatımıyla, günümüzdeki dört İncil mefhumunu belirli açılardan karşılaştıran ve birtakım sonuçlara ulaşan bir eser olacak. Hâlihazırda projelerim ve hedeflerim bunlar.

8) Yeni çıkacak “Meryem Oğlu İsa Nasıl “Tanrı” Oldu? Antikçağ Dinlerinin Sınırlarında Bir Arayış” isimli kitabınızın hazırlık sürecine ve literatürdeki önemine değinir misiniz?

Yeni çıkacak olan kitabımın hazırlık süreci hakikaten yoğun geçti ve hâlâ da geçiyor. Yazarken titiz olmaya, titiz davranmaya çalışıyorum. Bazen her bir sayfa için tekrar tekrar bildiğim yerlere bakmam gerekiyor. Bazen yeni bilgilere ulaşmam, bazen de mevcut bilgileri teyit etmem gerekiyor. Hakikaten bu, yoğun bir sürece sebebiyet veriyor.

9) Twitter ve YouTube’da aktif olduğunuzu görmekteyiz. Bu alanlara yönelik ayrıca bir çalışmanız mevcut mu?

Bir aralar Twitter’da ve YouTube’da çok aktiftim. Ama hâlihazırda Twitter’da o derece aktif değilim. YouTube’da da eskisi kadar aktif değilim, çünkü zaman bulamıyorum. Tabii sosyal medyayı kullanmak önemli. Her ikisinde de bundan sonra Allah nasip ederse paylaşımlara devam edeceğim. Ama özellikle YouTube ile ilgili, daha kısa ama daha sistemli, daha periyodik videolar yayımlamayı planlıyorum. Ama hâlihazırda onu da el atabilmiş değilim. Süreç içerisinde daha aktif olmayı ümit ediyorum.

10) Şu an İlahiyat Fakültesi’nde çalışan bir akademisyen olarak Türkiye’de Dinler Tarihi’nin dünü ve bugünü arasında nasıl bir fark görüyorsunuz? İlahiyat alanı ve özelinde Dinler Tarihi bölümü açısından kendimizi Batı’daki Teoloji fakülteleri ile karşılaştırdığımızda ortaya nasıl bir fark çıkıyor?

Bu alanda birçok hocamız geçmişten beri önemli çalışmalar yaptılar ve yapmaya devam ediyorlar. Hiç şüphesiz her hocamızın yaptığı çalışma literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Ama esas olan daha iyi, daha nitelikli çalışmalar da yapabilmek. Burada Batı’yla karşılaştırma yaparsak, Batı bilim dünyasının bizlerden çok daha önde olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim. Oralarda buldum, o üniversiteleri de iyi-kötü gördüm. Tabii benden daha iyi bilenler şüphesiz vardır. Ama özellikle sosyal bilimler alanında bahsedecek olursam, benim yapabildiğim gözlem, Batı’nın bizden epey önde olduğudur. Peki bu fark nedir? Bu farkı, temelde daha rasyonel, bilimsel yöntemleri daha etkin kullanan ve daha fazla kalifikasyona sahip uzmanların çalıştıklarını görmem şeklinde aktarabilirim. Daha da açacak olursam, Batı’daki araştırmacılar, pek çok arkaik dil bilmekte, alanda yetişmiş insanlar sayıca fazla olmakta ve o insanlar da sonraki nesilleri yetiştirmekte. Dolayısıyla Batı’da yüksekte ve belirli bir çita yakalanmış durumda. Bir adayın akademik hayata devam etmesi için o çitayı geçmesi gerekiyor. O çitayı geçemeyenler ise eleniyorlar. Bizim sanki Batı ile en önemli farkımız bu. Tabii yüzlerce yıllık bir geçmişe sahip sistemli bir gelenek oluşturdukları da bir gerçek. Bu gelenekten gelen Batılı araştırmacılar modern literatürü, arkaik dili ve bunların yanında kaynaklar ile yeni fikir üretmeyi de iyi biliyorlar. Bunlar hep bizim Batı’dan görece biraz daha geride olduğumuz ve belki de kendimize hedef olarak belirleyip kendimizi geliştirmemiz gereken noktalardır. Tabii ki bunlar, böyle sabahtan akşam olacak işler değil. Oturulup konuşulması, ciddi adımlar, atılması gereken bir süreç söz konusu. Ama hâlihazırdaki durumu bu şekilde tespit edebilirim.

11) Size göre bir öğrenci neden Dinler Tarihi okumaya yönelmelidir?

Her şeyden önce bu, bir merak ve ilgi işidir. Eğer öğrenci merak ediyorsa ve ilgi duyuyorsa, o zaman bu alanı seçmelidir. Diğer taraftan din kavramının tarihin şekillenmesindeki rolü ve önemi de çok büyük. Benim bir hocam; *“insanlığın bugünü anlamak istiyorsanız, dinler tarihini ve iktisat tarihini anlamamız gerekiyor. Çünkü pek çok şeyin arkasında din ve para vardır demişti”*. Evet, gerçekten de öyle.

12) Öğrencilere, meslektaşlarınıza ve aynı alana ilgi duyanlara vereceğiniz tavsiyeler nelerdir?

Öğrencilere, meslektaşlarıma ve ilgi duyanlara vereceğim tavsiye çok çalışmaları olur. Ben, başarının sırrı olarak hep bunu biliyorum. Yetinmemeleri, çok çalışmaları, çok okumaları, çok okumaları ve çok okumaları... Çünkü sosyal bilimcilerin farklı okumaktır. Tabii ki bunun yanı sıra gezmek ve görmek de önemlidir.

13) Okuyuculara iletmek istediğiniz özel bir mesaj var mı?

Herkese Allah gönlüne göre versin diyorum. İnşallah yeni nesiller, yeni genç kardeşlerimiz, bizlerin yaptıklarının çok daha fazlasını yaparak bu bayrağı çok daha ilerilere götüreceklerdir ve çok daha güzel çalışmalar yapacaklardır. İnşallah bizim adımızı, Türkiye'nin, Türk akademisinin bilim dünyasındaki yerini çok daha saygın bir yere getireceklerdir diye ümit

ediyorum. Çok teşekkürler.